

**Mook en Middelaar, een bijzonder buitenbeentje, gezien vanuit regionaal perspectief:
studie naar sociaal-economische verbindingen en toekomstkansen voor Mook en Middelaar.**

- Augustus 2010 -

Prof. dr. F.W.M. Boekema
drs. R.P.W. van Ravensteijn

Radboud Universiteit Nijmegen

UNIVERSITEIT VAN TILBURG

Samenvatting en aanbeveling

Afgelopen jaren is gebleken dat voor de toekomst van veel dorpen, steden en regio's de onderlinge samenhang en de relaties met de omgeving van groot belang zijn. In dit kader is de positie van Mook en Middelaar uniek: een relatief kleinschalige gemeente met een breed regionaal relatienetwerk en actief in meerdere samenwerkingsverbanden.

Binnen dit onderzoek zijn talrijke geografische, historische, demografische en sociaal-economische gegevens geanalyseerd en de regio-verbindingen van Mook en Middelaar in kaart gebracht, zowel in het noorden en het westen als het zuiden. Het onderzoek stelt vast dat Mook en Middelaar een bijzonder buitenbeentje is: bestuurlijk ingedeeld in het uiterste puntje van de provincie Limburg, maar met veel meer relaties ten noorden daarvan, en dan in het bijzonder met buurgemeenten in de regio Nijmegen. De gemeente Mook en Middelaar maakt bestuurlijk reeds deel uit van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, en krijgt (financiële) ondersteuning voor nieuwe projecten, o.a. in verkeer en openbaar vervoer. Daarnaast is zij actief in de Noordelijke Maasvallei (met burens in het Land van Cuijk en Noord-Limburg), en de Euregio Rijn-Waal (regio's in Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Limburg en de Duitse grensregio).

Gezien de belangrijkste sociaal-economische regionale verbindingen, die aan de noordkant van de gemeente liggen, komen bij een keuze voor samenwerking en/of herindeling eerder buurgemeenten in de regio Nijmegen – vooral Heumen en Groesbeek – in aanmerking dan Bergen en Gennep, of gemeenten in het Land van Cuijk. De bevindingen van het rapport zijn op dat punt duidelijk. Zij bieden nog niet veel steun voor een gemeentelijke herindeling met Gennep en Bergen. Intensivering van de samenwerking met de noordelijke buurgemeenten in de regio Nijmegen ligt het meest voor de hand. Aanbevolen wordt om mede aan de hand van dit rapport eerst nog een grondige afweging te maken. Aangezien betrokkenheid en draagvlak voor de toekomst van de gemeente cruciaal zijn, verdient het aanbeveling inwoners er rechtstreeks bij te betrekken. Als suggestie is een enquête-model toegevoegd.

Doelstelling van het onderzoek is het blootleggen van de sociaal-economische verbindingen van Mook en Middelaar in de omgeving. Hierbij is uitgegaan van drie richtingen: Noord (Zuid-Gelderland), West (Noord-Oost-Brabant), en Zuid (Noord-Limburg), en voor zover van belang ook Oost (Euregio Rijn-Waal). De hierna volgende **samenvatting** van het onderzoeksrapport behandelt de **centrale onderzoeksvraag**: "Welke omvang en geografische accenten (noord-zuid-west-oost) hebben de sociaal-economische verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar met de omgeving?". Deze onderzoeksvraag is opgesplitst in de **zes deelvragen** die hierna achtereenvolgens aan de orde komen:

1. "Wat is het geografisch-historisch, demografisch en economisch **profiel** van Mook en Middelaar?"
2. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **wonen**?"
3. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **werken**?"
4. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **economie**?"
5. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **onderwijs**?"
6. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **gezondheidszorg**?"

Ad 1. Profiel.

Mook en Middelaar maakte in een periode van meer dan tien eeuwen deel uit van bestuurlijke regio's in Gelderland, Noord-Brabant, Limburg en Kleve. Pas de laatste ruim anderhalve eeuw behoort Mook

en Middelaar in haar geheel tot de provincie Limburg, nadat het na de Franse Revolutie bijeen was gebracht in één gemeente. Het kantongerecht voor Mook en Middelaar stond eerst in Gennep, later in Boxmeer, en sinds 1877 in Nijmegen, arrondissement Arnhem. Bedrijven in Mook en Middelaar horen sinds jaar en dag bij de Kamer van Koophandel Nijmegen e.o., later opgegaan in de Kamer van Koophandel voor Centraal Gelderland. Voor toeristisch-recreatieve bedrijven gaat marketing primair via het VVV Rijk van Nijmegen, later Arnhem-Nijmegen, nu RBT KAN.

De ligging op de Stuwwal van het Rijk van Nijmegen, ontstaan in de ijstijd, bepaalt geologisch de positie van Mook en Middelaar, o.a. m.b.t. natuur, landschap en recreatie. Deze stuwwal vormt een landschappelijke eenheid vanaf de St. Jansberg en Kiekberg aan de zuidkant bij Plasmolen, via de Mookerheide, Heumense Schans en Mooker Schans bij Mook en Molenhoek, naar Groesbeek en Berg en Dal en verder noord-oostelijk naar Reichswald, Kleef, etc. In het zuiden grenst Mook en Middelaar aan Milsbeek, gemeente Gennep, in het noord-oosten aan Groesbeek en in het noorden aan Malden, gemeente Heumen. De grote kernen Mook, Molenhoek en Malden liggen kort bij elkaar. Gennep ligt verder weg. Mook en Middelaar is, anders dan Gennep, geen lid van de regio Venlo, maar van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, evenals Groesbeek en Heumen, die in de provincie Gelderland liggen. Ten westen van Mook loopt de Maas, de grensrivier met de provincie Noord-Brabant, waar Cuijk de buurgemeente is. Het Maas-Waal-kanaal vormt sinds 1927 de verbinding tussen de Maas en de Waal, en verbindt Mook en Middelaar met Heumen en Nijmegen. De gemeente Mook en Middelaar heeft ruim 8 000 inwoners verdeeld over vijf kernen: de grootste kernen zijn Mook en Molenhoek, met elk ongeveer 3 000 inwoners. De kleine kernen zijn Middelaar, Plasmolen en De Bisselt. De noordgrens loopt door Molenhoek, dat gedeeltelijk in de gemeente Heumen ligt, en door De Bisselt, dat voor een klein deel in de gemeente Groesbeek ligt.

De demografie en ligging zijn belangrijk tegen de achtergrond van de voor enkele regio's in Noord- en Zuid-Nederland dreigende vooruitzichten van vergrijzing en demografische krimp. De bevolking van Mook en Middelaar is in de periode tussen 1990 en 2010 toegenomen van 7000 tot 8040 inwoners. De regionale bevolkingsprognoses van het CBS voorzien geen einde aan deze groei, aangezien zij voorspellen dat Mook en Middelaar in 2040 8.800 inwoners zal tellen. Belangrijke factoren zijn: de aantrekkingskracht van de regio, en met name de sociaal-economische ontwikkeling in de regio, het woonklimaat en de beschikbaarheid van woningen. Het moment van groei of krimp varieert per regio. Mook en Middelaar profiteert van de gunstige ligging op een kruispunt van regio's, waarbij de Stadsregio Arnhem-Nijmegen een dynamische groeifactor vormt. Aanwezige jongeren zorgen ervoor dat de bevolkingsgroei afdoende blijft om krimp en vergrijzing nog lang af te wenden. Aangezien momenteel het aantal jongeren (de bevolking met een leeftijd tussen de 20 en de 35 jaar) relatief klein is op de woningmarkt van Mook en Middelaar, dient in huidig en toekomstig beleid voor woningbouw en voorzieningen ook meer aandacht te zijn voor deze groep.

In de CBS-cijfers valt op dat voor Limburg als geheel, en voor Noord-Limburg in mindere mate, reeds sprake is van krimp sinds 2000. De bevolkingsomvang binnen Limburg zal in 2040 10% kleiner zijn dan in 2005. Wat betreft de samenstelling van de bevolking, ter vermindering van ontgroening en vergrijzing, is het adagium jongeren en gezinnen vast te houden en zo nodig aan te trekken. Voldoende werk en geschikte voorzieningen, zoals goed onderwijs in de eigen gemeente of nabije regio, en passende betaalbare woonruimte zijn hiervoor van belang.

Ad. 2 Wonen.

Mook en Middelaar is een typische woongemeente. De werkgelegenheid is in verhouding tot het aantal inwoners zeer beperkt. Het gemiddeld inkomen alsmede de gemiddelde woningwaarde liggen echter vrij hoog. Daarnaast is nauwelijks sprake van leegstand. De groeikansen zijn reëel, indien de woningbouw meer wordt gericht op de behoefte aan woningen, met name van senioren en jonge gezinnen (deze groep is relatief klein binnen Mook en Middelaar). Er is meer leegstand in Gennep en Groesbeek; minder in Heumen, dat meer bouwt voor jonge gezinnen, en dat door goede verbindingen

met Nijmegen het meest lijkt op Mook en Middelaar. Op de woningmarkt moet onderscheid gemaakt worden tussen gezinnen en eenpersoonshuishoudens. Deze laatste hebben behoefte aan kleinere woningen. Tot de doelgroep horen alleenstaande jongeren en ouderen. Jongeren zijn er meer in Nijmegen, ouderen meer in de dorpen. Mook en Middelaar heeft vrij weinig kleinere woningen.

Mook en Middelaar kan met een woonmilieu in een rustige landelijke omgeving allereerst voorzien in behoeften van gezinnen en ouderen. Een evenwichtiger bevolkingssamenstelling vereist een gevarieerder woningaanbod, met aandacht voor ruimtelijke kwaliteit en vitaliteit in dorpen. Aanzetten hiervoor zijn gevonden in plannen van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, Mook en Middelaar zelf, en de regiovisie met Gennep en Bergen, al voorziet deze laatste weinig woningbouw in Mook en Middelaar. Woningbouw is nodig voor de dynamiek in de demografie en de economie. Demografische processen zoals vergrijzing en ontgroening worden beïnvloed door het woningaanbod. Door met impulsen voor meer dynamiek te anticiperen op de krimp kunnen positieve effecten worden verwacht op het aantal klanten in de detailhandel en de horeca, en voor de gemeentefinanciën en de betaalbaarheid van voorzieningen als sport, onderwijs, zorg, bibliotheken en gemeenschapshuizen.

De vraag naar woningen bestaat uit een lokale vraag (uit de eigen gemeente) en externe vraag (vraag uit andere gemeenten). Verhuisbewegingen geven inzicht in de verhoudingen op de woningmarkt binnen en tussen regio's en gemeenten. Tussen 2004 en 2008 vestigden zich in Mook en Middelaar vooral 45+-ers, terwijl er meer starters (20-35 jaar) zijn vertrokken uit Mook en Middelaar. De omvang van verhuisstromen wordt vooral bepaald door de afstand en grootte van betrokken gemeenten. Verhuisstromen zijn het grootst tussen nabij gelegen gemeenten en met grotere gemeenten. In de jaren 2004-2008 had Mook en Middelaar de meeste verhuisbewegingen met Nijmegen: 24% van de vertrekkers uit Mook en Middelaar vestigde zich in Nijmegen, terwijl 29% van de inkomende personen afkomstig was uit Nijmegen. Vanuit Nijmegen vestigden zich meer mensen in Mook en Middelaar dan omgekeerd. Derhalve kan geconcludeerd worden dat, binnen de dynamiek van de woningmarkt, Nijmegen en Mook en Middelaar aan elkaar gelieerd zijn. Het woningaanbod voor starters is veel groter in Nijmegen, waar de prijzen ook gunstiger zijn. Enkele jaren later komen huizen in Mook en Middelaar in aanmerking voor deze doelgroep. Het positieve vestigingssaldo ten opzichte van Nijmegen wordt vooral veroorzaakt doordat gezinnen zich in Mook en Middelaar vestigen die de voorkeur geven aan een rustiger woonmilieu, én aan de nabijheid en de bereikbaarheid van de stad. De gemeente Heumen bezet de tweede plaats m.b.t. verhuisbewegingen: 8% van het totaal aantal mensen dat Mook en Middelaar verliet vestigde zich in Heumen, vooral in de kern Malden; 13% van het aantal mensen dat zich in Mook en Middelaar vestigde was afkomstig uit de gemeente Heumen.

Ad. 3. Werken.

Door **beperkte bedrijvigheid (en als gevolg werkgelegenheid)** in de eigen gemeente verdienen veel inwoners van Mook en Middelaar een inkomen buiten de gemeentegrenzen. Per 01-01-2009 telde Mook en Middelaar 543 bij de Kamer van Koophandel geregistreerde bedrijven. Het valt op dat in Mook en Middelaar het aandeel zakelijke en financiële diensten in verhouding tot andere sectoren vrij groot is. In andere gebieden geldt dit in mindere mate. Vooral Noord-Limburg geeft een heel ander beeld, o.a. met meer bedrijven in de detailhandel, industrie, bouw en de landbouw. De sector landbouw, jacht en bosbouw vertegenwoordigt in Mook en Middelaar slechts 5% van de bedrijvigheid. In heel Noord-Limburg vertegenwoordigt deze sector 16%. De sector horeca is in Mook en Middelaar aanzienlijk groter dan in andere gebieden. In Mook en Middelaar vormt deze sector ongeveer 10% van de totale bedrijvigheid. In Noord-Limburg is dat 5%.

M.b.t. de omvang van bedrijven valt op dat Mook en Middelaar **veel eenpersoonsbedrijven** heeft, o.a. zelfstandige adviseurs en andere personen met praktijk en kantoor aan huis. Tegenover het grote aantal kleinere bedrijven staat het kleine aantal grotere ondernemingen. Mook en Middelaar telt bijvoorbeeld slechts 2 bedrijven met tussen de 50 en 99 werknemers, en 16 bedrijven met tussen de 10 en 49 werknemers. Dit bevestigt het beeld dat Mook en Middelaar niet gericht is op het aantrekken

van bedrijven, maar dat er veel personen wonen die het beheer, eigendom en management voeren over bedrijven die elders hun bedrijfsactiviteiten uitvoeren, evenals vrij gevestigde ondernemers met **combinaties van wonen en werken**. Dit past bij de gevarieerde functies van een aantrekkelijke woongemeente met mogelijkheden voor kleinschalige bedrijvigheid bij de woonlocatie. Daarmee heeft Mook en Middelaar enkele interessante onderscheidende kwaliteiten ten opzichte van de omgeving.

Pendel hoort bij een woongemeente. Primair is de uitgaande pendel: mensen die in Mook en Middelaar wonen en elders werken. In (veel) mindere mate is ook sprake van inkomende pendel: mensen die niet in Mook en Middelaar wonen, maar wel werken. Het CBS levert de gegevens voor de jaren 2005-2009: Dat Mook en Middelaar geen werkgemeente is blijkt hieruit: er zijn slechts 1.640 banen, dat is 48,60% van de totale beroepsbevolking van ruim 3.400 personen. Dit percentage is bijvoorbeeld aanzienlijk lager dan voor werkgemeenten als Cuijk, Gennep en Nijmegen (resp. 117,15%, 99,75% en 124,4%). Dit verschil verklaart de pendel. Van de totale beroepsbevolking woonachtig in Mook en Middelaar werken 400 personen binnen de eigen gemeente. De overige 3 000 werken buiten de eigen gemeente. De meeste (2100 personen) Mookse pendelaars werken in de provincie Gelderland, waarvan 2000 in de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. In Noord-Brabant, vooral N.O.-Brabant, werken 500 personen uit Mook en Middelaar, terwijl 300 personen buiten de eigen gemeente in Limburg werken. Ongeveer 100 Mookenaars werken in Utrecht. In Mook en Middelaar werken 800 personen uit andere gemeenten, vooral afkomstig uit Gelderland, met name de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, waaruit de helft komt van allen die van buiten de gemeente komen voor werk. Kleinere aantallen komen uit Noord-Oost-Brabant (25%) en Noord-Limburg (12,5%).

Conclusie: in termen van pendel heeft Mook en Middelaar verreweg de meeste contacten met Gelderland, in mindere mate met Noord-Brabant, nog minder met Limburg. Bereikbaarheid en openbaar vervoer zijn belangrijke factoren voor frequent woon-werk-verkeer. Mook en Middelaar is gunstig gelegen nabij Nijmegen-Malden-Groesbeek en maakt voor verbetering van de verbindingen per auto, fiets, bus en trein o.a. gebruik van financiële bijdragen van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen.

Ad. 4. Economie

Binnen de **detailhandel** gaat het om aanbod en vraag. Het winkelaanbod wordt eerst bekeken, terwijl de vraag wordt benaderd door koopgedrag. Beide facetten zijn onderzocht in het "Euregionaal Koopstromenonderzoek 2009". Het aanbod bepaalt in hoeverre aan lokale en regionale behoeften kan worden voldaan. Een klein aanbod leidt tot een kleine toestroom vanuit andere gemeenten en tot meer uitstroom uit de eigen gemeente naar elders. Mook en Middelaar telt slechts 9 winkels voor dagelijkse aankopen en 14 winkels voor niet-dagelijkse aankopen, die ook nog beperkt zijn van oppervlakte. Er ontbreekt ook een centrum dat interessante winkels kan aantrekken.

Voor een vergelijking van Mook en Middelaar met andere gemeenten is ook gekeken naar de omvang van de gemeenten. Hiervoor is het winkelaanbod (totale oppervlakte) in relatie gebracht met het aantal inwoners. Dan blijkt dat naast het absolute ook het relatieve aanbod van winkels beperkt is. Per inwoner heeft Mook en Middelaar 0,4 m² winkeloppervlakte. Grotere gemeenten als Heumen en Beuningen komen op 2 m² per inwoner. In Nijmegen is dit 1,5 m² per inwoner. De oriëntatie op het eigen winkelaanbod is sterk in gemeenten met een ruim winkelaanbod, zowel voor dagelijkse als niet-dagelijkse aankopen. Een ruim winkelaanbod trekt kopers naar gemeenten, die zo een regionaal verzorgingsgebied hebben, zoals Malden-Heumen, Groesbeek, Wijchen, Beuningen en Nijmegen. Voor de dagelijkse en niet-dagelijkse aankopen gaan inwoners van Mook en Middelaar dan ook vaak naar omliggende gemeenten. Van de dagelijkse aankopen door inwoners van Mook en Middelaar wordt 23% gedaan bij winkels in de eigen gemeente. In andere gemeenten met een sterker winkelaanbod, zoals Heumen en Groesbeek, is dit percentage voor aankopen in eigen gemeente drie keer zo hoog.

In tegenstelling tot de **detailhandel**, is de **horecasector** wel **sterk** vertegenwoordigd binnen Mook en Middelaar. Voor een beeld van de regionale spreiding van de herkomst van klanten van horecabedrijven zijn bedrijven benaderd die gevestigd zijn in Mook, Molenhoek en Plasmolen. De

bedrijven bieden een breed pakket: overnachtingen, zakelijke bijeenkomsten, lunches, bruiloften, partijen en diners. De belangrijkste regio's waaruit hun klanten komen die voor het grootste deel van de omzet zorgen zijn:

- Aan de noordkant: de regio Arnhem-Nijmegen, en ruimer gezien de hele provincie Gelderland;
- Aan de westkant: het Land van Cuijk, en ruimer gezien de hele provincie Noord-Brabant;
- Aan de zuidkant: Noord-Limburg, en ruimer gezien de hele provincie Limburg.

De eerst genoemde regio – provincie Gelderland - is goed voor ruim 60% tot 70% van de aantallen klanten. De tweede regio – provincie Noord-Brabant – komt op bijna 10% tot 15%, en uit de als derde genoemde regio – provincie Limburg – komen 15% à 25% van de klanten van de drie horecabedrijven.

Ad. 5. Onderwijs

Het onderzoek analyseerde de aanwezigheid van onderwijsvoorzieningen binnen een bepaalde straal rond een kern of gemeente. Hieruit ontstaat een beeld van de regionale spreiding van het aanbod van onderwijs. Basisscholen zijn volop aanwezig in Mook en Middelaar. Met betrekking tot het middelbaar onderwijs valt vooral het tekort aan scholen binnen een straal van 3 en 5 kilometer op. Maar binnen een afstand van 10 kilometer bevindt zich een groot aantal middelbare scholen, gevestigd in Cuijk, Groesbeek en vooral in Nijmegen.

Voor een concreter beeld van de scholen met Mookse leerlingen zijn enkele scholen benaderd in de directe omgeving. Gevraagd is naar het aantal leerlingen per instelling in het schooljaar 2009/2010. Van de in totaal 9 aangeschreven scholengemeenschappen is van 6 respons ontvangen. Deze 6 scholengemeenschappen hebben samen 14 scholen, die zijn gevestigd in Nijmegen, Molenhoek, Cuijk en Groesbeek. Van het Elzendaalcollege, gevestigd in Gennep en Boxmeer, is geen respons ontvangen. De totale steekproef omvat 425 scholieren; bij benadering 88% van de totale groep middelbare scholieren die in Mook en Middelaar wonen. Van de 425 scholieren van de steekproef volgden er 371 in het schooljaar 2009/2010 onderwijs in Nijmegen; dat is ongeveer 84%. Hiermee is de gemeente Nijmegen veruit de grootste aanbieder van middelbaar onderwijs voor scholieren woonachtig in Mook en Middelaar. In de twee andere gemeenten waar Mookse scholieren onderwijs volgen, Groesbeek en Cuijk, betreft dat respectievelijk 26 en 18 leerlingen. Derhalve kan geconcludeerd worden dat ook met betrekking tot het thema onderwijs de oriëntatie vooral naar het noorden is gericht.

Ad. 6. Zorg

In totaal bevinden zich twee huisartsposten in Mook en Middelaar. Een van deze posten is gevestigd in Mook, de andere in Molenhoek. In Middelaar is de gemiddelde afstand tot een huisartsenpost aanzienlijk groter. Wat betreft ziekenhuizen is Mook en Middelaar vooral afhankelijk van Nijmegen en in mindere mate van Boxmeer. Er zijn twee grote ziekenhuizen in Nijmegen met een breed zorgaanbod binnen een straal van 10 kilometer van de kernen Mook en Molenhoek: het UMC Sint Radboud en het Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis. In deze analyse is de Sint Maartenskliniek niet meegenomen. Het verzorgingsgebied van de twee ziekenhuizen in Nijmegen is aanzienlijk groter dan dat in Boxmeer, in aantallen bedden uitgedrukt: resp. 953 voor het UMC Sint Radboud, 653 voor het Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis en 214 voor het Maasziekenhuis Pantein. Het ligt dan ook voor de hand dat een groot deel van de behoeften aan ziekenhuiszorg voor Mook en Middelaar wordt opgevangen in Nijmegen.

En verder..

Het totaalbeeld van de resultaten van dit onderzoek laat geen ruimte voor misverstanden. De gerichtheid van Mook en Middelaar op het noorden is dominant en evident. Dit onderzoek toont eveneens aan dat Mook en Middelaar uniek is en een bijzondere positie inneemt in het regionale krachtenveld. Die maakt het dan ook niet eenvoudig om tot een weldoordachte, goed onderbouwde en vooral breed gedragen keuze tot samenwerking met buurgemeenten te komen. Dit onderzoek leidt

logischerwijs tot beleid en besluiten voor meer samenwerking met de noordelijke regio. De toekomst van de inwoners zou een hachelijk avontuur worden als hiermee geen rekening wordt gehouden en als het risico wordt gelopen verbindingen te verstoren of te verbreken die zich al jaren bewezen hebben.

Natuurlijk kunnen er meer gegevens verzameld worden en is er altijd meer onderzoek mogelijk. Maar de in dit onderzoek al verzamelde en beschikbaar gemaakte gegevens, vooral van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Kamer van Koophandel, zijn representatief en overtuigend. En de aanvullende gegevens bevestigen dit beeld. Het geheel zorgt voor ruim voldoende materiaal voor wetenschappelijk verantwoorde analyses en betrouwbare conclusies. Daarnaast gaat het om de betrokkenheid van de inwoners van Mook en Middelaar. Deze zijn bij dit onderzoek niet gehoord, terwijl het onderzoek en beslissingen over gemeentelijke en regionale samenwerking van groot belang zijn voor hun toekomst.

In dat verband biedt een enquête onder de inwoners van Mook en Middelaar nog mogelijkheden om een betrouwbaar beeld te krijgen van hun visie en betrokkenheid. Aan de hand van een vragenlijst kan informatie op individueel of huishoudelijk niveau worden verkregen. Ook bedrijven en instellingen zouden gericht benaderd kunnen worden. Aangezien dit buiten de mogelijkheden van dit onderzoek lag, zijn enquêtes niet verricht. Wel is als suggestie en voorbeeld een enquête met een methodisch verantwoorde opzet opgenomen in de bijlagen. Nadere uitwerking is mogelijk, desgewenst met een wetenschappelijke advisering bij de uitvoering en bij de verwerking van de resultaten. De auteurs van dit rapport zijn bereid een bijdrage te leveren aan de toekomstige bijzondere positie van Mook en Middelaar. Zij vertrouwen erop met dit rapport al een stevige aanzet en serieuze bijdrage te leveren.

Inhoudsopgave

Samenvatting en aanbeveling	2
Inhoudsopgave.....	8
1 Inleiding.....	10
1.1 Inleiding en doelstelling	10
1.2 Probleemstelling	11
1.3 Onderzoeksmethodiek	11
2 Profiel van Mook en Middelaar.....	13
2.1 Geografisch-historisch profiel en regionale verbindingen	13
2.2 Demografisch profiel van Mook en Middelaar	15
2.3 Economisch profiel Mook en Middelaar.....	18
2.4 Bedrijvigheid Mook en Middelaar.....	18
2.5 Overzicht van de woningmarkt van Mook en Middelaar en omgeving	21
3 Wonen	23
3.1 Aanbod	23
3.1.1 Stadsregio Arnhem-Nijmegen.....	23
3.1.2 Gemeenten Mook en Middelaar, Gennep en Bergen.....	24
3.1.3 Gebieds- en structuurvisies binnen Mook en Middelaar	24
3.2 Woningvraag.....	25
3.3 Verhuisstromen omringende gemeenten	28
3.4 Conclusie wonen.....	29
4 Werken.....	32
4.1 Kort overzicht arbeidsmarkt Mook en Middelaar en directe omgeving	32
4.2 Pendelstromen vanuit Mook en Middelaar	33
4.3 Pendelstromen van omringende gemeenten.....	34
4.4 Conclusie werken	36
5 Koopstromen en relaties van bedrijven	37

5.1.1	Winkelaanbod	37
5.1.2	Koopstromen.....	38
5.2	Regionale spreiding van klantrelaties van horecabedrijven	39
5.3	Conclusie koopstromen en bedrijfsrelaties	40
6	Onderwijs.....	41
6.1	Aanbod van scholing	41
6.2	Vraag naar onderwijs.....	43
6.3	Conclusie onderwijs.....	44
7	Zorg	46
7.1	Aanbod van zorg	46
7.2	Conclusie zorg.....	47
8	Conclusies, en verder	48
8.1	Conclusies	48
8.2	En verder	51
	Referentielijst	52
	Appendices	53
	Appendix A.1: Bevolkingsontwikkeling Mook en Middelaar en omgeving	54
	Appendix A.2: Samenstelling bevolkingen omgeving Mook en Middelaar	56
	Appendix B: Kaart Lierdal.....	57
	Appendix C: Pendelmatrix.....	58
	Appendix D: Winkeloppervlakte per hoofd Stadsregio Arnhem-Nijmegen	59
	Appendix E: Aanwezigheid voorzieningen: Scholing.....	60
	Appendix F: Voorbeeld enquête.....	61

1 Inleiding

1.1 Inleiding en doelstelling

Afgelopen decennia is gebleken dat voor grotere toekomstgerichte vraagstukken op sociaal en economisch gebied gezocht wordt naar een geografisch en bestuurlijk schaalniveau dat verder gaat dan kleine gemeenten. Dat leidt tot samenwerking in regio's met een sterke onderlinge samenhang en in sommige regio's tot opheffing, fusie en herindeling van gemeenten. Voorbeelden van sterke regio's zien we o.a. in Zuid-Oost Brabant en de regio Arnhem-Nijmegen. Elders, zoals in Midden-Limburg en Oost-Gelderland, zien we wisselende ervaringen met fusies, herindeling en opheffing van gemeenten.

Tussen 1980 en 2010 is zo in heel Nederland het aantal gemeenten van ruim 800 afgenomen tot 430. Die ontwikkeling zou moeten leiden tot vergroting van de bestuurlijke en beleidsmatige slagkracht en tot kostenreductie, en heeft ook gevolgen voor zaken als versnippering van partijen op lokaal niveau, de afstand tussen burgers en bestuur, en de kwaliteit van de dienstverlening aan burgers en bedrijven. Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden zijn vaak aangedragen als alternatief voor herindeling. Gemeenten plukken in samenwerkingsverbanden voordeel van samenwerking (voorzieningen, schaalvergroting, mogelijke kostenreductie), maar behouden eveneens een zelfstandig bestuur kort bij de burgers. Doorgaans wordt onderscheid gemaakt tussen twee typen samenwerkingsverbanden:

- De intergemeentelijke samenwerkingsverbanden in de vorm van WGR-verbanden.¹
- Het SETA-model (Samen En Toch Apart).²

Kader 1: Herindeling en de VNG

In de discussies over de verschillende bestuurslagen heeft de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) in 2010 gepleit voor een rigoureuze aanpak, waarbij niet alleen wordt gekeken naar gemeenten, maar ook naar waterschappen en provincies. In plaats daarvan zou er één regionale bestuurslaag komen met "supergemeenten", waarvan er een dertigtal zouden kunnen ontstaan uit bestaande gemeentelijke samenwerkingsverbanden.

Dit voorstel staat nog in de kinderschoenen en heeft nog weinig politiek draagvlak. Het heropent wel de discussie over bestuurlijke vernieuwing in verschillende lagen van de overheid en over de relevantie van provincie- en gemeentegrenzen. Die discussie kan met nieuwe varianten nog enige jaren voortduren.

Onderzoekers van de Universiteit van Tilburg en de Radboud Universiteit Nijmegen doen regelmatig onderzoek naar sociaal-economische relaties, samenhang en samenwerking in verschillende regio's. Daarbij is de bijzondere positie van de gemeente Mook en Middelaar opgevallen, gelegen op een kruispunt en snijvlak van meerdere regio's. De gemeente Mook en Middelaar maakt bestuurlijk deel uit van de provincie Limburg en is tevens actief in drie regionale samenwerkingsverbanden: de Stadsregio Arnhem-Nijmegen (naar het noorden), de Noordelijke Maasvallei (zuid en west) en de Euregio Rijn-Waal (de noordelijke, zuidelijke, westelijke regio's met de aangrenzende Duitse regio's in het oosten). Op initiatief van de provincie Limburg is Mook en Middelaar ook betrokken bij een mogelijke herindeling met de gemeenten Bergen en Gennep, dat al deel uitmaakt van de regio Venlo. In Bergen en Mook en Middelaar is veel verzet tegen deze voorgenomen herindeling. In maart 2010 is, na een bezoek van een Tweede Kamer-delegatie aan de regio, en na de val van het kabinet Balkenende, het voorstel tot herindeling controversieel verklaard door de Tweede Kamer. Hiermee ontstaat ruimte voor bezinning en meer gelegenheid voor een afgewogen analyse van de sociaal-economische gegevens en achtergronden van de voor Mook en Middelaar relevante relaties in meerdere regionale richtingen.

¹ Dit houdt samenwerking in op niveau van voorzieningen en/of beleidsvelden. Meestal is sprake van samenwerkingsverbanden met meer dan twee gemeenten (e.g. Stadsregio Arnhem-Nijmegen).

² Delen van het ambtenarenapparaat van afzonderlijke gemeenten worden samengevoegd tot een pool, ook wel een facilitair bedrijf genoemd. De gemeentebesturen hebben elk nog eigen ambtenaren ter beschikking, vooral gericht op ondersteuning van het bestuur en op de opdrachten aan het facilitair bedrijf.

In de volgende pagina's worden de gegevens gepresenteerd en geanalyseerd die afkomstig zijn uit verschillende bronnen en die relevant zijn voor meer inzicht in de positie van Mook en Middelaar. Die positie wordt met name bekeken voor sociaal-economische aspecten die verbonden zijn met de omgeving. **Doel** is het blootleggen van de sociaal-economische verbindingen van Mook en Middelaar in zijn omgeving. Hierbij wordt primair uitgegaan van drie richtingen: Noord (Zuid-Gelderland), West (Noord-Oost Brabant), en Zuid (Noord-Limburg), en voor zover relevant ook Oost (Euregio Rijn-Waal).

1.2 Probleemstelling

Het onderzoek tracht de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden:

Onderzoeksvraag: "Welke omvang en geografische accenten (noord-zuid-west-oost) hebben de sociaal-economische verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar met de omgeving?"

De beantwoording geschiedt op basis van de volgende zes deelvragen.

7. "Wat is het geografisch-historisch, demografisch en economisch **profiel** van Mook en Middelaar?"
8. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **wonen**?"
9. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **werken**?"
10. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **economie**?"
11. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **onderwijs**?"
12. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **zorg**?"

1.3 Onderzoeksmethodiek

Het onderzoek bestaat voor een groot deel uit statistische analyse. Voor elk afzonderlijk thema worden relevante statistieken aangehaald. De belangrijkste statistische bron betreft het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Naast statistieken worden relevante onderzoeken en beleidsstudies geraadpleegd.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft een korte introductie van de gemeente Mook en Middelaar met een regionaal en historisch perspectief en thema's als geografie, demografie en economie. Hoofdstuk 3 behandelt de woningmarkt in samenhang met omringende gemeenten, o.a. voor het onderwerp verhuizingen van en naar Mook en Middelaar. Hoofdstuk 4 beschrijft de relaties in het kader van het werk en de arbeidsmarkt. Hierbij is vooral gekeken naar pendelstromen. Hoofdstuk 5 gaat in op bedrijven en bedrijfs- en klantrelaties, o.a. voor de sectoren detailhandel en horeca. Hoofdstuk 6 en 7 behandelen onderwijs en zorg. In hoofdstuk 8 volgen enkele conclusies.

(Bron: Google Earth, 2010)

2 Profiel van Mook en Middelaar

Dit hoofdstuk behandelt kort de geografisch-historische, demografische en economische kenmerken van de gemeente Mook en Middelaar teneinde een solide basis te hebben voor de interpretatie van de onderzoeksresultaten in de komende hoofdstukken. Tot die basis behoren ook gegevens m.b.t. de bedrijvigheid en woningmarkt van Mook en Middelaar en omliggende gemeenten.

2.1 Geografisch-historisch profiel en regionale verbindingen

Mook en Middelaar ligt ruim 160 jaar in de uiterste noordpunt van de provincie Limburg, en maakt nu en in het verleden ook deel uit van andere dan Limburgse bestuurlijke regio's, met name van Gelderse en Brabantse regio's; voor een deel (Mook) van de huidige gemeente ook van het hertogdom Kleef. Wat nu Mook en Middelaar is viel in en na de Middeleeuwen tot ver in de Nieuwe Tijd onder het gezag van de hertogen van Gelre en Kleef. Eeuwenlang hoorde Mook bij Kleef en Middelaar bij Gelre en bij het Kwartier van Nijmegen. Na de Franse Revolutie brachten de Fransen in 1800 Mook en Middelaar bij elkaar in één gemeente, maar de verdere indeling in bestuurlijke regio's is daarna wisselend gebleven. Talrijke artikelen in het blad van de plaatselijke Heemkundekring "De Grenssteen" geven inzicht in deze regio-diversiteit door de eeuwen heen. Voorzitter Ad Smijers vat dit samen in het zomernummer van 1993 onder de titel: "Waar is bronsgroen eikehout? Grenzen verleggen in Limburg, het KAN gebeuren". Daarin schetst hij kort de situatie na 1800 en na het Congres van Wenen van 1815: "De gemeente Mook en Middelaar was een feit, maar van enige provincie Limburg was in 1800 nog steeds geen sprake. Op 8 juli 1815 werd in de vergadering van de Grondwetcommissie onder meer besloten dat "ingevolge de begeerte van Z.M. (koning Willem I) de provincie van Maastricht den naam van "Limburg" voeren zal". Toch bleef het vaststellen van de grenzen van de nieuwe provincie de bestuurders hoofdbrekens kosten. Minister Roëll van Binnenlandse zaken stelde voor om de gemeente Mook en Middelaar bij de provincie Gelderland te voegen, met de motivatie dat deze gemeente aan de Gelderse zijde van de Niers lag. De provincie Limburg had overtuigende argumenten voor het behoud van Mook en Middelaar voor Limburg. Na 1839 en het uiteenvallen van Nederland en België en het opdelen van Limburg in een Belgisch en Nederlands deel kreeg Gennep een kantongerecht waaronder ook Mook en Middelaar viel. In 1877 ging het kantongerecht van Gennep weer over naar Boxmeer. Mook en Middelaar werd overgeheveld naar het arrondissement Arnhem met kantongerecht in Nijmegen. Ad Smijers: "Mook en Middelaar stapte als meest noordelijke van Limburg over de provinciegrens en ging over naar het arrondissement Arnhem, kanton Nijmegen. De basis voor verdere samenwerking met het Knooppunt Arnhem-Nijmegen was gelegd: toen al! Het KAN gebeuren!"

Een vergelijkbare oriëntatie zien we voor bedrijvigheid en economie. Bedrijven in Mook en Middelaar horen sinds jaar en dag bij de Kamer van Koophandel Nijmegen e.o., later opgegaan in de Kamer van Koophandel voor Centraal Gelderland. Voor toeristisch-recreatieve bedrijven verloopt de promotie allereerst via de VVV's van het Rijk van Nijmegen en van Arnhem-Nijmegen, tegenwoordig RBT KAN. De positie van Mook en Middelaar voor recreatie en in de natuur-/landschapsomgeving is geologisch bepaald door de ligging op de Stuwwal van het Rijk van Nijmegen, de meest zuidelijke van Nederland die is ontstaan in de Saalien-ijstijd door het landijs en de gletsjers vanuit het noorden. Deze stuwwal vormt een landschappelijke eenheid vanaf de St. Jansberg en Kiekberg aan de zuidkant bij Plasmolen, via de Mookerheide, de Heumense Schans en de Mooker Schans bij Mook en Molenhoek, naar Groesbeek, Berg en Dal, het Reichswald en Kleef, tot de Elterberg en het Montferland in het noorden.

In het zuiden grenst Mook en Middelaar aan Milsbeek, gemeente Gennep, in het noord-oosten aan Groesbeek en in het noorden aan Malden, gemeente Heumen. De grote kernen Mook, Molenhoek en Malden liggen kort bij elkaar. Gennep ligt verder weg. Mook en Middelaar is, anders dan Gennep, geen lid van de regio Venlo, maar van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, evenals Groesbeek en Heumen die bij de provincie Gelderland horen. Ten westen van Mook loopt de Maas, de grensrivier met de provincie Noord-Brabant, waar Cuijk de buurgemeente is. Het Maas-Waal-kanaal vormt sinds 1927 de verbinding tussen de Maas en de Waal, en verbindt Mook en Middelaar met Heumen en Nijmegen.

De gemeente Mook en Middelaar heeft ruim 8.000 inwoners in vijf kernen: de grootste kernen zijn Mook en Molenhoek, met elk ongeveer 3000 inwoners. De kleinere kernen zijn Middelaar, Plasmolen en De Bisselt. De noordelijke gemeentegrens loopt door Molenhoek, dat gedeeltelijk in de gemeente Heumen ligt, en door De Bisselt, dat voor een klein deel in Groesbeek ligt. Het meest zuidelijke Middelaar is met 900 inwoners de grootste van de kleine woonkernen. Plasmolen en De Bisselt zijn ruim opgezet, met ruimte voor huizen met tuinen, landbouw, natuur met bos, heide en andere open landschapsvormen, en voor bedrijvigheid in horeca, toerisme, recreatie, wandel-, fiets- en watersport.

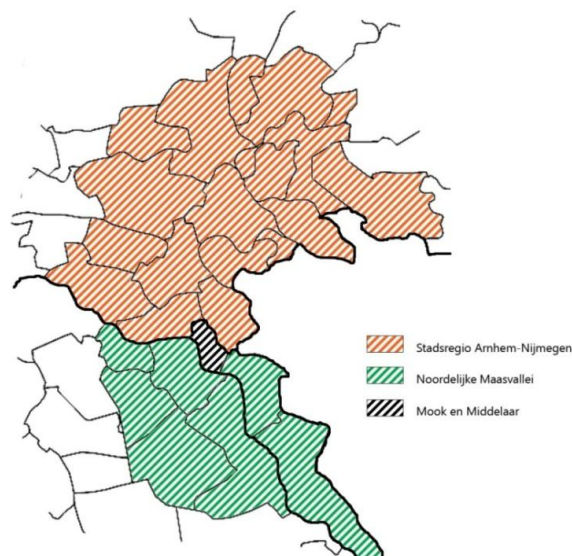
Tabel 1: Kernen Mook en Middelaar 2010 (Bron: CBS, 2010)	
Wijk, buurt of kern	Aantal inwoners
Molenhoek	3 790
Mook	2 790
Verspreide huizen De Bisselt	250
Riethorst-Plasmolen	320
Middelaar, Katerbosch, Heikant	890
Totaal aantal inwoners	8 040

Samenwerkingsverbanden

De ligging van Mook en Middelaar in en tussen enkele regio's heeft ertoe geleid dat het deelneemt aan meerdere samenwerkingsverbanden (Zie figuur 1):

- Euregio Rijn-Waal (een samenwerkingsverband met ruim vijftig deelnemende gemeenten en instanties uit de Nederlands-Duitse grensregio, niet getoond in figuur 1);
- de Noordelijke Maasvallei (een samenwerkingsverband met de Limburgse gemeenten Gennep, Bergen en de Noord-Brabantse gemeenten Cuijk, Boxmeer, Grave, Mill en St. Anthonis);
 - de Stadsregio Arnhem-Nijmegen (voorheen KAN, Knooppunt Arnhem-Nijmegen).

Figuur 1: Regionale samenwerkingsverbanden Mook en Middelaar

2.2 Demografisch profiel van Mook en Middelaar

Naast de ligging van een gemeente is de bevolkingsomvang en -samenstelling van belang. De rol van demografie in sociaal-economisch perspectief is evident: het totaal aantal inwoners bepaalt onder andere de vraag naar woonruimte, terwijl de beroepsbevolking het aanbod vormt op de arbeidsmarkt.

Dit thema wordt belangrijk tegen de achtergrond van de voor enkele regio's dreigende vooruitzichten van vergrijzing en demografische krimp. Het onderwerp krijgt aandacht in een bredere regionale samenhang. In de analyse wordt gebruik gemaakt van demografische gegevens afkomstig van het CBS. Ter referentie zijn ook gegevens gebruikt van de omliggende gebieden (De Stadsregio, de Noordelijke Maasvallei en Noord-Limburg, met de gemeenten Gennep en Bergen).

Bevolkingsomvang

De bevolking van Mook en Middelaar is in de periode tussen 1990 en 2010 toegenomen van 7000 tot 8040 inwoners. In de afgelopen jaren is dus sprake geweest van sterke groei. Het aantal inwoners per kern is getoond in tabel 1.³

Prognose

Voor de toekomstige ontwikkeling van de bevolking wordt gebruik gemaakt van de regionale bevolkingsprognoses van het CBS. In deze prognose wordt de ontwikkeling van de bevolking bepaald door geboorte, sterfte en migratie. Alle drie zijn onderhevig aan verscheidene factoren, zoals de vruchtbaarheid en de levensduur van de mens, maar ook aan regionaal beleid op het gebied van woningbouw en economie. Vanwege de kleine schaal van de regionale prognose speelt beleid een grote rol in de uitkomst. Getoonde resultaten betreffen een scenario, en andersoortig beleid, o.a. voor zaken als woningbouw, ruimte en economie in de regio's, kan tot een andere bevolkingsgroei leiden.

Voor Nederland als geheel neemt naar verwachting na 2035 de bevolkingsomvang niet verder toe. Derhalve zal in een groot aantal regio's van Nederland sprake zijn van stagnatie en/of krimp. Echter, het moment waarop dit gebeurt, is per regio verschillend. Immers, de ene regio is de andere niet en bij raakvlakken tussen regio's spelen meer factoren mee. Dit is ook terug te zien in figuur 2.

Het CBS verwacht dat Mook en Middelaar, zoals in voorgaande jaren, ook de komende periode verder doorgroeit. Tussen 2012 en 2020 zal de groei vrij beperkt zijn, om vervolgens weer sterk toe te nemen. Rond 2040 zal de bevolking 10% groter zijn dan in 2008, en dan boven de 8.800 inwoners uitkomen.

Een vergelijkbaar fenomeen doet zich voor in Gennep. Nu telt Gennep ongeveer 16.800 inwoners. In 2040 zal dit aantal uitkomen op ongeveer 18.400 inwoners. Ook voor Gennep hoeft er voorlopig dus nog geen sprake te zijn van krimp, ook al zijn de invloeden nog onzeker van de krimp-ontwikkelingen in heel Noord-Limburg. Binnen de gemeente Bergen is momenteel reeds sprake van krimp, zoals in andere delen van Limburg. Het CBS verwacht dat deze krimp doorzet tot 2016, waarna de groei zich enigszins herstelt. Rond 2020 kan dan de bevolking van Bergen weer op het niveau van 2008 liggen.

De Stadsregio Arnhem-Nijmegen groeit naar verwachting gestaag door. De aanwezigheid van een groot aantal jongeren zorgt ervoor dat de bevolkingsaanwas afdoende blijft om de krimp voor een langere periode af te wenden. Na 2035 stabiliseert de bevolking enigszins. De mogelijkheid bestaat dat Mook en Middelaar, en misschien ook Gennep, een graantje meepikken van de groei in de Stadsregio.

Noord-Oost-Brabant zal naar verwachting rond 2032 te maken krijgen met een demografische krimp. Met betrekking tot groei en samenstelling van de bevolking ligt dit gebied tussen het meer landelijke Noord-Limburg-Bergen-Gennep, en de meer stedelijke regio Arnhem-Nijmegen, met uitlopers naar Heumen, Groesbeek en Mook, met afnemend effect naarmate de afstand tot de groeisteden toeneemt.

³ Appendix A.1 en A.2 bevatten een uitgebreider beeld van de demografie van Mook en Middelaar en haar omgeving.

In figuur 2 valt de sterke krimp van Limburg op. Al sinds 2000 krimpt de bevolking; hieraan zal de komende tijd nog geen eind komen. In 2040 zal de bevolkingsomvang 10% kleiner zijn dan deze was in 2005, en 5% kleiner dan deze was in 1990. Noord-Limburg presteert met betrekking tot de demografie enigszins beter: na 2012 stagneert de bevolkingsgroei, waarna geen sprake meer is van groei. Noord-Limburg vertoont in de periode 2020-2040 naar verwachting nog steeds een lichte krimp.

Bevolkingssamenstelling

Demografische processen zoals 'vergrijzing' en 'ontgroening' hebben betrekking op de samenstelling van de bevolking. Immers, vergrijzing impliceert dat het relatieve aantal ouderen groter wordt, terwijl ontgroening impliceert dat het relatieve aantal jongeren afneemt. De bevolkingssamenstelling van Mook en Middelaar naar leeftijd is getoond in figuur 3. In bijlage A.2 zijn ter referentie de bevolkingssamenstelling van Gennep en Bergen, van de Noordelijke Maasvallei en van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen toegevoegd.

Binnen figuur 3 valt de kleine omvang van de bevolking tussen de 20 en de 35 jaar op. In Mook en Middelaar vertegenwoordigt deze groep slechts 9% van de bevolking, terwijl voor Nederland in zijn geheel deze groep maar liefst 18% van de totale bevolking vertegenwoordigt. De leeftijdsgroep 35 tot 65 jaar is binnen Mook en Middelaar daarentegen omvangrijk ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde (40% om 30%). Het aantal senioren (65 plussers) ligt binnen de gemeente Mook en Middelaar nagenoeg gelijk aan het landelijk gemiddelde (16% om 18%).

Het kleine aantal inwoners tussen de 20 en de 35 jaar wordt veroorzaakt doordat deze groep de gemeente verlaat. Dit kan tal van oorzaken hebben. Studenten zoeken bijvoorbeeld een woning dicht bij de plek waar ze studeren, en vestigen zich in de stad. Anderzijds kan het verdwijnen van deze bevolkingsgroep ook lokale oorzaken hebben, zoals het tekort aan (geschikte) woningen voor starters en voor deze doelgroep vrij hoge woonlasten. Met gericht beleid kan op de vraag ingespeeld worden.

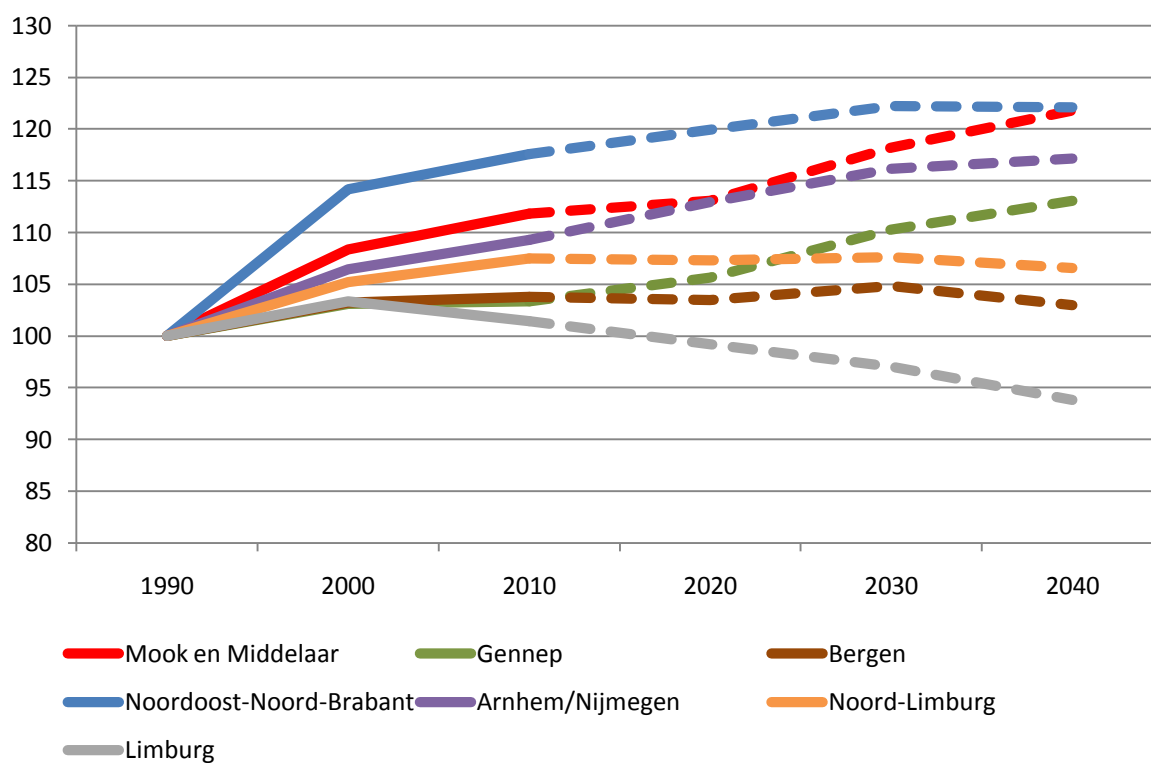
De Stadsregio Arnhem-Nijmegen als geheel heeft een bevolkingssamenstelling die overeenkomt met stedelijke gebieden. Zo is er een groter aantal jongeren en een kleiner aantal ouderen. Dat een aanzienlijk deel van de starters (20-40 jaar) zich in de stad vestigt is duidelijk terug te zien in figuur 3. Ruim 20% van de bevolking van de Stadsregio heeft een leeftijd tussen de 20 en de 40 jaar. Derhalve is binnen de Stadsregio sprake van een gelijkmatige verdeling van de bevolking in termen van leeftijden.

De gemeenten Gennep en Bergen hebben op hoofdlijnen van de bevolkingssamenstelling dezelfde kenmerken als Mook en Middelaar. Een kleiner aantal jongeren, een relatief grote groep 40-65 jarigen en een gemiddeld tot hoger aantal ouderen. Dit zijn kenmerken van een meer landelijke gemeente.

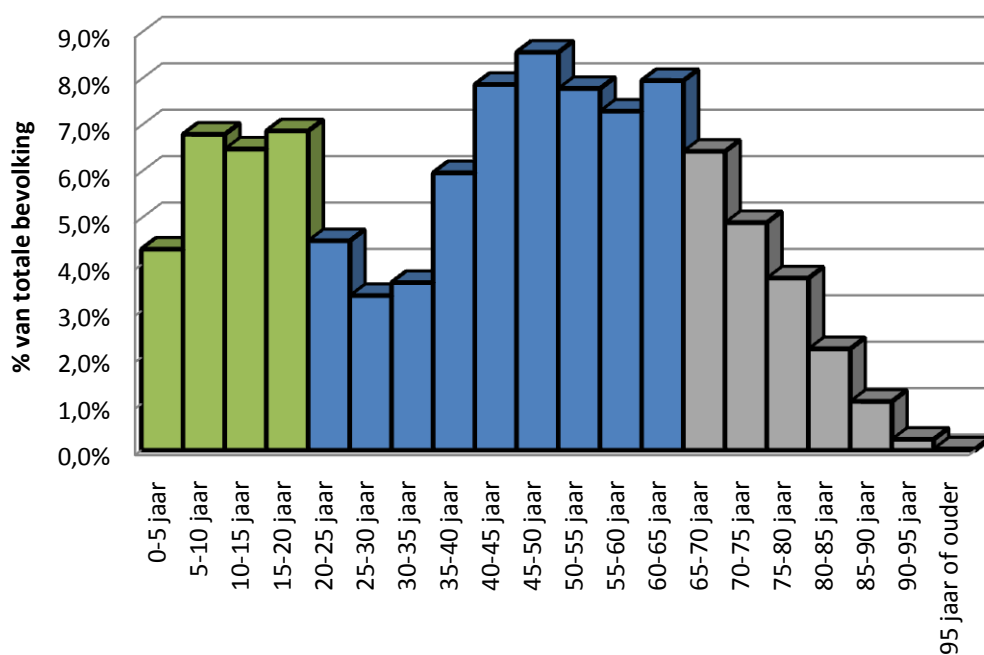
Prognose

De toekomstige ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling kan in grote lijnen worden voorspeld op basis van de huidige samenstelling. Zo zal de bevolking tussen de 50 en de 65 jaar de komende 15 jaar met pensioen gaan. Gezien de grote omvang van deze groep zal hier dus sprake zijn van vergrijzing. Dit betekent echter niet dat er ontgroening optreedt; het CBS verwacht dat het aantal jongeren (i.e. de bevolking onder de 20 jaar) de komende jaren op eenzelfde niveau blijft. Vergrijzing betekent echter ook dat de doorstroombmogelijkheden binnen de woningmarkt vergroot worden (oudere huishoudens verhuizen vaker naar kleinere woningen), waardoor jongere gezinnen meer mogelijkheden krijgen indien de woonlasten binnen hun bereik liggen. Voor bestuurders en beleidsmakers is het zaak om mede op basis van deze verwachtingen nieuw beleid te ontwikkelen in een ruime regionale context van de onderling met elkaar samenhangende regio's en steden. Voor Mook en Middelaar liggen hier kansen, gezien de bestaande aansluiting bij de dynamiek van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, en de korte afstand en goede bereikbaarheid t.o.v. plaatsen als Malden en Nijmegen.

Figuur 2: Bevolkingsontwikkeling regio's (1990 = 100) (Bron: CBS, 2010)

Figuur 3: Samenstelling bevolking naar leeftijd: Mook en Middelaar (Bron: CBS, 2010)

2.3 Economisch profiel Mook en Middelaar

Deze paragraaf staat kort stil bij het economisch profiel van de gemeente Mook en Middelaar. Hierbij is vooral aandacht voor bedrijvigheid, arbeid en inkomen in Mook en Middelaar. Het (gemiddeld) inkomen geeft een indicatie van de koopkracht van de inwoners van Mook en Middelaar, terwijl de aanwezige werkgelegenheid en bedrijvigheid aanwijzingen zijn voor de economische dynamiek.

Bedrijvigheid en inkomen

Tabel 2 toont het inkomen per hoofd van de bevolking en de totale werkgelegenheid (van bedrijven en overheden) t.o.v. het aantal inwoners binnen de gemeente Mook en Middelaar. Ten aanzien van de werkgelegenheid zijn cijfers uit 2009 gebruikt, voor het inkomen uit 2007.⁴ Ter referentie zijn de waarden voor Nederland in zijn geheel, Limburg en Noord-Limburg bijgevoegd.

Tabel 2: Verhouding werkgelegenheid ten opzichte van het aantal inwoners (Bron: CBS, 2010)				
	Mook en Middelaar	Noord-Limburg ⁵	Limburg (PV)	Nederland
Totaal aantal inwoners	8 084	278 818	1 123 705	16 605 845
Werkgelegenheid ⁶	3 400	270 700	1 003 400	15 838 600
Werkgelegenheid per hoofd	0,42	0,97	0,89	0,95
Inkomen per hoofd (2007)	€ 16 700	€ 12 800	€ 12 900	€ 14 400

Het inkomen per hoofd van de bevolking in Mook en Middelaar is significant hoger dan het Nederlands gemiddelde. Opvallend is het lager inkomen van Noord-Limburg, € 1 600 onder het Nederlandse gemiddelde. Het hoge inkomen van Mook en Middelaar staat in contrast met de werkgelegenheid in de gemeente, die in verhouding vrij laag is. Conclusie die hieruit getrokken kan worden is dat Mook en Middelaar een typische aantrekkelijke 'woon'-gemeente is met een relatief kleine lokale economische activiteit in combinatie met een hoog inkomen, dat vooral buiten de gemeente wordt verdiend.

2.4 Bedrijvigheid Mook en Middelaar

Mook en Middelaar telde op 1 januari 2009 543 bij de Kamer van Koophandel geregistreerde bedrijven. Figuur 4 geeft een grafisch overzicht van de samenstelling van de bedrijvigheid in Mook en Middelaar, Noord-Limburg, Limburg en Nederland. Als eerste is gekozen voor cijfers van het CBS, aangezien deze cijfers ook beschikbaar zijn voor de regio Noord-Limburg, de provincie Limburg en voor Nederland in zijn geheel. Hierdoor kan op een eenvoudige manier een vergelijking worden gemaakt tussen deze gebieden.

Het valt op dat binnen Mook en Middelaar het aandeel zakelijke dienstverlening en financiële diensten in verhouding tot de andere sectoren vrij groot is. In andere gebieden geldt dit in mindere mate. Vooral Noord-Limburg geeft een heel ander beeld, o.a. met meer bedrijven in de detailhandel, industrie, bouw en de landbouw. Het aandeel van deze sectoren is in Mook en Middelaar kleiner, ook kleiner dan het landelijk gemiddelde. De sector landbouw, jacht en bosbouw vertegenwoordigt in Mook en Middelaar slechts 5% van de totale bedrijvigheid. Voor Noord-Limburg vertegenwoordigt deze sector een opvallende 16% van de totale bedrijvigheid. De sector horeca is in Mook en Middelaar aanzienlijk groter dan deze is in andere gebieden. In Mook en Middelaar vormt deze sector ongeveer

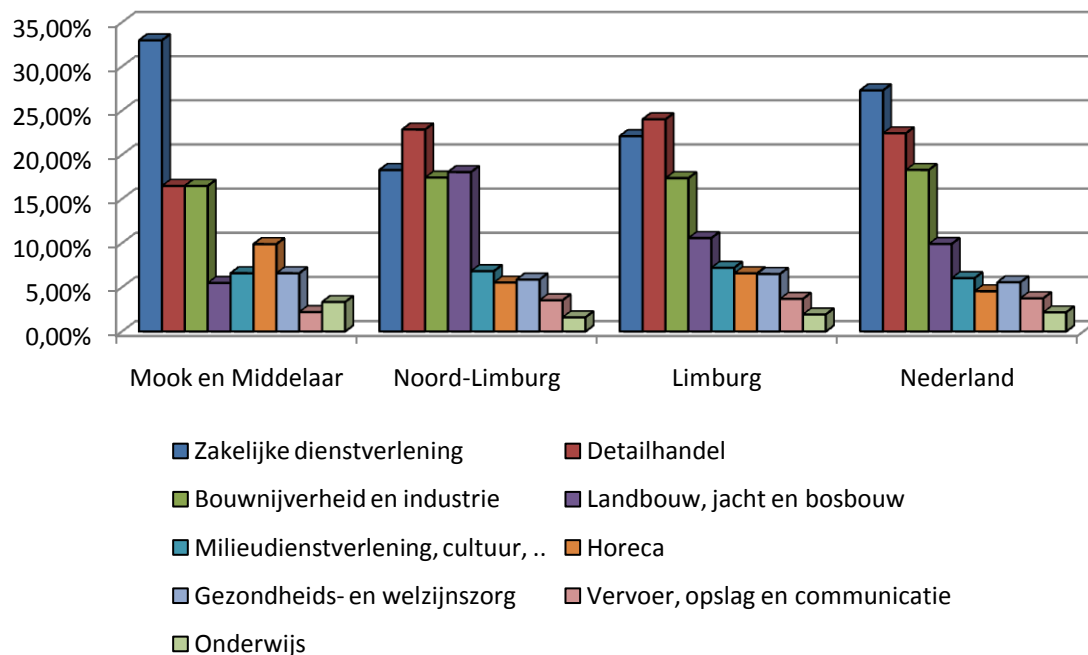
⁴ Gegevens van het CBS betreffende het Bruto Regionaal product (BRP) strekken slechts tot het jaar 2007.

⁵ Dit betreft de COROP-Regio Noord-Limburg (NUTS-3 niveau) bestaande uit de gemeenten Beesel, Bergen, Gennep, Horst aan de Maas, Mook en Middelaar, Peel en Maas, Sevenum, Venlo en Venray

⁶ Werkgelegenheid omvat alle banen ongeacht het aantal gemaakte FTE's. Derhalve omvat dit getal ook full- en parttime banen.

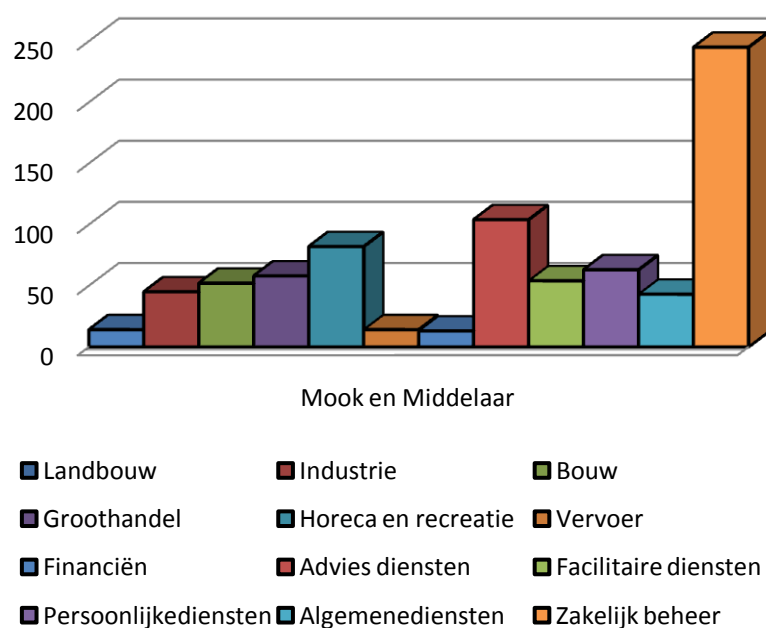
10% van de totale bedrijvigheid. Voor Noord-Limburg, Limburg en Nederland vormt deze sector ongeveer 5% van de werkgelegenheid.

Figuur 4: Samenstelling bedrijvigheid 2009 (Bron: CBS, 2010)

De gegevens van het CBS maken een vergelijking met andere gebieden eenvoudig. Aan de hand van deze informatie is geen gedetailleerde beschrijving van de lokale bedrijvigheid mogelijk. De Kamer van Koophandel Centraal-Gelderland voorziet wel in een meer gedetailleerde beschrijving van de bedrijvigheid in Mook en Middelaar. De werkgelegenheid naar sector op 1 januari 2008 is afgebeeld in figuur 5.

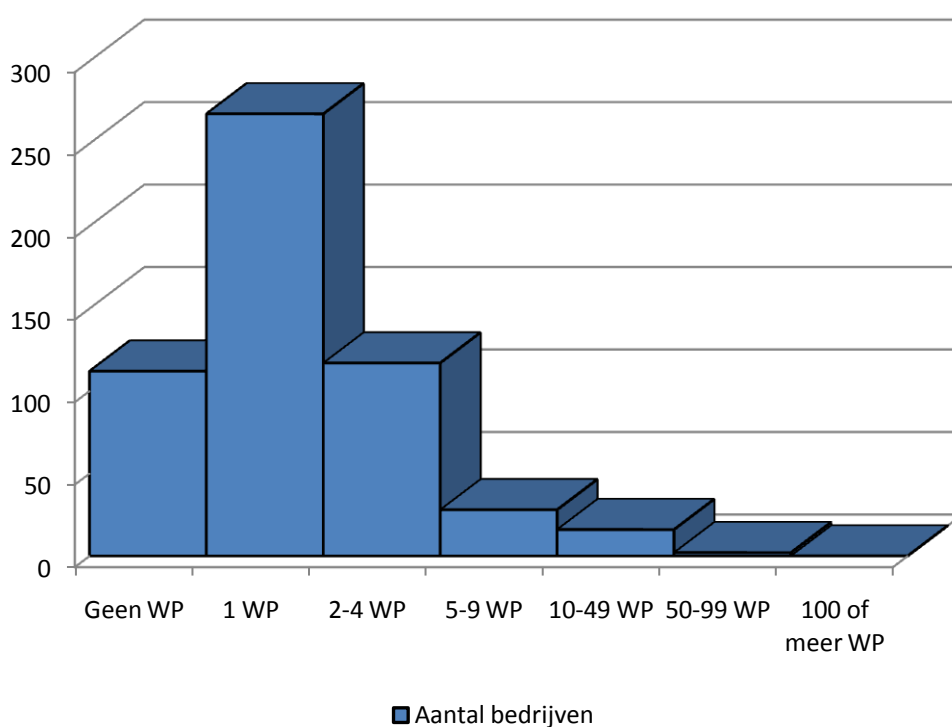
Figuur 5: Gedetailleerde samenstelling bedrijvigheid Mook en Middelaar 2008 (Bron: KVK, 2010)

De verklaring voor het grote aandeel zakelijke dienstverlening in Mook en Middelaar in de gegevens van het CBS is te herleiden uit de gegevens van de Kamer van Koophandel voor Centraal Gelderland. Het segment zakelijk beheer valt onder de sector zakelijke dienstverlening. In de gemeente gevestigde besloten en naamloze vennootschappen met andere bedrijven in beheer vallen onder dit segment, ook al worden die economische activiteiten niet rechtstreeks in Mook en Middelaar uitgevoerd.

Het totaal aantal ondernemingen is volgens de gegevens van de Kamer van Koophandel voor Centraal Gelderland eveneens 543, zoals ook blijkt uit de gegevens van het CBS. De sectoren adviesdiensten en horeca en recreatie zijn sterk vertegenwoordigd in Mook en Middelaar. Naast de samenstelling van de bedrijvigheid naar sector kan de samenstelling ook getoond worden naar omvang. Vanuit deze informatie kunnen conclusies getrokken worden m.b.t. de omvang van de aanwezige bedrijven. Figuur 6 toont de samenstelling van de bedrijvigheid naar omvang van het werknemersbestand.

Figuur 6: Aantal bedrijven naar omvang (Bron: KVK, 2010)

Opvallend is de aanwezigheid van een groot aantal eenpersoonsbedrijven in Mook en Middelaar. In combinatie met de omvang van het segment adviesdiensten valt hieruit o.a. te herleiden dat er in Mook en Middelaar een groot aantal zelfstandige adviseurs en vrij gevestigde ondernemers wonen, en personen met praktijk en kantoor aan huis. Tegenover de grote aantallen kleinere en eenpersoonsbedrijven staat het kleine aantal grotere ondernemingen. Mook en Middelaar telt bijvoorbeeld slechts 2 bedrijven met tussen de 50 en 99 werknemers, en 16 bedrijven met tussen de 10 en 49 werknemers.

Het bovenstaande bevestigt, samen met de aanwezigheid van het grote aantal beheerbedrijven, het beeld dat Mook en Middelaar niet primair gericht is op het vestigen van grotere bedrijven, maar dat er veel personen wonen die het beheer, eigendom en management voeren over bedrijven die elders hun bedrijfsactiviteiten uitvoeren, evenals veel zelfstandige dienstverleners en vrij gevestigde ondernemers, veelal in combinaties van wonen en werken, passend bij de gevarieerde functies van een aantrekkelijke

woongemeente met mogelijkheden voor kleinschalige bedrijvigheid bij de woonlocatie. Daarmee heeft Mook en Middelaar enkele interessante onderscheidende kwaliteiten ten opzichte van de omgeving.

2.5 Overzicht van de woningmarkt van Mook en Middelaar en omgeving

Tabel 3 geeft een kort overzicht van relevante gegevens betreffende de woningmarkt per gemeente. Deze gemeenten staan in relatie tot Mook en Middelaar in termen van het aantal verhuizingen.

Tabel 3: Woningmarkt Mook en Middelaar en aanliggende gemeenten ⁷ (Bron: CBS, 2010)								
Regio's	Woningen			Aantal huishoudens			Spanning	Prijzen
	Aantal woningen	Leegstaand	Recreatie-woningen	Totaal aantal huishoudens	Spanning op de woningmarkt	Gemiddelde huishoudens grootte	Spanning op de woningmarkt	Gemiddelde woning-waarde
Mook en Middelaar	3 343	145 (4,3%)	70 (2,1%)	3 711	1,023	2,35	1,023	€ 327 000,-
Heumen	6 581	165 (2,5%)	2 (0,0%)	6 665	1,023	2,49	1,023	€ 329 000,-
Gennep	6 702	643 (9,6%)	840 (12,0%)	6 858	1,018	2,49	1,018	€ 258 000,-
Groesbeek	7 612	389 (5,1%)	144 (1,9%)	7 752	1,012	2,44	1,012	€ 296 000,-
Cuijk	10 058	390 (3,9%)	1 (0,0%)	10 097	1,003	2,40	1,003	€ 249 000,-
Wijchen	16 143	469 (2,9%)	51 (0,3%)	16 103	0,997	2,48	0,997	€ 271 000,-
Nijmegen	69 924	2 992 (4,3%)	1 (0,0%)	86 192	1,232	1,87	1,232	€ 222 000,-

Woningen en woningwaarde

In de directe omgeving van Mook en Middelaar heeft Nijmegen het grootste woningaanbod met bijna 70 000 woningen. Mook en Middelaar is de gemeente met het kleinste aanbod van woningen.

Vanuit de getoonde grafiek kunnen enkele interessante conclusies getrokken worden met betrekking de leegstand. Zo is in Gennep en Groesbeek sprake van de grootste leegstand (9,6% en 5,1%), terwijl Heumen en Wijchen de kleinste leegstand kennen (2,5%). Mook en Middelaar en Nijmegen kennen beide een leegstand van 4,3% en liggen hiermee relatief in het midden.

Binnen Gennep zijn de meeste recreatiewoningen te vinden (in een recreatiepark), gevolgd door Groesbeek en Mook en Middelaar,⁸ die beide door de ligging op de stuwwal in het Rijk van Nijmegen aantrekkelijk zijn voor bedrijven en kleinschalige bedrijfsactiviteiten in de sector toerisme en recreatie.

Spanning op de woningmarkt: woningen en huishoudens

Spanning op de woningmarkt impliceert dat het woningaanbod te beperkt is om het totaal aantal huishoudens te huisvesten. De vraag naar woningen overstijgt het aanbod; er is dus sprake van krapte. Het aantal huishoudens dat geen woning kan vinden wordt door het CBS voorspeld aan de hand van het aantal inwoners en de gemiddelde huishoudgrootte. Aldus ontstaan twee definities van het aantal huishoudens: het 'bruto' aantal huishouden en het 'netto' aantal huishoudens respectievelijk gelijk aan het totaal aantal huishoudens en het aantal huishouden in het bezit van een woning. De verhouding tussen het 'bruto' aantal huishoudens en het aantal woningen is derhalve een benadering van de spanning op de woningmarkt. Vooral binnen Nijmegen is sprake van krapte op de woningmarkt, met ongeveer 15 000 meer huishoudens dan het aantal woningen. In Wijchen is daarentegen sprake van

⁷ Gemiddelde woningwaarde omvat waarde van de WOZ-objecten. Tot de woningen behoren die onroerende zaken die in hoofdzaak worden gebruikt voor wonen. Dus dit omvat koop- en huurwoningen.

⁸ Het grote aantal vakantiewoningen te Gennep kan verklaard worden door de aanwezigheid van een vakantiepark.

een relatief ruime woningmarkt, met een ruimer woningaanbod dan het aantal huishoudens. Binnen Mook en Middelaar en de andere genoemde gemeenten is de woningmarkt relatief in evenwicht.

Het aantal eenpersoonshuishoudens is binnen Nijmegen het omvangrijkst. Dit is terug te zien in de lage waarde voor de omvang van het gemiddelde huishouden. Alleenstaanden hebben doorgaans geen behoefte aan grote duurdere woningen en willen dichtbij voorzieningen wonen. Daarvoor is de stad een logische vestigingsplaats. Daar is het woningaanbod ook ingericht op deze behoeften, met een groot aantal kleinere woningen. Door de beperkte reisafstand en goed openbaar vervoer hebben kernen als Malden, Molenhoek en Mook eveneens kansen om te voorzien in deze behoeften en daarmee klanten en koopkracht binnen te halen voor de lokale detailhandel en andere voorzieningen.

Buiten Nijmegen wonen meer huishoudens met een hogere gemiddelde grootte, meer gezinnen en minder eenpersoonshuishoudens. In Mook en Middelaar is de gemiddelde grootte van de huishoudens vrij klein door de samenstelling van de bevolking naar leeftijd, met een ruime aanwezigheid van huishoudens met een gemiddelde leeftijd van 50 jaar en ouder en een klein aantal kinderen. Deze hebben veelal reeds het ouderlijk huis verlaten. Ter vermindering van de vergrijzing en voor een evenwichtiger samenstelling van de bevolking is een gevarieerder woningaanbod wenselijk.

Spanning en leegstand

Spanning op de woningmarkt hoeft niet per definitie volledige bezetting van woningen te betekenen. Veel woningen en gebieden hebben te kampen met leegstand als gevolg van verandering in de woonbehoeften. Zo zijn woningen gebouwd in de jaren '50-'70 minder populair; zij komen dan ook vaker leeg te staan, ongeacht hoe krap de woningmarkt ook is. Verder zien we in Nijmegen, ondanks de krapte, nog steeds een leegstand van 3 000 woningen. Binnen Wijchen is het tegenovergestelde aan de hand: een relatief ruime woningmarkt, maar er is geen sprake van massale leegstand.

Verder is er de factor prijs: het voldoen aan de vraag naar woningen wordt belemmerd door de hoogte van de woonlasten en de beperkingen van het inkomen.

Al met al is de woningmarkt zeer complex en te beschouwen in een regionale context waarin de interacties van vraag en aanbod elkaar ontmoeten.

Volgende paragrafen behandelen respectievelijk het aanbod van woningen en de vraag naar woningen, met focus op de gemeente Mook en Middelaar.

Gemiddelde woningwaarde

Met betrekking tot de gemiddelde woningwaarde valt een patroon terug te zien: de woningen binnen het stedelijk gebied (Nijmegen) hebben gemiddeld een lagere waarde, terwijl de woningen in het omliggende gebied (Heumen, Mook en Middelaar en Groesbeek) een hogere woningwaarde kennen. Dit o.a. als gevolg van de aanwezigheid van meer gezinswoningen en vrijstaande woningen in de meer landelijke gebieden, en de aantallen eenpersoonswoningen en kleine appartementen in Nijmegen.

3 Wonen

Centrale vraagstelling: "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema wonen?"

Dit hoofdstuk bespreekt de verbindingen die Mook en Middelaar onderhoudt met het omringende gebied binnen het thema wonen. Doelstelling is het verkrijgen van een helder beeld m.b.t. regionale interacties op de woningmarkt, gezien vanuit Mook en Middelaar. De woningmarkt is bij uitstek een regionale markt. Dit vloeit voort uit het gegeven dat de gemiddelde Nederlander niet bereid is ver te verhuizen voor een nieuwe woning. Vraag en aanbod ontmoeten elkaar als het ware dan ook binnen een relatief klein gebied. Dit in tegenstelling tot landen als de Verenigde Staten, waar verhuizingen over grote afstand vaker voor komen.

Bij de beantwoording van de onderzoeksvraag komen beide kanten binnen de woningmarkt aan bod: aanbod en vraag. Het aanbod wordt gevormd door de reeds aanwezige woningen in combinatie met de te bouwen woningen. De vraag wordt gevormd door het aantal huishoudens, zowel in de eigen gemeente als in de nabije omgeving. Binnen dit kader worden twee onderzoeksvragen geformuleerd die respectievelijk de aanbodzijde en de vraagzijde op de woningmarkt bestrijken. Beantwoording van de vragen geschiedt aan de hand van beleidsdocumenten en statistieken.

- * Met welke gebieden/gemeenten staat de woningmarkt van Mook en Middelaar in verbinding?
- * Vanuit welke gebieden/gemeenten is er vraag naar woningen in Mook en Middelaar?

3.1 Aanbod

Het aanbod op de woningmarkt wordt gevormd door de aanwezige, en de nog te bouwen woningen. Mook en Middelaar heeft naast eigen initiatieven ook verbindingen met andere gemeenten voor afstemming en regionale coördinatie op het gebied van woningbouw en ruimtelijke planning. Om deze verbindingen in beeld te brengen wordt verwezen naar enkele beleidsdocumenten, zoals structuur-, gebiedsvisies, regiovisies en regionale plannen die van belang zijn voor het woningaanbod in Mook en Middelaar. Belangrijke documenten in het kader van wonen en woonomgeving zijn de afgelopen jaren gemaakt door Mook en Middelaar en met andere gemeenten, o.a. in het kader van de Noordelijke Maasvallei, op initiatief van de provincie Limburg en de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. Hieronder wordt kort ingegaan op:

- Stadsregio Arnhem-Nijmegen
 - Regionaal Plan 2005-2020
 - Beleidsdocumenten Tempo KAN!
- Gemeente Mook en Middelaar, Gennep en Bergen
 - Strategische regiovisie
- Gemeente Mook en Middelaar
 - Gebieds- en structuurvisies Mookerplas, de Bisselt en het Lierdal

3.1.1 Stadsregio Arnhem-Nijmegen

Stadsregio: Regionaal plan 2005-2020 en Factsheet Tempo Kan!

In het regionaal plan 2005-2020 spreekt de Stadsregio zich uit de over toekomstige regionale ontwikkeling van de Stadsregio. Doelstelling van deze ontwikkelingsagenda is het realiseren van een sterke, internationaal concurrerende regio. Het thema 'wonen' speelt hierin een prominente rol. Een geschikte woonomgeving is een belangrijke vestigingsfactor voor bewoners en bedrijven. In de niet aflatende behoefte aan landelijke woonmilieus zijn de dorpen aan de rand van de Stadsregio (waaronder de gemeente Mook en Middelaar) van groot belang. De behoefte aan een meer landelijke woonomgeving wordt opgevangen door deze dorpen, met speciale aandacht voor het in stand houden van de ruimtelijke kwaliteit, de ruimtelijke verscheidenheid en de leefbaarheid van de dorpen.

De ruimtelijke kwaliteit van de dorpen is een belangrijk speerpunt. Immers, demografische processen, zoals vergrijzing en ontgroening, hebben veel invloed op de sociaal-economische vitaliteit van dorpen. Met het oog op deze demografische ontwikkelingen is een gediversifieerde woningbouw van belang. Zo worden starterswoningen gerealiseerd om ontgroening tegen te gaan, en geschikte woningen voor ouderen gebouwd om de vergrijzing te begeleiden. Voor Mook en Middelaar is tussen 2005 en 2010 een toename voorzien van 95 woningen, waarvan 50% in het betaalbare segment. *Er zijn, in afwijking van het verleden, geen afspraken gemaakt over de (maximum) aantallen te bouwen woningen per gemeente. Wel zijn de ruimtelijke contouren vastgelegd waarbinnen nieuwbouw kan plaatsvinden evenals zoekgebieden voor uitbreiding. Hiermee wordt een rem gezet op de bouw van duurdere woningen aan de randen van de dorpen in het landelijk gebied. Uitwerking gebeurt door de gemeenten.*

3.1.2 Gemeenten Mook en Middelaar, Gennep en Bergen

Strategische regiovisie Mook en Middelaar, Gennep en Bergen

Met het oog op een mogelijke herindeling van Mook en Middelaar, Gennep en Bergen, is begin 2010 gewerkt aan een regiovisie, waarin diverse kansen, bedreigingen en ambities worden genoemd. In het rapport staat één thema centraal: de demografische ontwikkeling en de hierbij horende consequenties. Naast de verschillende kaders (wonen, werken, recreatie en toerisme en landbouw) worden de sectoren recreatie en toerisme als kansrijk genoemd.

Het rapport concludeert m.b.t. woningbouw dat de woningbouwplannen in het gebied in kwantitatief en in kwalitatief opzicht niet optimaal zijn. Het aantal te bouwen woningen zou te groot zijn en onvoldoende afgestemd op de vraag. Bovendien zouden de gemeenten zich richten op een verkeerd segment, namelijk de gezinswoningen. Deze woningen worden gebouwd onder de veronderstelling dat zo de demografische krimp geremd wordt. Met het bouwen van deze woningen wordt echter de concurrentie gezocht met omringende gemeenten (i.e. Arnhem-Nijmegen, Venlo).

De regiovisie pleit om mee te bewegen met de demografische trend, wat inhoudt dat woningbouw afgestemd dient te worden op de toekomstige bevolking, namelijk de oudere bevolking. Aangezien de woningmarkt een regionale markt is, dient herstructurering regionaal aangepakt te worden.

3.1.3 Gebieds- en structuurvisies binnen Mook en Middelaar

Gebieds- en structuurvisie het Lierdal

Het Lierdal is een gebied dat zich uitstrekt tussen de kernen Molenhoek (gemeenten Heumen / Mook en Middelaar) en Malden (gemeente Heumen); door het karakter en de ligging van het gebied is veel afstemming nodig met direct en indirect betrokkenen, o.a. de gemeentebesturen van beide buurgemeenten. In 2007 is besloten een landschapsplan op te stellen. Verschillende stakeholders waren betrokken in dit proces, waaronder inwoners van Molenhoek en Malden, de Provincies Gelderland en Limburg en de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. Appendix B bevat een kaart van het Lierdal.

Binnen het gebied zijn drie delen te onderscheiden met eigen kenmerken, kansen en opgaven. Derhalve wordt (kort) stilgestaan bij elk van deze gebieden.

- De Kuilzone: Het accent binnen dit gebied ligt op het behouden van landschaps- en natuurwaarden. Er is bescheiden ruimte voor extensieve recreatie, nauwelijks voor woningbouw.
- De Rijksweg: binnen dit gebied ligt de aandacht vooral op de Rijksweg en de bebouwing. Deze bebouwing is afwisselend: oudere panden worden afgewisseld met moderne panden. Doel is om een dorps karakter te genereren, wat een transformatieopgave inhoudt. Minder aantrekkelijke woningen dienen te worden getransformeerd in villa's met meerdere woon-eenheden. De nadruk binnen dit gebied ligt dus niet op uitgebreide woningbouw, maar meer op kleinschalige en kwalitatieve (ver)nieuwbouw.

- De Kanaalzone: De Kanaalzone wordt gekenmerkt door de rivier de Maas en het Maas-Waalkanaal, van belang voor de gemeenten Cuijk, Heumen, Mook en Middelaar, en Nijmegen, en de drie provincies: Noord-Brabant, Gelderland en Limburg. De potentie van de wateren kan versterkt worden ten gunste van de aantrekkingskracht van het hele gebied, o.a. met het oog op de toekomstige mogelijkheden voor watersport, recreatie en wonen aan of op het water. Het zuidelijk deel van de Kanaalzone kenmerkt zich door versnipperd gebruik voor wonen en bedrijvigheid. Voorgesteld wordt om bedrijvigheid naar elders te verplaatsen om daarmee een groter en meer uniform woongebied te generen. Uitgebreide woningbouw is nu niet gepland.

Gebieds- en structuurvisie Mookerplas

De gebiedsvisie Mookerplas is primair gericht op wonen en woningbouw. De Mookerplas is een water aan de zuid-west-kant van Mook en Middelaar. In het beleidsplan speelt ook de Maas een prominente rol. De ligging aan de Maas belemmert uitgebreide woningbouw aan de zuid-west-kant van Mook en Middelaar, aangezien dit gebied wordt gerekend tot het winterbed van de Maas.⁹ In het kader van de beleidslijnen Grote Rivieren kan ontgroning rond de Mookerplas als compensatie dienen voor het realiseren van woningbouw in het winterbed van de Maas. Gedacht wordt aan de bouw van ongeveer 400 woningen. Deze woningbouw zal voorzien in de huidige woningbehoefte, o.a. voor starters en ouderen, in verband met vergrijzing en ontgroening. Daarnaast zorgt ontgroning van de Mookerplas voor een versterking van het landschappelijke karakter, gericht op water, natuur en recreatie, met de mogelijkheid van drijvende recreatiewoningen.

Structuurvisie De Bisselt

De Bisselt is een buurtschap met woon- en verblijfsgebied in het bosrijke heuvelachtige natuurgebied van de stuwwal van het Rijk van Nijmegen en de Mookerheide, aan de oostkant van Mook op de grens met de gemeente Groesbeek. De meest recente structuurvisie is vastgesteld op 25 februari 2010. Deze staat voornamelijk in het teken van behoud van de natuurlijke en landschappelijke kwaliteiten van het gebied, deels gelegen in de ecologische hoofdstructuur. Met die beperkingen blijven mogelijkheden behouden voor het wonen in het groen en met kleinschalige toeristisch-recreatieve bedrijfsactiviteiten. De Bisselt telt een honderdtal woningen, waarvan een beperkt aantal is gericht op recreatief gebruik, en enkele daarvan kunnen worden getransformeerd naar reguliere woningen. Die transformatie geschiedt onder de voorwaarde dat de ruimtelijke kwaliteiten behouden of verbeterd worden. Onder deze voorwaarden is er ook beperkt ruimte voor nieuwbouw of uitbreiding van bestaande woningen.

3.2 Woningvraag

De vraag naar woningen wordt gevormd door huishoudens op zoek naar woonruimte. Hierbij kan verschil gemaakt worden tussen lokale vraag (vanuit de eigen gemeente) en externe vraag (vraag vanuit andere gemeenten). Om dit te kwantificeren wordt gekeken naar verhuisbewegingen. Verhuisbewegingen geven inzicht in de verhoudingen op de woningmarkt binnen en tussen regio's en gemeenten. Verschillen en overeenkomsten bepalen in hoeverre regio's met elkaar verbonden zijn.

Verhuisbewegingen

De gegevens m.b.t. verhuisbewegingen tussen gemeenten zijn afkomstig van het CBS. Gegevens zijn beschikbaar over verhuizingen naar Mook en Middelaar, en ook het aantal verhuizingen vanuit Mook en Middelaar naar bepaalde gemeenten.

⁹ Het winterbed is de bedding van een rivier, die doorgaans door de rivier wordt gebruikt in de winter.

Kader 2: Woningbouw en demografie in een regionale context

Tussen demografische ontwikkelingen en woningbouw bestaan complexe relaties in tal van regio's. Woningbouw stimuleert groei, trekt nieuwe bewoners aan die op zoek zijn naar woonruimte. Wanneer een bepaalde gemeente of regio het woningaanbod vergroot, bieden zij ruimte voor extra groei, die dan niet op andere locaties plaats vindt. Dit fenomeen doet zich ook voor met betrekking tot de samenstelling van het woningaanbod. Immers, huishoudens hebben uiteenlopende woonvoorkeuren, waardoor een gediversifieerd woningaanbod essentieel is. Wordt binnen een bepaald gebied een groot aantal eengezinswoningen gebouwd, dan trekt het betreffende gebied vooral (grotere) huishoudens aan. Hetzelfde geldt voor kleine woningen of appartementen voor alleenstaanden. Woningbouw betekent echter niet per definitie bevolkingsgroei. Concreet voorbeeld hiervan is de 'Blauwe Stad' in Groningen. Grote aantallen luxe woningen zijn gebouwd en gepland in een nogal afgelegen gebied. Voor veel van deze woningen zijn nog geen kopers en bewoners gevonden. Binnen Mook en Middelaar is de relatie tussen woningbouw en demografie zichtbaar bij het voorbeeld van het beperkt aantal mensen tussen de 20 en de 40 jaar, voor wie erg weinig geschikte woningen beschikbaar zijn. Deze doelgroep trekt weg uit Mook en Middelaar, en vestigt zich in gemeenten die wel voorzien in dergelijke woningen. De woningmarkt van Mook en Middelaar is dus verbonden met de woningmarkten van gemeenten waar deze jongeren tussen 20 en 40 jaar zich kunnen vestigen.

Omvang van verhuisstromen

Figuur 8 toont het aantal vestigingen en het aantal mensen dat vertrekt voor de jaren 2004-2008.

Tussen 2004 en 2008 vestigden zich in Mook en Middelaar in totaal 1 860 inwoners, terwijl 1 921 inwoners vertrokken. Respectievelijk is dit gemiddeld 372 en 384 inwoners per jaar. Er is dus sprake van een vestigingstekort van gemiddeld 12 personen per jaar. Wanneer de samenstelling van de bevolking wordt bestudeerd, valt te herleiden dat vooral starters (20-35 jaar) vertrekken uit Mook en Middelaar (Zie hiervoor appendix 3), en vooral de doelgroep 45+ zich hier vestigt.

Verhuisstromen tussen gemeenten

De omvang van verhuisstromen tussen gemeenten wordt vooral bepaald door twee factoren:

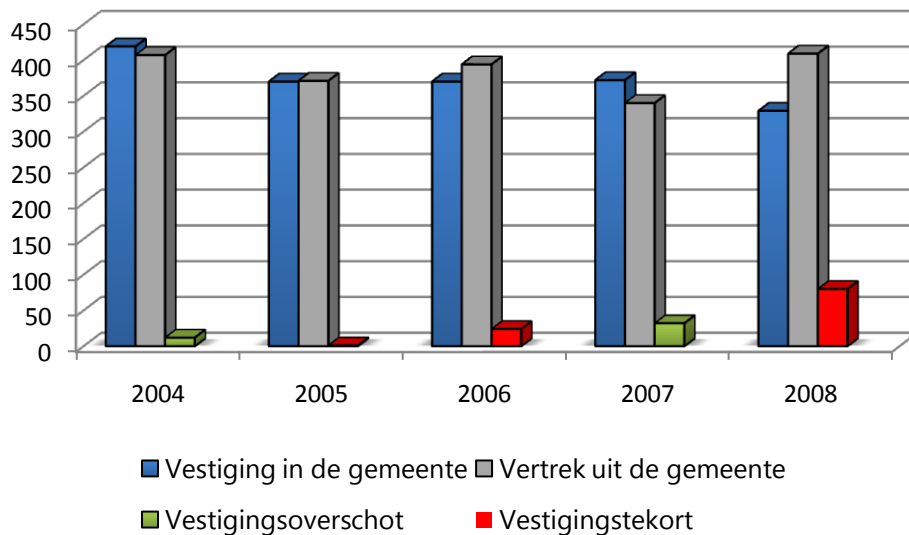
- De afstand tussen de betrokken gemeenten
- De grootte van de betrokken gemeenten

Zoals eerder is aangegeven doen de meeste verhuizingen binnen Nederland zich voor binnen een relatief klein gebied. Derhalve zijn de verhuisstromen het grootst tussen nabij gelegen gemeenten en met grotere gemeenten, zowel in geografisch opzicht als m.b.t. het woningaanbod en de woningvraag. Het gemiddeld aantal jaarlijkse verhuizingen tussen gemeenten is getoond in figuur 8.¹⁰ Vanuit de getoonde gemeenten is er het meest contact met Mook en Middelaar in termen van verhuizingen. In 2008 vestigden zich 329 personen in Mook en Middelaar, afkomstig uit 63 verschillende gemeenten. Hetzelfde jaar vertrokken ook 409 mensen, (toevalligerwijs) ook naar 63 verschillende gemeenten.

¹⁰ De omvang van het aantal verhuizingen (het totaal aantal personen dat vertrekt uit, en zich vestigt in Mook en Middelaar) ten opzichte van een betreffende gemeente is weergegeven als de gehele balk op de x-as. Het totaal aantal vestigingen in Mook en Middelaar vanuit de betreffende gemeente is weergegeven als de balk rechts van de y-as. Het aantal personen dat zich vestigde in de betreffende gemeente, en dus Mook en Middelaar verliet, is weergegeven als de balk links van de y-as. Een positief vestigingssaldo is weergegeven als groene balk rechts van de y-as, terwijl een negatief vestigingssaldo is weergegeven als rode balk links van de y-as. Het voorbeeld van de relatie van Mook en Middelaar met Groesbeek verduidelijkt de grafiek. De afgelopen 5 jaar vertrokken meer mensen naar Groesbeek dan er inwoners uit Groesbeek zich vestigden in Mook en Middelaar. Het vestigingssaldo ten opzichte van Groesbeek is derhalve negatief. Mook en Middelaar verloor tussen 2004 en 2008 gemiddeld 12 mensen per jaar aan Groesbeek. Een vergelijkbare beweging deed zich voor met Gennep, terwijl het omgekeerde het geval is ten opzichte van Nijmegen, Heumen en Wijchen die een positief vestigingssaldo opleveren voor Mook en Middelaar.

Dit is een indicatie dat verhuisbewegingen omvangrijk, maar tegelijkertijd ook selectief zijn. Een groot deel van de verhuisbewegingen deed zich voor ten opzichte van een relatief klein aantal gemeenten. Gedurende de periode 2004-2008 was het aantal gemeenten waarmee Mook en Middelaar contact had in het kader van verhuizingen nagenoeg gelijk aan het jaar 2008 (60 tot 64 gemeenten).

Figuur 7: Vestiging in en vertrek uit Mook en Middelaar 2004-2008 (Bron: CBS, 2010)

Vanuit Mook en Middelaar zijn er de meeste verhuisbewegingen met Nijmegen. Daarmee vindt ruim een kwart van het totaal aantal verhuizingen plaats: 24% van de vertrekkers uit Mook en Middelaar vestigde zich in Nijmegen, terwijl 29% van de inkomende personen afkomstig was uit Nijmegen. Vanuit Nijmegen vestigden zich meer mensen in Mook en Middelaar dan omgekeerd. Nijmegen zorgt voor dynamiek op de Mookse woningmarkt. De samenstelling van de bevolking in Nijmegen verschilt met die van Mook en Middelaar. Nijmegen telt een groot aantal starters, terwijl deze groep in Mook en Middelaar nu nog ondervertegenwoordigd is, en elders op zoek gaat naar een geschikte woning.

Het woningaanbod voor starters is aanzienlijk groter in Nijmegen, waar de prijzen ook gunstiger zijn. Dit kan ook geconcludeerd worden uit de gemiddelde woningwaarde, die in Nijmegen € 100 000,- lager ligt dan in Mook en Middelaar. Het positieve vestigingssaldo ten opzichte van Nijmegen wordt veroorzaakt doordat vooral gezinnen zich in Mook en Middelaar vestigen. Deze groep kiest ervoor zich te vestigen in een rustiger woonmilieu, én waardeert ook de nabijheid en bereikbaarheid van de stad.

De gemeente Heumen bezet de tweede plaats met betrekking tot de omvang van verhuisbewegingen: 8% van het totaal aantal mensen dat Mook en Middelaar verliet vestigde zich in Heumen; 13% van het aantal mensen dat zich in Mook en Middelaar vestigde was afkomstig uit Heumen. Het positieve vestigingssaldo ten opzichte van Heumen kan mede verklaard worden door de geringe nieuwbouw in Heumen in de periode 2004-2008: gemiddeld 42 woningen per jaar, tegen 37 in Mook en Middelaar (Zie tabel 4).

In de periode 1996-2004 was het gemiddeld aantal nieuwbouwwoningen in deze gemeenten resp. 150 en 43 woningen. Aangezien de behoefte aan (eensgezins)woningen niet afliet heeft een groot aantal Heumense huishoudens zich gedurende 2004-2008 in Mook en Middelaar gevestigd. Derhalve is er dan sprake van een vestigingsoverschot ten opzichte van de gemeente Heumen. Iets vergelijkbaars zien we bij de verhuisbewegingen ten opzichte van Gennep, maar hier is sprake van een omgekeerd proces. De woningbouw in Gennep was gedurende 2004-2008 aanzienlijk groter dan in Mook en Middelaar. Hierdoor was het aantal mensen dat Gennep verliet en zich in Mook en Middelaar vestigde kleiner dan het aantal mensen die de omgekeerde weg bewandelden.

Tabel 4: Nieuwbouw binnen betreffende gemeente (Absoluut) (Bron: CBS, 2010)

Perioden / gemeenten	1995-1998	1999-2003	2004-2008
	aantal	aantal	aantal
Mook en Middelaar	33,5	48	37
Nijmegen	636	390,6	788,4
Heumen	239,75	77	42
Gennep	54,75	34,4	109,2
Groesbeek	135,75	53,2	93
Wijchen	243	225,6	147
Cuijk	146	104,4	97,2

Eenzelfde proces doet zich voor ten opzichte van de gemeente Groesbeek. Gedurende 2004 en 2008 kende ook deze gemeente een uitgebreidere woningbouw dan Mook en Middelaar. Hierdoor is sprake van een grotere verhuisstroom richting Groesbeek, dan afkomstig uit Groesbeek. Geconcludeerd kan worden dat het aanbod van nieuwe woningen een belangrijke bepalende factor is voor de groeimogelijkheden.

Gennep vormt de derde gemeente in termen van het aantal verhuisbewegingen met Mook en Middelaar. Van het totaal aantal mensen dat Mook en Middelaar verliet, vestigde zich 12% in Gennep; 5,5% van het aantal mensen dat zich vestigde in Mook en Middelaar was afkomstig uit Gennep. Groesbeek, Cuijk en Wijchen zijn ook belangrijk m.b.t. de verhuisbewegingen met Mook en Middelaar. Maar de Maas vormt t.o.v. Cuijk nog wel een barrière, ondanks de verbeterde verbindingen. Met de gemeente Cuijk, zou, gezien haar omvang en de korte afstand tot Mook en Middelaar, een groter aantal verhuisbewegingen verwacht mogen worden.

3.3 Verhuisstromen omringende gemeenten

Op pagina 25 (figuur 9, 10 en 11) zijn verhuisstromen van Heumen, Gennep en Bergen weergegeven. Figuur 8 is gerepliceerd, maar dan met gegevens van de betreffende gemeenten, zodat duidelijk wordt in hoeverre deze gemeenten gericht zijn op het zuiden (Noord-Limburg), noorden (Arnhem-Nijmegen) of westen (Noord-Oost-Brabant). Hieronder staan de bevindingen kort toegelicht.

Heumen

Heumen is sterk verbonden met het gebied ten noorden van de eigen gemeente, en dan met name met Nijmegen. Ruim 36% van de huishoudens die Heumen verlaten vestigden zich in Nijmegen, terwijl 39% van de mensen die zich vestigden in Heumen afkomstig was uit Nijmegen. Andere gemeenten van grote invloed op Heumen zijn Mook en Middelaar, Wijchen en Groesbeek. De verhuisstromen ten opzichte van Mook en Middelaar en Wijchen houden 10% van de totale verhuisstromen in.

Gennep

Gennep kent ook verhuisbewegingen met Nijmegen. De invloed van Nijmegen is echter kleiner voor Gennep dan voor Mook en Middelaar. Van de totale vestiging in Gennep is slechts 12% afkomstig uit Nijmegen. Dat geldt ook voor de vestigingen vanuit Gennep in Nijmegen: slechts 10% van het totaal aantal mensen dat Gennep verliet vestigde zich in Nijmegen. Gennep is, in vergelijking met Heumen en Mook en Middelaar, sterker georiënteerd op het Land van Cuijk. Ruim 25% van het totaal aantal vestigingen en 24% van de vertrekkers deden zich voor in relaties met Noord-Brabant. Vooral Cuijk en Boxmeer hebben omvangrijke verhuiscontacten met Gennep.

Bergen

Bergen is in nog mindere mate verbonden met Nijmegen, en veel meer met Gennep en de gemeenten ten westen en ten zuiden van Bergen. Van het totaal aantal vestigingen in de gemeente Bergen is slechts 6% afkomstig uit Nijmegen. Van het totaal aantal mensen dat Bergen verliet heeft 10% zich gevestigd in Nijmegen. De percentages t.o.v. Gennep zijn respectievelijk 12% en 11%, wat aangeeft dat naar het noorden van Bergen de bewegingen met Nijmegen minder zijn dan met Gennep. We zien wel veel verhuisrelaties met Boxmeer, Venray, Cuijk (sterk positief saldo), minder met Mook en Middelaar. Ook valt op dat de verhuisrelaties met Eindhoven en Arnhem omvangrijker zijn dan met Venlo.

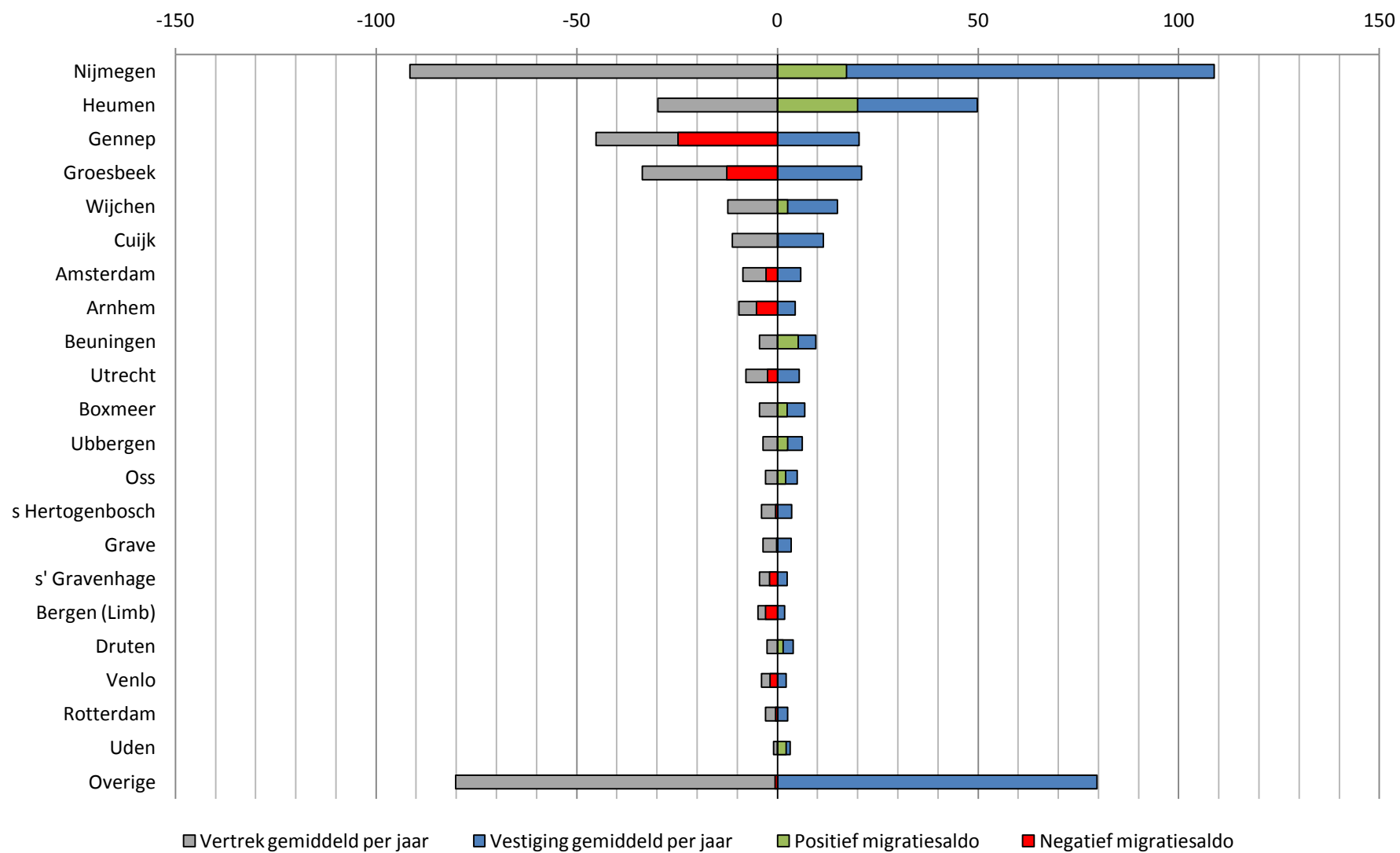
3.4 Conclusie wonen

Een van de opvallende punten m.b.t. de woningmarkt van Mook en Middelaar betreft de aanhoudende behoefte aan eengezinswoningen in een rustige woonomgeving zonder al te veel reistijd naar de stad (Nijmegen). De bereikbaarheid is gunstig: ruime mogelijkheden per fiets, auto, bus en nu ook per trein. Deze positieve factoren gelden ook voor de doelgroepen ouderen en jongeren. Voor alle doelgroepen is een gericht woningaanbod de bepalende factor. Als er anticiperend wordt gebouwd met het oog op de toekomst, hoeft Mook en Middelaar niet te vrezen voor de krimp, die elders al heerst of dreigt.

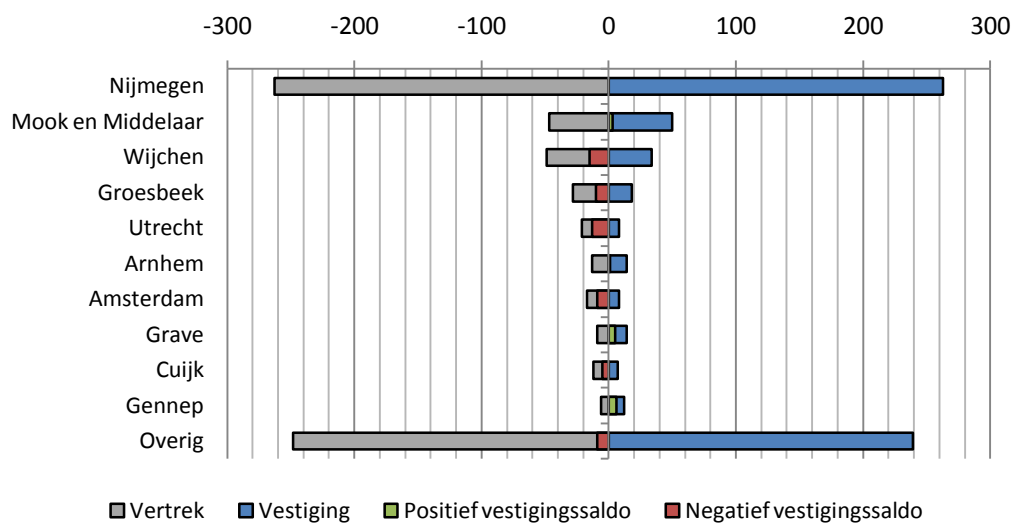
Overigens gaat de Regiovisie Bergen, Gennep, Mook en Middelaar wel uit van de demografische processen van krimp en vergrijzing, waarbij dit scenario voor alle drie de gemeenten zou gelden. Opvallend is dat voor Mook en Middelaar geen woningbouwopgave wordt gesteld waarmee stagnatie en krimp afgewend kunnen worden. Op dat punt zien we meer dynamiek in de visie van Tempo KAN van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. Die mikt op groei in plaats van krimp en ziet kansen voor Mook en Middelaar met groei in de woningbouw. Van leegstand of druk op de huizenprijzen is geen sprake. Deze dynamiek van de Stadsregio sluit aan bij de plannen in Mook en Middelaar voor het bouwen aan de Mookerplas, in het centrum en aan de Rijksweg en Kanaalzijde in Mook en Molenhoek, o.a. met meer kleinschalige en kwalitatieve woningbouw in de betaalbare segmenten voor starters en ouderen.

Met betrekking tot de woningvraag is het duidelijk dat Mook en Middelaar vooral contacten heeft met de noordelijke gemeenten Nijmegen en Heumen: 42% van de mensen die zich in Mook en Middelaar vestigden was afkomstig uit deze gemeenten, terwijl 32% van de mensen die Mook en Middelaar verlieten zich vestigde in een van deze twee gemeenten, begrijpelijk gezien de beperkte afstand en de goede verbindingen met deze gemeenten. Het benutten van groeikansen in de woningbouw is van groot belang voor de sociaal-economische ontwikkeling van Mook en Middelaar. Woningbouw is nodig om de dynamiek in de demografie en de economie te houden. Demografische processen zoals vergrijzing en ontgroening worden beïnvloed door het woningaanbod. Door met impulsen voor meer dynamiek in de demografie en economie te anticiperen op de krimp kunnen positieve effecten worden verwacht voor het aantal klanten in de detailhandel en horeca, en voor de gemeentefinanciën, en de betaalbaarheid van voorzieningen voor sport, onderwijs, zorg, bibliotheken en gemeenschapshuizen.

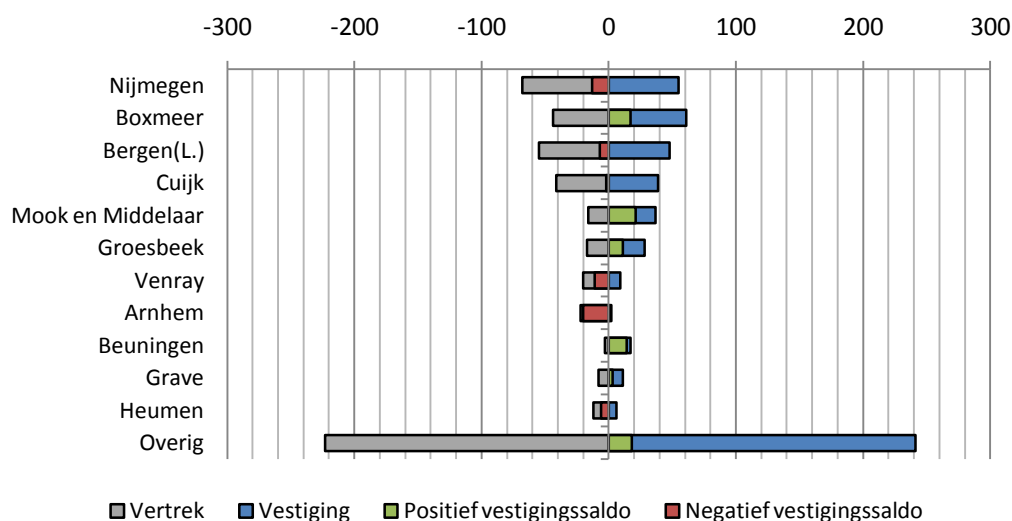
Figuur 8: Vestigingen naar- en vertrek uit Mook en Middelaar ten opzichte van andere gemeenten. Getoonde waarden zijn gemiddelden van de jaren 2004 tot en met 2008.

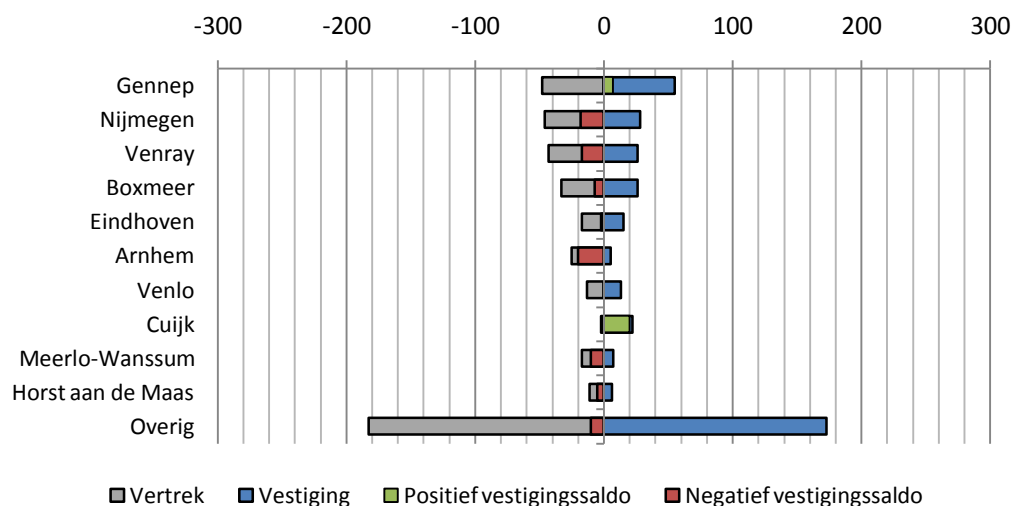
Figuur 9: Verhuisstromen van Heumen 2009 (Bron: CBS, 2010)

Figuur 10: Verhuisstromen Gennep 2009 (Bron: CBS, 2010)

Figuur 11: Verhuisstromen Bergen 2009 (Bron: CBS, 2010)

4 Werken

Mook en Middelaar is, zoals gemeld in hoofdstuk 2, een typische woongemeente. Dit blijkt o.a. uit de combinatie van een hoog gemiddeld inkomen in Mook en Middelaar (€ 16 800,- per persoon) met de beperkte werkgelegenheid binnen de eigen gemeente. Derhalve verdienen veel inwoners van Mook en Middelaar een inkomen buiten de gemeentegrenzen. Aldus komt pendel aan de orde in dit hoofdstuk.

Primair is de uitgaande pendel: mensen die in Mook en Middelaar wonen en elders werken. Er is ook inkomende pendel: mensen die niet in Mook en Middelaar wonen, maar hier wel werken.

Informatie over pendelstromen is beschikbaar per gemeente, waardoor een duidelijk en precies beeld kan worden geschetst van de regionale arbeidsmarkt. Belangrijkste bron voor dit hoofdstuk is het CBS. Naast de informatie van het CBS zal gebruik worden gemaakt van het rapport 'Limburgse Pendel 2005' dat is gebaseerd op gegevens van het CBS.

4.1 Kort overzicht arbeidsmarkt Mook en Middelaar en directe omgeving

De volgende tabel (tabel 5) geeft een overzicht van de omvang van de beroepsbevolking en de arbeidsmarkt van Mook en Middelaar en omliggende gemeenten. Dit overzicht zal helpen bij de interpretatie van de verdere gegevens. De hieronder gepresenteerde gegevens zijn gemiddelden voor de jaren 2005-2009.

Tabel 5: Overzicht beroepsbevolking en arbeidsmarkt omliggende gemeenten						
	Bevolking			Arbeids-participatie	Banen	
	Totale bevolking	Bevolking (20 tot 65 jaar)	Totaal beroeps-bevolking	Arbeids-participatie	Totaal aantal banen ¹¹	Banen als percentage van beroeps-bevolking
Regio's	x 1 000	x 1 000	x 1 000	in %	x 1 000	in %
Mook en Middelaar	8,04	4,63	3,41	72,10%	1,64	48,60%
Bergen (L.)	13,40	8,11	6,16	76,00%	3,23	52,37%
Heumen	16,62	9,59	7,05	73,50%	5,69	80,67%
Gennep	17,10	10,53	8,76	83,20%	8,74	99,75%
Groesbeek	18,98	11,02	8,18	74,30%	6,98	85,24%
Cuijk	24,30	14,72	10,61	72,10%	12,44	117,15%
Wijchen	39,948	24,19	19,18	79,30%	14,53	75,74%
Nijmegen	161,81	106,83	80,98	75,80%	100,74	124,40%

Mook en Middelaar en Bergen zijn typische woongemeenten. Het aantal banen is in absoluut opzicht (1 640 en 3 230 banen) en in relatief opzicht (het aantal banen in verhouding tot de omvang van de beroepsbevolking, resp. 48,60 en 52,37%) vrij gering. Dit is bijvoorbeeld duidelijk minder dan voor typische werkgemeenten als Cuijk, Gennep en Nijmegen (respectievelijk 117,15%, 99,75% en 124,4%). Het grote verschil tussen de woongemeenten (waaronder Mook en Middelaar) en de werkgemeenten (Cuijk, Gennep en Nijmegen) impliceert dat er sprake is van omvangrijke pendel, zoals hierna blijkt.

¹¹ Dit omvat tevens tijdelijke en parttime banen.

4.2 Pendelstromen vanuit Mook en Middelaar

Tabel 6 toont de pendelstromen ten opzichte van de betreffende provincie of COROP-regio, gedurende het jaar 2005. Het CBS heeft gezorgd voor een afronding op honderdtallen vanwege de kleinschaligheid van de genomen steekproef.¹² De tweede kolom van tabel 6 toont het aantal uitgaande pendelaars, de derde kolom het aantal inkomende pendelaars.

Tabel 6: Pendelstromen naar provincies en COROP-regio's (Bron: CBS, 2010)		
Regio's	Uitgaande pendel (% tussen haakjes)	Inkomende pendel (% tussen haakjes)
Nederland totaal	3 000	800
Gelderland (PV)	2 100 (70%)	500 (62,5%)
Noord-Brabant (PV)	500 (17%)	100 (12,5%)
Limburg (PV) ¹³	300 (10%)	200 (25%)
Utrecht (PV)	100 (3%)	-
Overige provincies	<100 (<3%)	<100 (<12,5%)
Totaal pendel	3 000	800
Arnhem/Nijmegen (CR)	2 000 (66%)	400 (50%)
Noordoost-Noord-Brabant (CR)	400 (13%)	200 (25%)
Noord-Limburg (CR)	300 (10%)	100 (12,5%)
Utrecht (CR)	100 (3%)	<100 (12,5%)
27 andere COROP regio's	200 (6%)	<100
Totaal pendel	3 000	800
Mook en Middelaar	400	400
Totale werkgelegenheid	3 400	1 200

Zo is af te lezen dat van de totale beroepsbevolking woonachtig te Mook en Middelaar 400 personen binnen de eigen gemeente werken. De overige 3 000 werken buiten de eigen gemeente. Het grootste deel van de Mookse pendelaars, 2100 pendelaars, is werkzaam in de provincie Gelderland, waarvan 2000 (nagenoeg allen) in de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. In Noord-Brabant, vooral N.O.-Brabant, werken 500 personen uit Mook en Middelaar, terwijl 300 personen buiten de eigen gemeente in Limburg werken. Ongeveer 100 personen gaan voor hun werk naar Utrecht.

Binnen Mook en Middelaar werken 800 personen afkomstig uit een andere gemeente. Het grootste deel van deze groep is afkomstig uit Gelderland, met name de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, waaruit de helft komt van allen die van buiten de gemeente hier komen werken. Kleinere aantallen komen uit Noord-Oost-Brabant (25%) en Noord-Limburg (12,5%). In termen van aantal pendelaars heeft Mook en Middelaar vooral contact met Gelderland en Noord-Brabant, en in mindere mate met Limburg.

Tabel 7 toont de pendelstromen ten opzichte van omliggende gemeenten.

¹² Gebieden waar minder dan 50 pendelaars naar toe gaan zijn wel aangegeven, alleen ontbreekt het aantal pendelaars. Dit impliceert een lichte vertekening op lagere schaalniveaus aangezien er vaker pendelstromen kleiner dan 50 personen zijn.

¹³ De personen die zowel wonen als werken in Mook en Middelaar worden niet meegerekend.

Tabel 7: Pendel naar gemeenten: Mook en Middelaar (Bron: CBS, 2010)		
	Uitgaande pendel (% tussen haakjes)	Inkomende pendel (% tussen haakjes)
Mook en Middelaar	400	400
Totale pendel	3 000	800
Nijmegen	1 200 (40%)	200 (25%)
Heumen	300 (10%)	100 (12,5%)
Cuijk	200 (7%)	<100 (<12,5%)
Gennep	200 (7%)	100 (12,5%)
Groesbeek	200 (7%)	100 (12,5%)
Arnhem	100 (3%)	<100 (<12,5%)
Boxmeer	100 (3%)	<100 (<12,5%)
Wijchen	100 (3%)	<100 (<12,5%)
Bergen	<100 (<3%)	<100 (12,5%)
Overige gemeenten	600 (20%)	<100 (<12,5%)
Totaal	3 000	800

De 3 000 Mookse pendelaars werken in 160 verschillende gemeenten. De acht gemeenten waarmee de meeste pendel voorkomt nemen 75% (2 400 personen) van de totale pendel op. De overige 25% van de pendelaars (600 personen) werken in 152 verschillende gemeenten. Tot deze groep behoort bijvoorbeeld de gemeente Bergen. Nijmegen is de gemeente waarmee met betrekking tot de uitgaande en de inkomende pendel het meeste contact wordt onderhouden, gevolgd door de gemeente Heumen. Van de pendelaars heeft 40% (en 35% van de totale Mookse beroepsbevolking) werk in Nijmegen. Ook de inbreng van Nijmegen in inkomende pendel is de grootste: van het totaal aantal inkomende pendelaars in Mook en Middelaar is 25% (200 personen) afkomstig uit Nijmegen.

Conclusie Mook en Middelaar

Mook en Middelaar heeft met betrekking tot de omvang van de pendelstromen het meeste contact met het noordelijk gebied. Ruim 65% van de pendelaars (60% van de totale beroepsbevolking) is werkzaam in het noordelijk gebied, vooral in Nijmegen, Heumen, Groesbeek, Wijchen en Arnhem. Van de personen die naar Mook en Middelaar pendelen is minstens 60% afkomstig uit het noorden. Ook is er aanzienlijke pendel met Noord-Brabant, Limburg en Utrecht, zowel uitgaand als inkomend.

4.3 Pendelstromen van omliggende gemeenten

Ter vergelijking zal kort worden stilgestaan bij de pendelstromen van omliggende gemeenten. In appendix C bevindt zich een pendelmatrix met daarin de pendel tussen de acht gemeenten getoond in tabel 4. In deze pendelmatrix valt te herleiden waar en hoeveel mensen pendelen tussen bijvoorbeeld Gennep en Nijmegen, in beide richtingen. Aangezien elke afzonderlijke gemeente contact heeft met minstens 40 andere gemeenten in termen van pendelstromen is in de tabel in appendix C gekozen voor een klein aantal gemeenten. Een volledige pendelmatrix (met alle gemeenten per COROP-regio, provincie en zelfs heel Nederland) is te verkrijgen via het CBS. Uit appendix C kunnen we bijvoorbeeld afleiden hoeveel mensen werken in de eigen gemeente en hoeveel in de directe omgeving.¹⁴

¹⁴ Voor Bergen houdt dit bijvoorbeeld in dat 1 700 personen werken in de eigen gemeenten, 400 personen pendelen ten opzichte van Boxmeer, 100 personen ten opzichte van Cuijk, 800 personen ten opzichte van Gennep en 200 personen ten opzichte van Nijmegen. In totaal zijn 3 200 personen werkzaam in de directe omgeving van Bergen. Via de kolom kan herleid worden hoeveel personen werkzaam zijn in Bergen. Zoals hierboven al is vermeld werken 1 700 mensen in de eigen gemeente Bergen. Het restant van de werkenden pendelt heen en weer tussen de gemeente waarin zij wonen en Bergen. 200 personen zijn woonachtig in Gennep, maar hebben werk in Bergen. Voor Boxmeer, Cuijk en Nijmegen ligt deze waarde op 100 personen.

Ter vergelijking met de resultaten van Mook en Middelaar volgt eenzelfde analyse voor de gemeenten Gennep, Heumen, Groesbeek en Bergen. Tabel 8, 9 en 10 tonen respectievelijk de pendelstromen van en naar de gemeenten Heumen, Gennep en Bergen.

Ook **Heumen** is, zoals in tabel 4 is aangegeven, een typische woongemeente. Het totaal aantal personen werkzaam in de eigen gemeente is slechts 1 500 personen, terwijl de totale beroepsbevolking 7 400 personen is. De overige 5 900 personen werken derhalve in andere gemeenten. Ruim 75% van deze groep werkt elders in Gelderland. Met name met Nijmegen kent Heumen een intensieve pendelrelatie. 52% van de totale pendel doet zich voor ten opzichte van Nijmegen. Het restant van de pendelaars, ongeveer 48%, is werkzaam in 86 andere gemeenten. De gemeenten in deze groep die met Heumen het meeste contact hebben zijn Arnhem en Wijchen: in beide gemeenten is werk voor zo'n 300 personen afkomstig uit de gemeente Heumen. Met betrekking tot de pendel naar Heumen neemt Nijmegen ook een belangrijke positie in. Ruim een kwart van de mensen die niet in Heumen wonen maar wel werken komt uit Nijmegen. Andere belangrijke pendelgemeenten voor Heumen zijn Mook en Middelaar, Wijchen en Groesbeek.

Gennep is een gemeente met een betrekkelijk grote lokale werkgelegenheid. Dit (zie tabel 4) houdt in dat een groot deel van de beroepsbevolking in de gemeente woont en werkt: ruim 45% van de Gennepse beroepsbevolking werkt in Gennep. De gemeente waarmee de omvangrijkste pendel voorkomt is de gemeente Nijmegen. De uitgebreide werkgelegenheid binnen Gennep zorgt er tevens voor dat veel mensen uit de directe omgeving werk hebben in Gennep. Zo pendelen bijvoorbeeld 700 personen tussen Boxmeer en Gennep, en maar liefst 800 personen tussen Bergen en Gennep. Hiernaast en hieronder zien we de pendelbewegingen voor Gennep en Bergen in beeld gebracht.

Tabel 8: Pendel Heumen (Bron: CBS, 2010)

	Uitgaande pendel (% tussen haakjes)	Inkomende (% tussen haakjes)
Heumen	1 500	1 500
Totale pendel	5 900	3 200
Gelderland ¹⁶	4 300 (72%)	1 900 (60%)
Noord-Brabant	800 (12%)	400 (11%)
Limburg	300 (5%)	400 (11%)
Utrecht	200 (3%)	<100 (3%)
Overige provincies	300 (5%)	400 (12%)
Nijmegen	3 100 (52%)	900 (28%)
Arnhem	300 (5%)	<100 (<5%)
Wijchen	300 (5%)	300 (15%)
Groesbeek	200 (3%)	200 (10%)
Mook en Middelaar	100 (2%)	300 (15%)
Gennep	100 (2%)	100 (5%)
Beuningen	100 (2%)	200 (10%)
Overbetuwe	100 (2%)	<100 (<5%)
Overige gemeenten	1 600 (22%)	1 000 (31%)
Totale pendel	5 900	3 200

Tabel 9: Pendel Gennep (Bron: CBS, 2010)

	Uitgaande pendel	Inkomende
Gennep	3 400	3 400
Totale pendel	3 600	3 900
Gelderland	1 500 (41%)	900 (23%)
Noord-Brabant	1 200 (33%)	1 800 (46%)
Limburg ¹⁵	800 (22%)	1 200 (30%)
Utrecht	100 (3%)	<100 (<2%)
Nijmegen	800 (22%)	300 (8%)
Boxmeer	400 (11%)	700 (18%)
Cuijk	300 (9%)	400 (10%)
Bergen (L.)	200 (6%)	800 (20%)
Groesbeek	200 (6%)	200 (5%)
Venlo	200 (6%)	<100 (<2%)
Mook en Middelaar	100 (3%)	200 (5%)
Venray	100 (3%)	100 (2%)
Overige gemeenten	1 100 (29%)	1 700 (43%)
Totale pendel	3 600	3 900

¹⁵ De personen die zowel wonen als werken in Gennep worden niet meegerekend in dit aantal.

¹⁶ De personen die zowel wonen als werken in Heumen worden niet meegerekend in dit aantal.

Bergen is zoals Heumen en Mook en Middelaar een woongemeente. Van de totale beroepsbevolking werkt maar ongeveer een derde in de eigen gemeente. De gemeente Bergen is met betrekking tot de arbeidsmarkt vooral gericht op Limburg en Noord-Brabant. Dit is terug te zien in de pendelgegevens ten opzichte van de provincies. Ruim 60% van de totale pendel doet zich voor ten opzichte van andere Limburgse gemeenten, terwijl 21% van de pendel zich voordoet ten opzichte van Noord-Brabantse gemeenten. Het merendeel van de pendel doet zich voor met de gemeenten Gennep, Venlo, Venray. In Noord-Brabant is met name Boxmeer een belangrijke werklocatie voor inwoners van Bergen. Van de inkomende pendel is ook het merendeel afkomstig uit Limburg, o.a. uit Gennep, Venray en Venlo.

Tabel 10: Pendel Bergen (Bron: CBS, 2010)		
	Uitgaande pendel (% tussen haakjes)	Inkomende (% tussen haakjes)
Bergen	1 700	1 700
Totale pendel	4 100	1 100
Gelderland	500 (12%)	200 (18%)
Noord-Brabant	900 (21%)	300 (27%)
Limburg ¹⁷	2 500 (61%)	500 (41%)
Utrecht	100 (2%)	<100 (<9%)
Gennep	800 (19%)	200 (18%)
Venlo	700 (17%)	100 (9%)
Venray	500 (12%)	100 (9%)
Boxmeer	400 (9%)	100 (9%)
Cuijk	100 (2%)	100 (9%)
Nijmegen	200 (4%)	100 (9%)
Eindhoven	100 (2%)	<100 (<9%)
Overige gemeenten	1 200 (29%)	500 (41%)
Totale pendel	4 100	1 100

4.4 Conclusie werken

Als een typische woongemeente is Mook en Middelaar in termen van werkgelegenheid aangewezen op andere gemeenten. Met betrekking tot dit thema is zij sterk georiënteerd op het gebied ten noorden van de eigen gemeente, met name op Nijmegen en de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. Tweederde van het totaal aantal pendelaars (60% van de beroepsbevolking) werkt in Gelderland. Twee derde van deze groep (40% van de pendelaars) pendelt tussen Mook en Middelaar en Nijmegen. In de tegengestelde richting speelt Nijmegen, ondanks geringe werkgelegenheid in Mook en Middelaar, ook een grote rol: van de 800 personen die werken en niet wonen in Mook en Middelaar is 25% afkomstig uit Nijmegen.

Andere gemeenten die een vrij belangrijke positie innemen in de pendel van Mook en Middelaar zijn Heumen en Cuijk. In vergelijking met Nijmegen zijn deze echter van significant minder belang. Naar het zuiden is er ook pendelcontact met de buurgemeente Gennep: 200 personen wonen in Mook en Middelaar, en werken in Gennep, terwijl 100 personen die wonen in Gennep werkzaam zijn in Mook en Middelaar; dat is resp. 7% van de uitgaande pendel en 12,5% van de totaal inkomende pendel.

Ter vergelijking zijn pendelstromen bekeken van omringende gemeenten: Heumen, Gennep, Bergen. Heumen is in vergelijking met Mook en Middelaar nog sterker gericht op het noordelijk gebied. De oriëntatie naar het zuiden en naar het westen is relatief klein. 72% van het totaal aantal pendelaars is werkzaam in Gelderland. De rol van Nijmegen is terug te zien in de cijfers: ruim 50% van de totale uitgaande pendel doet zich voor ten opzichte van Nijmegen. Van de inkomende pendel is dat 25%. Opvallend is dat Gennep, meer dan Bergen en Mook en Middelaar, werkgelegenheid biedt in de eigen gemeente. Voor het pendelgedrag is Gennep meer gericht op het noorden en het westen (Boxmeer en Cuijk) dan op het zuiden (Venlo, Venray en Bergen). Vergeleken met Mook en Middelaar en Heumen is Gennep wel sterker gericht op het zuiden en westen; met Nijmegen is het pendelcontact van Gennep kleiner: ruim 20% van de uitgaande en 10% van de inkomende pendel doet zich voor ten opzichte van Nijmegen. Bergen is met de pendel het meest gericht op Gennep, Venlo, Venray en Boxmeer.

¹⁷ De personen die zowel wonen als werken in Bergen worden niet meegerekend in dit aantal.

5 Koopstromen en relaties van bedrijven

Afgelopen hoofdstukken stonden in het teken van de sociaal-economische thema's wonen en werken. Dit hoofdstuk zal ingaan op twee economische thema's: koopstromen en bedrijfsmatige relaties. De beperkte bedrijvigheid binnen Mook en Middelaar draagt eraan bij dat ook voor een groot deel van de consumentenaankopen een beroep gedaan zal worden op winkels buiten de eigen gemeente. Om die stromen bloot te leggen is gebruik gemaakt van het 'Euregionaal Koopstromenonderzoek 2009'. Dit onderzoek bekijkt de koopstromen tussen gebieden en gemeenten in en rond de Stadsregio Arnhem-Nijmegen. Zo kan getoond worden waar inwoners van Mook en Middelaar inkopen doen. Bedrijven onderhouden ook een groot aantal relaties met andere bedrijven, (i.e. inkoop, verkoop, samenwerkingsverbanden), instanties (Kamer van Koophandel) en individuele personen (klanten). In dit onderzoek wordt ingegaan op het laatste segment (klanten). Aan de hand van een representatieve steekproef binnen de horeca-bedrijvigheid van Mook en Middelaar wordt een indicatie gegeven van de regio waaruit het grootste deel van hun klanten komt.¹⁸ In dit hoofdstuk worden derhalve zowel uitgaande stromen (koopstromen) als inkomende stromen (klantenstromen) geanalyseerd.

5.1 Regionaal koopstromenonderzoek Euregio Arnhem-Nijmegen-Kleve

Om vast te stellen waar inwoners van Mook en Middelaar hun aankopen doen wordt gebruik gemaakt van het 'Euregionaal Koopstromenonderzoek 2009'. Aan de hand van enquêtering is het koopgedrag van inwoners in het gebied rondom de Stadsregio Arnhem-Nijmegen achterhaald. Deze enquêtes zijn gevoerd op verschillende plaatsen binnen gemeenten in en rond de Stadsregio Arnhem-Nijmegen en de regio Kleve: in totaal 20 Nederlandse en 7 Duitse gemeenten.¹⁹ Op 39 verschillende aankoopplaatsen is geënuquêterd, gemiddeld 200 enquêtes per aankoopplaats; in totaal 7 600 enquêtes. Bovendien zijn 23 overige Nederlandse gemeenten uitgekozen met als doel de koopkrachtorientatie ten opzichte van de Stadsregio te bepalen.²⁰ Dit brengt het totaal aantal geënuquêterde gemeenten op 50 (43 Nederlandse en 7 Duitse gemeenten). De enquête onderscheidt zeven verschillende groepen consumentenartikelen, waarvan zes zijn gedefinieerd als niet-dagelijkse aankopen. De groep dagelijkse aankopen bestrijkt vooral primaire levensbehoeften, zoals levensmiddelen.

5.1.1 Winkelaanbod

Om de koopstromen te verklaren wordt eerst gekeken naar het aanbod van winkels. Het aanbod van winkels bepaalt in hoeverre aan lokale en regionale behoeften kan worden voldaan. Een klein aanbod betekent een kleine toestroom vanuit andere gemeenten. Tabel 11 toont het aanbod van winkels voor

Tabel 11: Aanbod winkels (Bron: Stadsregio Arnhem-Nijmegen, 2010)									
Gemeente	Dagelijkse aankopen			Niet dagelijkse aankopen			Totaal		
	Aantal winkels	Oppervlakte (in m ²)	Gem. oppervlakte (in m ²)	Aantal winkels	Oppervlakte (in m ²)	Gem. oppervlakte (in m ²)	Aantal winkels	Oppervlakte (in m ²)	Gem. oppervlakte (in m ²)
Mook en Middelaar	9	1 800	200	14	1 500	107	23	3 300	143
Heumen	26	6 300	242	64	27 900	436	90	34 200	380
Nijmegen	277	51 500	186	797	178 700	224	1074	230 200	214
Groesbeek	24	6 600	275	59	19 800	336	83	26 400	318
Wijchen	52	10 500	202	197	59 300	301	249	69 800	280
Beuningen	35	8 600	246	103	46 700	453	138	55 300	401
Arnhem	272	55 200	203	815	228 700	281	1087	283 900	261

¹⁸ De keuze voor horecabedrijven vloeit voort uit de conclusie uit hoofdstuk 2, waarin is getoond dat horecabedrijven sterk vertegenwoordigd zijn in de bedrijvigheid van Mook en Middelaar.

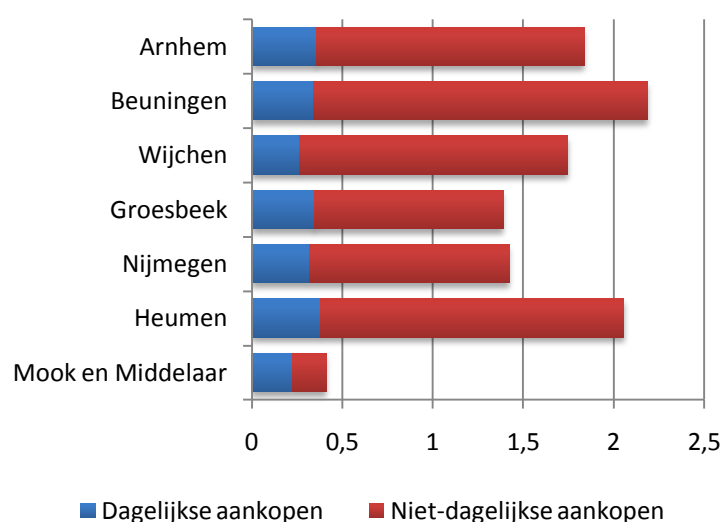
¹⁹ Onder de gemeenten lid van de Stadsregio bevindt zich Mook en Middelaar

²⁰ Onder de 23 andere gemeenten bevinden zich onder andere Gennep, Bergen, Cuijk en Boxmeer.

Mook en Middelaar en haar directe omgeving. Mook en Middelaar telt slechts 9 winkels waar dagelijkse aankopen worden gedaan en 14 winkels waar niet-dagelijkse aankopen worden gedaan. In de vergelijking met andere gemeenten is al snel duidelijk dat Mook en Middelaar een gemeente is met een zeer beperkt aanbod van winkels. Om een scherper beeld te creëren van het lokale aanbod van winkels dient ook gekeken te worden naar de totale oppervlakte van het winkelaanbod en de omvang van de aanwezige winkels. Mook en Middelaar kent m.b.t. tot winkels voor dagelijkse aankopen een met andere gemeenten vergelijkbaar gemiddelde winkeloppervlakte. De winkels voor niet-dagelijkse aankopen zijn in Mook en Middelaar daarentegen significant kleiner, en ook ontbreekt een centrum dat meer winkels kan aantrekken. Om Mook en Middelaar te vergelijken met andere gemeenten dient rekening gehouden te worden met de omvang van de gemeente. Hiervoor wordt het winkelaanbod (totale oppervlakte) in relatie geplaatst met het aantal inwoners. Figuur 12 toont de winkeloppervlakte in m² per hoofd van de bevolking. In figuur 12 is terug te zien dat naast het absoluut ook het relatief aanbod van winkels (zeer) beperkt is. Per inwoner telt Mook en Middelaar 0,4 m² aan winkeloppervlakte. In de grotere gemeenten Heumen en Beuningen liggen deze waarden rond de 2 m² per persoon. Nijmegen en Arnhem hebben resp. een waarde van rond de 1,5 m² en 1,7 m² per hoofd van de bevolking.

Met betrekking tot de winkels waar dagelijkse aankopen worden gedaan (de blauwe balk) kent Mook en Middelaar een vergelijkbare waarde met deze van andere gemeenten. Het relatieve aantal winkels voor niet-dagelijkse aankopen is echter aanzienlijk kleiner dan deze van omliggende gemeenten.

Figuur 12: Winkelaanbod in m² per hoofd van de bevolking (Bron: Stadsregio Arnhem-Nijmegen, 2010)²¹

5.1.2 Koopstromen

Om de koopstromen te kwantificeren dient eerst gekeken te worden naar de binding en toestroom van de consumenten per afzonderlijke gemeente. Dit is nodig om de oriëntatie op het gemeentelijke winkelaanbod te definiëren. In tabel 12 zijn de binding evenals de toestroom voor dagelijkse en niet-dagelijkse aankopen gepresenteerd. Vanuit deze tabel kunnen conclusies getrokken worden m.b.t. de oriëntatie van de consument op de eigen gemeente. Het percentage getoond bij binding toont aan hoeveel procent van de aankopen gedaan worden in de eigen gemeente. Voor Mook en Middelaar zien we dat 23% van de dagelijkse en 4% van niet-dagelijkse aankopen gedaan worden binnen de eigen gemeente. Het onder "toevloeiing" gemelde percentage (11% voor de dagelijkse en 18% van de niet dagelijkse aankopen) geeft het aandeel aan dat uit andere gemeenten afkomstig is.

²¹ Eenzelfde grafiek met alle gemeenten van de Stadsregio is getoond in appendix

Tabel 12: Gemeentelijke koopstromen Arnhem-Nijmegen (Bron: Stadsregio Arnhem-Nijmegen, 2009) ²²				
	Dagelijks		Niet-dagelijks	
	Binding	Toevloeiing	Binding	Toevloeiing
Mook en Middelaar	23%	11%	4%	18%
Heumen	65%	14%	39%	52%
Nijmegen	94%	11%	77%	47%
Groesbeek	74%	20%	42%	30%
Wijchen	82%	5%	60%	40%
Beuningen	89%	16%	48%	40%
Arnhem	96%	12%	84%	54%

De oriëntatie op het eigen lokale winkelaanbod varieert sterk per gemeente. In de gemeenten met een uitgebreid winkelaanbod (Nijmegen en Arnhem) is deze oriëntatie zeer hoog, in termen van dagelijkse alsmede niet-dagelijkse aankopen. De hoge waarden voor "toevloeiing" – vooral voor niet-dagelijkse aankopen – houdt in dat deze gemeenten ook een uitgebreid regionaal verzorgingsgebied hebben. Gemeenten met een vrij uitgebreid winkelaanbod voor niet-dagelijkse aankopen (Heumen, Beuningen, Wijchen) hebben een sterke toevloeiing met betrekking tot niet-dagelijkse aankopen. Lokale binding wordt beperkt door het nog meer uitgebreide en gevarieerde winkelaanbod in Nijmegen en Arnhem.

De binding en toevloeiing voor dagelijkse en niet-dagelijkse aankopen is in Mook en Middelaar kleiner dan in andere omliggende gemeenten, omdat het aanbod van interessante winkels beperkter is. Van de totale dagelijkse aankopen door inwoners van Mook en Middelaar wordt 23% gedaan bij winkels in de eigen gemeente. Dat is lager dan in andere gemeenten. In Groesbeek en Heumen ligt deze waarde ongeveer drie keer zo hoog. Het kleine aantal winkels voor niet-dagelijkse aankopen betekent ook dat er sprake is van een kleine binding met lokale winkels. Van de niet-dagelijkse aankopen wordt slechts 4% verricht in de eigen gemeente. Ook de toevloeiing (totale besteding vanuit andere gemeenten) naar het beperkt aantal winkels in Mook en Middelaar is lager dan naar andere gemeenten. Voor de dagelijkse – en meer nog voor de niet-dagelijkse – aankopen zijn de inwoners van Mook en Middelaar meer dan die van andere gemeenten gericht op winkels in Heumen/Malden, Groesbeek, Nijmegen, en in mindere mate op Wijchen, Beuningen en Arnhem. Aangezien het koopstromen-onderzoek niet gericht was op Noord-Limburg, kunnen geen eenduidige conclusies getrokken worden m.b.t. koopstromen met Gennep en Bergen die behoorden tot de zogenaamde randzone in het onderzoek, maar aangezien slechts 5% van de bevolking de niet-dagelijkse aankopen doet in het bredere randgebied, kan geconcludeerd worden dat de invloed van deze gemeenten op Mook en Middelaar niet groot is. Voor dit thema (evenals voor andere, zie vragenlijst in bijlage F) is een inwoners-enquête zeer zinvol.

5.2 Regionale spreiding van klantrelaties van horecabedrijven

In hoofdstuk 2 bleek al dat in Mook en Middelaar de horecasector sterk is vertegenwoordigd. Om een beeld te krijgen van de regionale spreiding van de herkomst van klanten van horecabedrijven is een drietal bedrijven benaderd gevestigd in Mook, Molenhoek en Plasmolen namelijk:

- *Restaurant De Plasmolense Hof* te Plasmolen
- *Herberg-Restaurant 't Zwaantje* te Mook
- *Jachtslot de Mookerheide* te Molenhoek

Deze ondernemingen bieden een breed pakket aan: overnachtingen, zakelijke bijeenkomsten, lunches, bruiloften, partijen en diners voor particulieren. De resultaten van het onderzoek naar regiospreiding

²² Slechts 7 gemeenten zijn getoond. Deze gemeenten oefenen het meeste invloed uit op Mook en Middelaar. In het rapport van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen zijn de waarden voor 20 gemeenten getoond.

van hun klanten zijn in essentie voor alle drie gelijk. Uit de uitgevoerde representatieve steekproef naar hun klantrelaties en boekingen in de periode 2008-2010 ontstaat kort samengevat het volgende beeld:

De belangrijkste regio's waaruit klanten komen die voor het grootste deel van de omzet zorgen zijn:

1. aan de noordkant: de regio Arnhem-Nijmegen, en ruimer gezien de hele provincie Gelderland;
2. aan de westkant: het Land van Cuijk, en ruimer gezien de hele provincie Noord-Brabant;
3. aan de zuidkant: Noord-Limburg, en ruimer gezien de hele provincie Limburg.

De eerst genoemde regio – provincie Gelderland - is goed voor ruim 60% tot 70% van de aantallen klanten. De tweede regio – provincie Noord-Brabant – komt op bijna 10% tot 15%, en uit de als derde genoemde regio – provincie Limburg – komen 15% à 25% van de klanten van de drie horecabedrijven.

Voor overnachtingen en zakelijke doelgroepen is het wervingsgebied ruimer – ook buiten de 3 regio's – dan voor de andere activiteiten. Dat geldt allereerst voor Jachtslot de Mookerheide, en ook voor Herberg-Restaurant 't Zwaantje, maar in mindere mate voor Restaurant De Plasmolense Hof, dat geen mogelijkheid heeft voor overnachtingen.

5.3 Conclusie koopstromen en bedrijfsrelaties

Dit hoofdstuk behandelde koopstromen en klantrelaties voor de detailhandel aan de hand van het 'Euregionaal koopstromenonderzoek 2009' en het winkelaanbod, en het koopgedrag van de inwoners, met focus op Mook en Middelaar. Bovendien is bij de hier belangrijke horecasector een kleinschalige representatieve steekproef uitgevoerd naar de klantrelaties van horecaondernemingen.

Eerste conclusie is dat het winkelaanbod binnen Mook en Middelaar zeer klein is ten opzichte van andere gemeenten uit het onderzoek. Met name winkels voor niet-dagelijkse aankopen (winkelen) zijn zwak vertegenwoordigd. Het aantal winkels voor dagelijkse aankopen (boodschappen) is in Mook en Middelaar te vergelijken met andere gemeenten. De gemiddelde oppervlakte van het winkelaanbod in Mook en Middelaar is vrij klein in verhouding tot die in andere gemeenten. Hierdoor ligt het voor de hand dat inwoners van Mook en Middelaar, zoals dat ook voor andere kleinere dorpen het geval is, buiten de eigen gemeente aankopen doen. Slechts 23% van de bevolking doet de dagelijkse aankopen in de eigen gemeente. De overige dagelijkse aankopen worden buiten de eigen gemeente gedaan.

Voor niet-dagelijkse aankopen is dit percentage slechts 4%. Dit staat in schril contrast tot gemeenten met een sterk winkelaanbod, zoals Nijmegen met resp. 94% en 77% van dagelijkse en niet-dagelijkse aankopen. Een breed en gevarieerd winkelaanbod bevordert ook dat mensen van elders er heen gaan om inkopen te doen (toevloeiing). Vooral bij niet-dagelijkse aankopen (i.e. winkelen) is dit van belang.

In Nijmegen en Heumen bestaan de totale winkelverkoop voor resp. 47% en 52% uit de "toevloeiing". Het zijn niet alleen inwoners van Mook en Middelaar die zorgen voor deze hoge percentages, maar zij geven hier, evenals bij andere maatschappelijke activiteiten, blijk van hun gerichtheid op het noorden.

Klantenstromen van de in Mook en Middelaar sterk vertegenwoordigde horecabedrijven hebben een dominant noordelijke oorsprong, vergeleken met de klanten afkomstig uit het westen en het zuiden. Vanuit die driedeling vertegenwoordigen klanten afkomstig uit het noorden = Gelderland 60% tot 70% van de klandizie, de klanten uit Noord-Brabant 10% tot 15%, en de klanten uit Limburg 15% tot 25%.

6 Onderwijs

Het voortgezet onderwijsaanbod is een cruciale factor voor sociaal-economische en demografische ontwikkelingsmogelijkheden van een regio. De invloed die onderwijs uitoefent bestaat uit directe en indirecte effecten en gevolgen voor de korte en de lange termijn. Directe effecten zijn bijvoorbeeld het voorzien in opleidingsbehoeften van jongeren en het genereren van werkgelegenheid. Indirecte effecten zijn onder andere het ontstaan van met onderwijs gerelateerde activiteiten: onderwijsondersteuning, opvang en begeleiding, verkoop van onderwijs gerelateerde artikelen en andere activiteiten, die ook werkgelegenheid opleveren. Middelbaar beroepsonderwijs is o.a. belangrijk voor arbeids- en stageplaatsen. Onderwijs draagt bij aan de aantrekkingskracht van een regio met een gekwalificeerd aanbod van arbeidskrachten, hoogwaardige diensten en ontplooiingskansen voor jongeren. Regio's met beperkte onderwijsvoorzieningen hebben grotere problemen dan andere met de vestiging van innovatieve bedrijven en jonge gezinnen, beide onmisbaar voor groei en dynamiek. Mook en Middelaar maakt door de korte afstand, goede bereikbaarheid en de talrijke andere relaties vooral gebruik van de kennisinfrastructuur in Nijmegen, en in mindere mate in het Land van Cuijk.

Hogescholen, universiteiten, bedrijven en instellingen – zoals ziekenhuizen - met onderzoek kunnen, naast genoemde effecten, ook als katalysator dienen voor innovatie en technologische ontwikkelingen en voor nieuwe producten, diensten en bedrijven. Relevante voorbeelden voor onze regio komen uit de sectoren voeding, gezondheid en ict, met instellingen en bedrijven in Nijmegen en Wageningen. Afgestudeerden zoeken doorgaans hun werk en woning in een ruime de regio waar zij studeerden. Dat zien we ook in Mook en Middelaar, waar veel hoger opgeleiden wonen die een eigen bedrijf leiden, of werken bij een bedrijf of instelling in de regio met loopbaankansen voor hoger opgeleiden. Verbindingen met betrekking tot onderwijs kunnen, evenals verhuis- en pendelbewegingen, worden getypeerd als stromen. Deze stromen zijn afhankelijk van het onderwijsaanbod en de vraag. Het gaat erom waar scholing wordt aangeboden, en waar jongeren wonen. Voor de vraag naar onderwijs van jongeren uit Mook en Middelaar is het aanbod in de directe omgeving goed in kaart te brengen. Het CBS publiceert die overzichten. Het aanbod concentreert zich in Nijmegen, Cuijk en Boxmeer. Vestigingen in Groesbeek, Cuijk, Gennep, Molenhoek²³ zijn hiermee verbonden. Daarnaast zijn scholen voor middelbaar onderwijs benaderd om een beeld te verkrijgen van de aldaar ingeschreven jongeren.

6.1 Aanbod van scholing

Om het aanbod van scholing te bepalen wordt gebruik gemaakt van een onderzoek van het CBS uit 2007 getiteld *'Nabijheid voorzieningen 2007'*. De resultaten van dit onderzoek zijn afkomstig uit de online database Statline van het CBS. Dit eenmalig uitgevoerd onderzoek gaat over de nabijheid van vier soorten voorzieningen op lokaal niveau²⁴. Deze voorzieningen zijn:

- Onderwijsvoorzieningen (Basisscholing en middelbaar onderwijs);
- Zorgvoorzieningen (Huisartsenpraktijken en ziekenhuizen);
- Kinderopvang (Kinderopvang en buitenschoolse opvang);
- Cultuur (Podiumkunsten en musea)

Het onderzoek telde de hoeveelheid voorzieningen op binnen een bepaalde straal rond een buurt, kern of gemeente. Hiermee kan een beeld worden gegenereerd van de regionale spreiding. Voor het thema onderwijs was de straalgrootte 1, 3, 5 of 10 kilometer rondom het betreffende gebied.²⁵ Tabel 13 toont het aanbod van scholing binnen een bepaald gebied rondom Mook en Middelaar. Basisscholing is volop aanwezig in Mook en Middelaar. Binnen een straal van 5 kilometer bevinden zich gemiddeld 11,3 scholen, terwijl de gemiddelde afstand tot scholing 700 meter is. Het Nederlandse gemiddelde is respectievelijk hoger en kleiner. Het gemiddeld Nederlands gebied telt 25 scholen

²³ Er is sprake van verplaatsing van de vestiging van het Kandinsky College in Molenhoek naar Nijmegen

²⁴ De nabijheid van opritten wordt niet tot een voorziening gerekend.

²⁵ Aangezien de getoonde waarden gemiddelden zijn voor het totaal aantal personen woonachtig binnen het gebied komen kommawaarden voor.

binnen een straal van 10 kilometer en een gemiddelde loopafstand van 600 meter. Verklaring is het vrij dunbevolkte gebied van en rond Mook en Middelaar (ten opzichte van de meer stedelijke gebieden).

Tabel 13: Aanbod van scholing locatie Mook en Middelaar					
	Aantal basisscholen binnen een straal van				
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	Gemiddelde afstand
Basisschool	0,9	3,7	11,3	-	0,7
VMBO	-	0,7	1,6	10,9	2,2
HAVO/VWO	-	0	0,5	5,8	5,2
Voortgezet Onderwijs - Totaal	-	0,7	2,1	13,5	2,1

Met betrekking tot het middelbaar onderwijs valt vooral het tekort aan scholing binnen een straal van 3 en 5 kilometer op. Binnen een straal van 3 kilometer is geen vestiging te vinden die HAVO of VWO aanbiedt, terwijl er maar één vestiging is die VMBO aanbiedt.²⁶ Het aantal middelbare scholen neemt echter exponentieel toe tussen 5 en 10 km. Dit houdt in dat binnen een afstand van 10 kilometer zich een groot aantal middelbare scholen bevindt. Binnen een straal van 10 km. bevinden zich de scholen gevestigd in Cuijk, Groesbeek en Nijmegen.

Tabel 14 en 15 tonen het aanbod van scholing voor resp. de kernen Molenhoek, Mook en Middelaar.

Tabel 14: Aanbod van scholing locatie Molenhoek en Mook					
	Aantal middelbare scholen binnen een straal van				
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	Gemiddelde afstand
Basisschool	0,9	4	12,2	-	0,6
VMBO	-	0,8	1,8	12,2	1,7
HAVO/VWO	-	0	0,4	6,6	5,3
Voortgezet Onderwijs - Totaal	-	1	1,7	17,9	0,8

Tabel 15: Aanbod van scholing locatie Middelaar					
	Aantal middelbare scholen binnen een straal van				
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	Gemiddelde afstand
Basisschool	0,9	1,4	7,1	-	0,6
VMBO	-	0	0,8	4	4,6
HAVO/VWO	-	0	1	1	4,1
Voortgezet Onderwijs - Totaal	-	0	1,8	5	4,1

²⁶ Het onderzoek is uitgevoerd gedurende het jaar 2007, waardoor de vestiging van het Kandinsky College in Molenhoek nog als school geldt. Deze vestiging wordt naar verwachting verplaatst naar Nijmegen, waardoor middelbare scholing verdwijnt uit Mook en Middelaar.

Voor Mook en Middelaar neemt het aantal middelbare scholen exponentieel toe tussen 5 en 10 km, met verschillen per kern, aangezien het vooral gaat om scholen in Nijmegen die een kortere afstand hebben tot Molenhoek en Mook dan tot Middelaar. Derhalve kan geconcludeerd worden dat naar het zuiden (Middelaar) het aanbod van scholing geringer is dan naar het noorden (Mook en Molenhoek).

6.2 Vraag naar onderwijs

Naast het aanbod van scholing kan ook gekeken worden naar de vraag naar scholing. De vraag wordt voor een groot deel gevormd door het aantal jongeren en de demografische ontwikkeling. Tabel 16 geeft een kort overzicht van het totaal aantal jongeren woonachtig in Mook en Middelaar. Het totaal aantal jongeren was gedurende de periode 1990-2010 relatief stabiel. Opvallend is echter dat het huidige aantal kinderen tussen de 0 en de 4 jaar aanzienlijk lager ligt dan in de voorgaande jaren. Verklaring is de intredende ontgroening en terugloop in het aantal gevestigde jonge gezinnen, waarvoor recentelijk minder huizen beschikbaar waren. Voor kleinere kernen als Middelaar zou op termijn aldus de vraag naar basisonderwijs te klein kunnen worden voor een basisschool. Met de bouw van betaalbare woningen voor jonge gezinnen kan op dit punt een positieve impuls gegeven worden. De stabiliteit zien we in het aantal jongeren tussen de 5 en 12 jaar, de groep die basisonderwijs volgt, en het aantal jongeren tussen 13 en 18 jaar, de groep die voortgezet en middelbaar onderwijs volgt.

Tabel 16: Aantal jongeren naar leeftijd					
	1990	1995	2000	2005	2010
0 tot en met 4 jaar	412	524	488	491	357
5 tot en met 12 jaar	823	844	942	969	946
13 tot en met 16 jaar	463	364	318	411	412
17 jaar	119	101	95	79	123
18 jaar	119	76	76	69	98
Totaal aantal jongeren	1936	1908	1919	2019	1936

Om een beeld te krijgen van scholen met Mookse leerlingen zijn enkele scholen benaderd in de directe omgeving. Gevraagd is naar het aantal leerlingen per instelling in het schooljaar 2009/2010. Van de in totaal 9 aangeschreven scholengemeenschappen is van 6 respons ontvangen. Deze 6 scholengemeenschappen hebben samen 14 scholen, die zijn gevestigd in Nijmegen, Molenhoek, Cuijk en Groesbeek. Van het Elzendaalcollege, gevestigd in Gennep en Boxmeer, is geen respons ontvangen. Figuur 13 geeft een grafische impressie van het aantal leerlingen per school dat afkomstig is uit Mook en Middelaar. De kleur van de betreffende school geeft aan in welke gemeente de school gevestigd is.

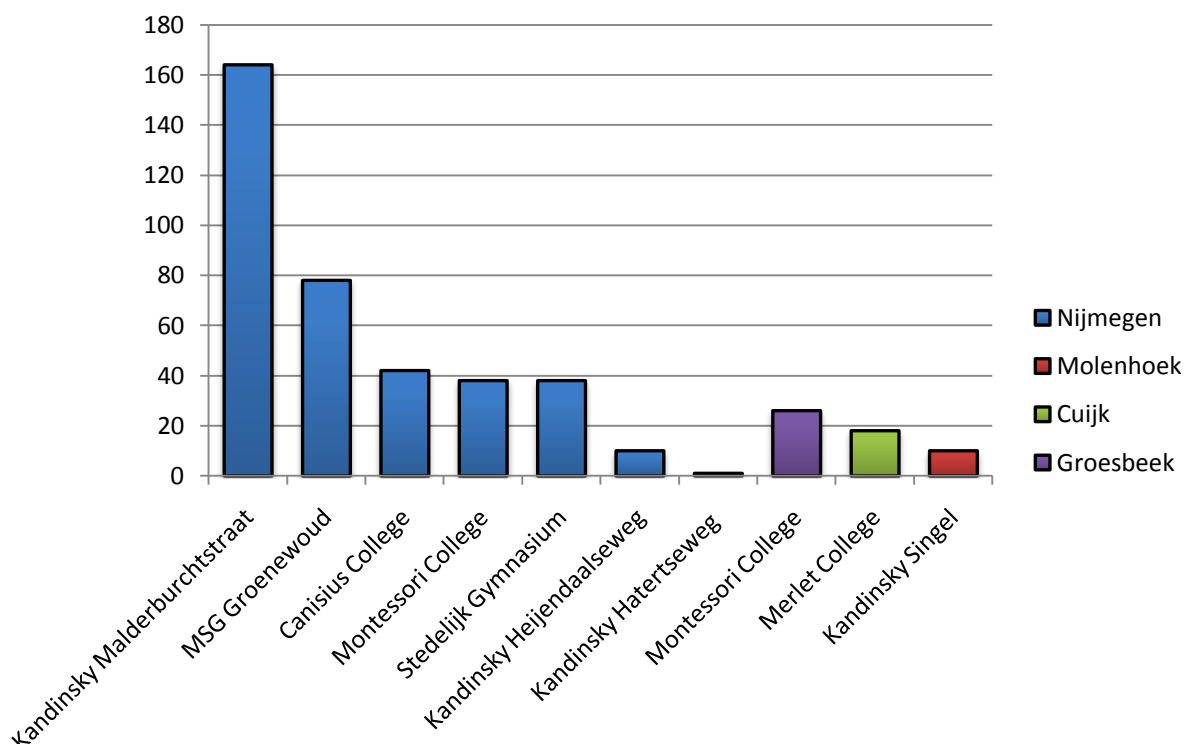
De totale steekproef omvat in totaal 425 scholieren. Uit de voorgaande paragraaf is gebleken dat het aantal jongeren tussen de 12 en 18 jaar (de groep die dit onderwijs volgt) gelijk is aan 620 jongeren. Omdat VMBO en HAVO resp. 4- en 5 jaar duren volgt een groot deel van de 17- en 18-jarigen geen middelbaar onderwijs. Van de 17-jarigen woonachtig in Mook en Middelaar volgt gemiddeld 41% middelbaar onderwijs, voor 18-jarigen ligt dit met 20% aanzienlijk lager. Dit brengt het totaal aantal jongeren voor middelbaar onderwijs op 482. Hiermee betreft de steekproef ongeveer 88% van de totale doelgroep middelbare scholieren die in Mook en Middelaar wonen.

Van de in totaal 425 scholieren van de steekproef volgden er 371 gedurende het schooljaar 2009/2010 onderwijs in Nijmegen; dat is ongeveer 84%. Hiermee is de gemeente Nijmegen veruit de grootste aanbieder van middelbaar onderwijs voor scholieren woonachtig in Mook en Middelaar. Met name het Kandinsky College biedt onderwijs aan veel Mookse scholieren. Aan de grootste vestiging, die aan de Malderburchtstraat in Nijmegen, volgen 164 jongeren uit Mook en Middelaar onderwijs.²⁷ Aan de

²⁷ Van deze 163 jongeren zijn 95 afkomstig uit Molenhoek, 52 uit Mook, 11 uit Middelaar en 6 uit Plasmolen.

andere twee vestigingen van het Kandinskycollege volgen 11 Mookse scholieren onderwijs. Aan de vestiging van het Kandinsky College in Molenhoek (gedurende het schooljaar 2009/2010 de enige middelbare school in Mook en Middelaar) volgen 10 Mookse scholieren onderwijs. Van de overige 196 scholieren die in Nijmegen middelbare scholing volgen gaan er 78 naar het NSG Groenewoud, 42 naar het Canisius College en 38 naar het Stedelijk Gymnasium en 20 naar het Montessori College. De vestiging van het Montessori College in Groesbeek verzorgt middelbaar onderwijs voor 26 scholieren woonachtig te Mook en Middelaar. Bij het Merlet College in Cuijk volgen 18 jongeren middelbaar onderwijs die in Mook en Middelaar wonen.

Figuur 13: Aantal leerlingen naar school, vestiging en gemeente in het schooljaar 2009/2010

6.3 Conclusie onderwijs

In dit hoofdstuk zijn regionale relaties met betrekking tot het thema onderwijs geanalyseerd. Als eerste is uitgegaan van het aanbod van onderwijs (waar zijn scholen gevestigd?), vervolgens van de vraag naar onderwijs (waar volgen scholieren onderwijs?). Hoofdonderwerp is middelbaar onderwijs, aangezien dit het type onderwijs is waarvoor vraag en aanbod elkaar ontmoeten in een bredere regio.

Als eerste bron is een onderzoek gebruikt van het CBS naar de aanwezigheid van voorzieningen (basis-/middelbare scholen) met als doel het aanbod van onderwijs bloot te leggen. Als tweede zijn gegevens verwerkt van middelbare scholen m.b.t. het aantal daar ingeschreven jongeren uit Mook en Middelaar. Die scholen verzorgen onderwijs aan 425 scholieren, waarvan de totale doelgroep naar leeftijd voor middelbaar onderwijs bij benadering 482 is. Hiermee omvat de steekproef 88% van de totale doelgroep scholieren, zodat duidelijk is dat de steekproef ruim voldoende representatief is.

Mook en Middelaar heeft geen scholen voor HAVO of VWO. Het aanbod van middelbaar onderwijs (VMBO, HAVO of VWO) is vooral gesitueerd ten noorden van de eigen gemeente, met name in Nijmegen. Dit is te herleiden uit de gegevens van het CBS die het aantal voorzieningen in een bepaald gebied telt. Naarmate de straal rondom Mook en Middelaar groter wordt neemt het aantal onderwijsvoorzieningen exponentieel toe. Deze toename is voor Molenhoek en Mook aanzienlijk

groter dan voor de kernen Middelaar en Plasmolen, van waaruit de afstand tot de meeste middelbare scholen het grootst is. De oriëntatie van de meeste scholieren op het noorden is ook terug te vinden in de uitgevoerde steekproef. Daarin bleek 84% van de scholieren onderwijs te volgen in Nijmegen. Het leeuwendeel van deze groep volgt onderwijs bij het Kandinsky College, in mindere mate bij NSG Groenewoud. In de twee andere gemeenten waar Mookse scholieren blijkens de respons op de steekproef onderwijs volgen, Groesbeek en Cuijk, betreft dat respectievelijk 26 en 18 leerlingen.

Derhalve kan geconcludeerd worden dat ook met betrekking tot het thema onderwijs de oriëntatie naar het noorden is gericht. Hierbij dient echter een kanttekening te worden geplaatst, aangezien voor de steekproef geen respons is ontvangen van scholen gevestigd ten zuiden van Mook en Middelaar (het Elzendaal College met vestigingen in Gennep en Boxmeer). Maar aangezien de steekproef 88% van de totale doelgroep omvat, is het aantal leerlingen dat daar middelbaar onderwijs volgt zeer klein.

7 Zorg

Zorgvoorzieningen zijn evenals onderwijs van belang voor de sociaal-economische ontwikkeling van een gebied. Zij betekenen naast een bijdrage aan de gezondheid ook werkgelegenheid en een basisinfrastructuur van een regio. Onderscheid kan worden gemaakt tussen verschillende soorten zorg:

- Primaire zorg (eerste lijns,, zoals consultatie bij huisartsen en ziekenhuizen)
- Secundaire zorg (Gespecialiseerde zorg, waarvoor doorverwijzing nodig is)
- Langdurige zorg (o.a. zorg in herstelklinieken en verzorgings- en verpleegtehuizen)

Niet alle soorten zorg zijn aanwezig, bijvoorbeeld ziekenhuizen hebben doorgaans een groot regionaal verzorgingsgebied. Inwoners van veel gemeenten zijn daarmee aangewezen op een streekziekenhuis. Dat geldt ook voor Mook en Middelaar. Hierdoor gaat het bij zorg dan ook vooral om uitgaande stromen. Eerst gaan we in op de regionale spreiding van het aanbod van zorgvoorzieningen.

7.1 Aanbod van zorg

De analyse van het aanbod van de zorg wordt uitgevoerd aan de hand van het onderzoek van het CBS uit 2007 getiteld *'Nabijheid voorzieningen 2007'*, afkomstig uit de online database Statline van het CBS. Tabel 17 toont het aanbod van zorgvoorzieningen in een straal rondom Mook en Middelaar. Tabel 18 en 19 tonen deze gegevens alleen voor de kernen Molenhoek, Mook en Middelaar.

Tabel 17: Aanbod van zorgvoorzieningen locatie Mook en Middelaar						
	Aantal voorzieningen binnen een straal van					
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	20 KM	Gemiddelde afstand
Huisartsenpost	0,7	2,2	5,9	-	-	1
Ziekenhuis (incl. buitenpolikliniek)	-	-	-	1,6	3	8,7

Tabel 18: Aanbod van zorgvoorzieningen locatie Molenhoek en Mook						
	Aantal voorzieningen binnen een straal van					
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	20 KM	Gemiddelde afstand
Huisartsenpost	0,9	2,5	6,1	-	-	0,6
Ziekenhuis (incl. buitenpolikliniek)	-	-	-	1,9	3	8

Tabel 19: Aanbod van zorgvoorzieningen locatie Mook en Middelaar						
	Aantal voorzieningen binnen een straal van					
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	20 KM	Gemiddelde afstand
Huisartsenpost	0	0,5	5	-	-	2,9
Ziekenhuis (incl. buitenpolikliniek)	-	-	-	0	3	12,7

In totaal bevinden zich twee huisartsposten in Mook en Middelaar. Een van deze posten is gevestigd in Mook, de andere in Molenhoek. In Middelaar is de afstand tot een huisartsenpost aanzienlijk groter. Wat betreft ziekenhuizen is Mook en Middelaar vooral afhankelijk van Nijmegen en in mindere mate van Boxmeer. Er zijn twee grote ziekenhuizen met een breed zorgaanbod binnen een straal van 10 kilometer van Mook en Molenhoek, gevestigd in Nijmegen: het UMC Sint Radboud en het Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis. De gespecialiseerde Sint Maartenskliniek is niet meegenomen in deze analyse.

In een straal van 20 kilometer bevinden zich dan een drietal ziekenhuizen. Dit zijn de twee ziekenhuizen gevestigd in Nijmegen en het Maasziekenhuis Pantein in Boxmeer (Zie figuur 14). Hierdoor is het aanbod van ziekenhuisvoorzieningen relatief sterk.

In figuur 14 is dit terug te zien. Hoe lichter het gebied, hoe beperkter het aanbod, hoe donkerder het gebied, hoe ruimer het aanbod. Mook en Middelaar neemt een middenpositie in.

Het verzorgingsgebied van de twee ziekenhuizen gevestigd in Nijmegen is echter aanzienlijk groter dan dat van het Maasziekenhuis in Boxmeer. Dit is te herleiden uit het aantal beschikbare bedden, een indirecte benadering van de capaciteit van het betreffende ziekenhuis.²⁸ Het UMC Sint Radboud is veruit het grootste ziekenhuis in de directe omgeving met een capaciteit van 953 bedden. Het andere Nijmeegse ziekenhuis, het Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis kent een capaciteit van 653 bedden. Het Maasziekenhuis Pantein heeft een capaciteit van 214 bedden.

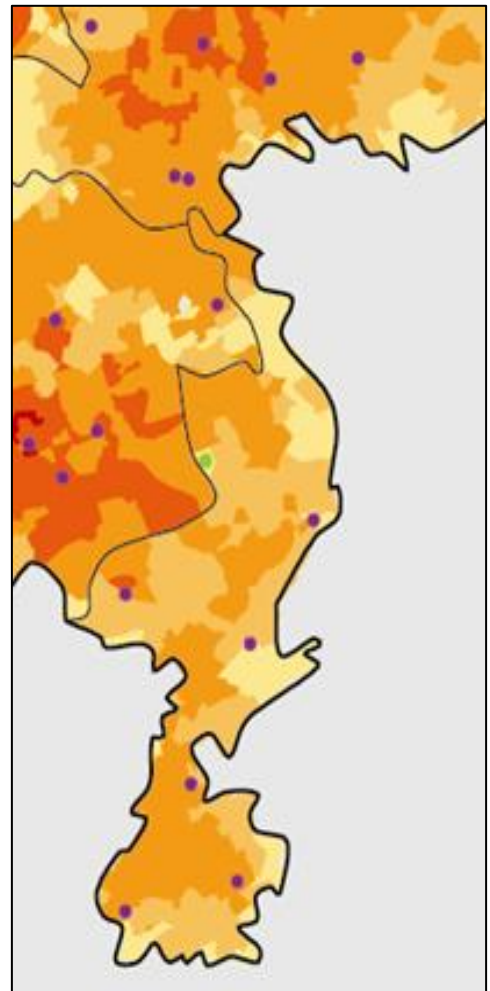
Hierdoor ligt het voor de hand dat een groot deel van de behoefte aan ziekenhuiszorg voor Mook en Middelaar wordt opgevangen door de twee grote Nijmeegse ziekenhuizen.

7.2 Conclusie zorg

Voor meer gegevens over zorgvraag en zorggebruik zou een enquête onder de inwoners van Mook en Middelaar nodig zijn. Zie ook het voorbeeld in Appendix F. Voor het zorgaanbod is de regionale spreiding wel duidelijk. De belangrijkste aanbieder van primaire zorg is de huisarts. In Mook en Middelaar zijn twee huisartsenposten gevestigd: in Molenhoek en Mook. Middelaar heeft geen huisartsenpost, waardoor de inwoners van deze kern zijn aangewezen op huisartsen in Mook of Molenhoek of elders.

Wat betreft ziekenhuizen is Mook en Middelaar vooral gericht op Nijmegen, gezien de afstand en het beperkter aanbod elders. Het UMC St Radboud en het Canisius-Wilhelmina ziekenhuis bevinden zich dicht bij Mook en Middelaar dan het kleinere Maasziekenhuis Pantein te Boxmeer. Het contrast zou nog scherper zijn als ook de gespecialiseerde Sint Maartenskliniek zou worden meegenomen.

Figuur 14: Ziekenhuizen in de omgeving van Mook en Middelaar. Kleur van het gebied geeft de dichtheid weer van het aanbod van ziekenhuizen in de omgeving (Bron: RIVM)

²⁸ Deze gegevens zijn afkomstig van het document "Analyse van het bereikbare ziekenhuis met spoedeisende hulpverlening" van het RVZ.

8 Conclusies, en verder

In dit onderzoek was kortweg aan de orde de **onderzoeksvraag**: "Welke omvang en geografische accenten (noord-zuid-west-oost) hebben de sociaal-economische verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar met de omgeving?". De antwoorden zijn gegeven aan de hand van 6 deelvragen.

1. "Wat is het geografisch-historisch, demografisch en economisch **profiel** van Mook en Middelaar?"
2. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **wonen**?"
3. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **werken**?"
4. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **economie**?"
5. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **onderwijs**?"
6. "Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **zorg**?"

Hieronder volgen de conclusies als antwoord op deze onderzoeksvraag en deelvragen die in de hoofdstukken 2 tot en met 7 behandeld zijn, en die hieronder opnieuw kort aan de orde komen. Daarna volgen nog enkele slotopmerkingen.

8.1 Conclusies

Deelvraag 1: "Wat is het geografisch-historisch, demografisch en economisch profiel van Mook en Middelaar?" Daarvoor kunnen de volgende bevindingen worden gemeld:

- Aan de groei die Mook en Middelaar heeft ondervonden in de afgelopen decennia komt nog geen eind. Tussen nu en 2040 neemt het aantal inwoners toe met 10%, van 8040 naar 8800.
- Het aantal personen in de leeftijd van 20 tot 35 jaar, doelgroep starters op de woningmarkt, is in Mook en Middelaar klein: slechts 9% van de bevolking. Het Nederlands gemiddelde is 18%.
- Het aantal personen van middelbare leeftijd (35 tot 65 jaar) is groter dan het gemiddelde (40% om 30%). Het aandeel ouderen (65+) is nagenoeg gelijk aan het NI-gemiddelde (16 om 18%).
- Het gemiddeld inkomen van de inwoners van Mook en Middelaar ligt aanzienlijk hoger dan in omliggende gemeenten. Een verklaring hiervoor vinden we o.a. in de samenstelling en de leeftijdsopbouw van de bevolking en in de beperkte woningmarkt van Mook en Middelaar.
- Veel starters op de woningmarkt verlaten Mook en Middelaar; en gezinnen vestigen zich hier. Het woningaanbod is niet gericht op starters. De hoge woningwaarde en gemiddelde gezinsgrootte bevestigen dit beeld. Meer onderzoek met een inwonersenquête is nodig; zie bijlage F.
- Mook en Middelaar is een typische woongemeente. De lokale bedrijvigheid en werkgelegenheid zijn kleinschalig ten opzichte van de omvang van de bevolking. Derhalve komt een groot aantal inwoners voor werk en inkomen buiten de eigen gemeente terecht.
- De lokale bedrijvigheid wordt voor een groot deel gevormd door vrij kleine bedrijven in horeca, toerisme, beheer, en ook adviesdiensten, waar veel eenpersoonsbedrijven voorkomen.
- Het regioprofiel van Mook en Middelaar is, zowel historisch als geologisch-landschappelijk (Stuwval Rijk van Nijmegen) en economisch gevarieerd, maar duidelijk is de sterke gerichtheid op het noorden. In het verleden viel Mook en Middelaar binnen de bestuurlijke indeling onder het gezag van Gelderse en Kleefse vorsten, en later van de provincie Limburg, gecombineerd met een aansluiting bij Nijmeegse en Gelderse organisaties, zoals het kantongerecht, de regionale Kamer van Koophandel, en het KAN, thans de Stadsregio Arnhem-Nijmegen.

Deelvraag 2: *“Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **wonen**?”*

De volgende bevindingen van het onderzoek zijn van belang.

- Er blijft vooral voor gezinnen behoefte aan rustige woonmilieus waarin Mook en Middelaar kan voorzien. Dit blijkt ook uit de behandelde structuur- en gebiedsvisies van de gemeente.
- De vraag naar deze woningen komt vooral uit de gemeente zelf en van de noordkant, o.a. uit Heumen en Nijmegen. De behoefte aan woningen voor starters en ouderen groeit eveneens, maar voor die doelgroepen wordt nog weinig gebouwd. Woningbouw is nodig voor de groei.
- Om de verhoudingen in de woningmarkt aan de vraagkant te verduidelijken is gebruikt gemaakt van verhuisgegevens. Deze CBS-gegevens laten zien dat de verhuisstromen van en naar Mook en Middelaar vooral de noordkant betreffen, d.w.z. met Nijmegen en Heumen.
- In de periode 2004-2008 hebben zich in 1 860 personen gevestigd in Mook en Middelaar, terwijl 1 920 inwoners vertrokken. Dit is een verlies van gemiddeld 12 personen per jaar.
- Van de personen die Mook en Middelaar verlieten vestigde zich 24% in Nijmegen, terwijl 29% van de mensen die zich in Mook en Middelaar vestigden afkomstig was uit Nijmegen.
- Van het totaal aantal personen dat Mook en Middelaar verliet vestigde zich 8% in Heumen; 13% van het aantal vestigingen kwam uit Heumen; dus ook hier een positief vestigingssaldo.
- Voor de relatie van Mook en Middelaar met Gennep zijn de percentages resp. 12% en 5,5%. Hier is dus sprake van een negatief vestigingssaldo: meer vertrekkers dan vestigers uit Gennep.
- Vestigingssaldi worden voor een groot deel bepaald door het woningaanbod, veelal door nieuwbouw. Mook en Middelaar kan met meer op de vraag gerichte nieuwbouw beter voldoen aan de vraag naar woningen voor gezinnen, starters en ouderen. Dan is er nog meer kans op het aanhouden van de groei van de afgelopen jaren en hoeft voor krimp niet gevreesd worden.

Deelvraag 3: *“Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **werken**?”*

Voor dit thema staan pendelstromen centraal vanuit Mook en Middelaar als typische woongemeente met een beperkte lokale werkgelegenheid ten opzichte van de omvang van de bevolking. Veel mensen pendelen dan ook; zij werken buiten de eigen gemeente. Voor dit thema zijn verder de bevindingen:

- Van de hele beroepsbevolking van 3 400 personen werken er 3 000 buiten de gemeente: 88% van de bevolking werkt buiten; 12% van de bevolking werkt binnen Mook en Middelaar.
- Van de werkgelegenheid in de gemeente, met een omvang van 1 200 banen, worden 800 banen ingevuld door personen die niet woonachtig zijn in Mook en Middelaar.
- Van de personen die buiten Mook en Middelaar werken gaat 70% (2 100 personen) naar Gelderland; 17% (500 personen) naar Noord-Brabant, en 10% (300 personen) naar Limburg. Van de totale uitgaande pendel werkt 40% in Nijmegen, 10% in Heumen, 7% in Gennep.
- Van de inkomende pendel zijn 500 werknemers afkomstig uit Gelderland, 200 uit Limburg en 100 uit Noord-Brabant. Nijmegen heeft het grootste aandeel in de inkomende pendel: 25%. Heumen heeft een aandeel van 12,5%.
- Conclusie m.b.t. pendelstromen: Mook en Middelaar is vooral georiënteerd op het noorden. Ter vergelijking: Gennep heeft een grotere lokale werkgelegenheid en heeft met de kleinere pendel een spreiding over meer gemeenten: Limburgse burens en Nijmegen, Boxmeer en Cuijk.

Deelvraag 4: *“Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **economie**?”*

Bij de beantwoording van deze vraag onderscheiden we koopstromen voor de detailhandel en klantrelaties voor horecabedrijven. Aan de hand van het ‘*Euregionaal koopstromenonderzoek 2009*’ ontstaat een concreet beeld van plaatsen waar inwoners van Mook en Middelaar hun aankopen doen. Belangrijk is inzicht in het plaatselijk winkelaanbod, in de inkomende en uitgaande koopstromen, en in de voorkeuren van inwoners van Mook en Middelaar. De belangrijkste bevindingen zijn:

- Het winkelaanbod in Mook en Middelaar is klein ten opzichte van omliggende gemeenten. Met name winkels voor niet-dagelijkse aankopen (winkelen) zijn zeer zwak vertegenwoordigd. Het aantal winkels voor dagelijkse aankopen (boodschappen) is bijna als in andere gemeenten.
- Slechts 23% van de bevolking doet haar dagelijkse aankopen (o.a. levensmiddelen) in de eigen gemeente. De overige boodschappen doet men vooral buiten de eigen gemeente. Voor niet-dagelijkse aankopen is het percentage voor besteding in eigen gemeente erg laag: slechts 4%.
- Uit de koopstroomanalyse voor de ruimere regio kan geconcludeerd worden dat de dagelijkse aankopen in of zo kort mogelijk bij de eigen gemeente plaats vinden: naast de winkels in Mook en Middelaar scoren vooral de winkels in het nabij de grote kernen Mook en Molenhoek gelegen Malden. Voor de niet-dagelijkse aankopen is naast Malden ook Nijmegen belangrijk.

Naast de detailhandel is in Mook en Middelaar de horecasector onder de loep genomen, omdat deze er sterk is vertegenwoordigd. Om een beeld te krijgen van de regionale spreiding (noord, west en zuid) van de herkomst van klanten zijn horecabedrijven benaderd die gevestigd zijn in Plasmolen, Mook en Molenhoek met een breed aantal diensten en klanten. De klantgegevens leiden tot de conclusies:

- Het aantal klanten dat afkomstig is uit het noorden, met name Gelderland, vertegenwoordigt ruim 60% tot 70% van het totaal aantal klanten van de drie richtingen.
- De klanten afkomstig uit het westen, met name Noord-Brabant, zijn goed voor 10 à 15%; klanten uit het zuiden, met name Limburg, vertegenwoordigen 15% à 25% van de klanten.

Deelvraag 5: “Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **onderwijs**?”

Bij onderwijs is primair van belang welk onderwijsaanbod waar beschikbaar is: waar staan de scholen? Vervolgens is het nodig dieper in te gaan op de schoolkeuzes: waar volgen scholieren onderwijs? Aangezien het basisonderwijs veelal wordt gevolgd nabij de woonplaats, waarvoor elke grotere kern van Mook en Middelaar een school heeft, hebben de interessantere keuzevarianten vooral betrekking op het middelbaar onderwijs. Gegevens waren beschikbaar van het CBS en een steekproef. Conclusies:

- Mook en Middelaar heeft geen scholen die HAVO of VWO aanbieden. Een vestiging in Molenhoek heeft of had een zeer beperkt onderwijsaanbod.²⁹
- Het aanbod van middelbaar onderwijs (VMBO, HAVO of VWO) is vooral gesitueerd ten noorden van de eigen gemeente, met name in Nijmegen. Relevant voor Mook en Middelaar zijn ook de scholen in Cuijk (Merlet), Groesbeek (Montessori), Boxmeer en Gennep (Elzendaal).

De uitgevoerde steekproef omvat bij benadering 88% van het totaal aantal middelbaar scholieren. Hierdoor kan worden aangenomen dat de steekproef representatief is. De belangrijkste conclusies:

- Het grootste onderwijsaanbod komt uit het noorden; dat komt ook terug in de uitgevoerde steekproef. Daaruit blijkt dat 84% van de respons (425 leerlingen) onderwijs volgt in Nijmegen.
- In de twee andere gemeenten waar scholieren uit Mook en Middelaar onderwijs volgen, Groesbeek en Cuijk, gaat het om respectievelijk 26 en 18 leerlingen.

Derhalve kan geconcludeerd worden dat voor het thema onderwijs de oriëntatie primair noordelijk is.³⁰

Deelvraag 6: “Welke omvang en geografische accenten hebben de verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar voor het thema **zorg**?”

²⁹ Deze school biedt slechts een beperkt vakgebied van het VMBO aan (Sport en gezondheid), en staat op het punt verplaatst te worden naar Nijmegen.

³⁰ Hierbij dient echter een kanttekening te worden geplaatst: voor de steekproef is geen respons ontvangen van scholen ten zuiden van Mook en Middelaar (het Elzendaal College in Gennep en Boxmeer). Maar aangezien de steekproef 88% van de scholierendoelgroep bevat, is het aantal leerlingen uit Mook en Middelaar dat daar middelbaar onderwijs volgt zeer klein.

Voor het thema zorg lag de nadruk op het aanbod van zorgvoorzieningen. Voor de primaire zorg gaat het vooral om de huisarts. In de gemeente zijn 2 huisarts(post)en gevestigd: in Molenhoek en in Mook. Hierdoor zijn inwoners van Middelaar aangewezen op deze of andere huisartsen. Wat betreft ziekenhuizen is er bij de inwoners van Mook en Middelaar door de afstand en de capaciteit een voorkeur voor het UMC St Radboud en het Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis in Nijmegen. Het Maasziekenhuis Pantein te Boxmeer blijft op ruimere afstand en heeft een beperktere capaciteit.

De **hoofdvraag** betrof: ***Welke omvang en geografische accenten (noord-zuid-west-oost) hebben de sociaal-economische verbindingen van de gemeente Mook en Middelaar met de omgeving?***

Het totaalbeeld van de resultaten van dit onderzoek laat geen ruimte voor misverstanden. De gerichtheid van Mook en Middelaar op het noorden is dominant en evident. Dit onderzoek toont eveneens aan dat Mook en Middelaar uniek is en een bijzondere positie inneemt in het regionale krachtenveld. Het is dan ook niet eenvoudig om tot een weldoordachte, onderbouwde en vooral breed gedragen keuze tot samenwerking met buurgemeenten in de regio te komen. Dit onderzoek gaf een aanzet en bijdrage tot zo'n keuze. De samenvatting en aanbevelingen staan aan het begin van dit rapport op de pagina's 2 tot en met 7, met als kernconclusies op p. 2:

Het onderzoek stelt vast dat Mook en Middelaar een bijzonder buitenbeentje is: bestuurlijk ingedeeld in het uiterste puntje van de provincie Limburg, maar met veel meer relaties ten noorden daarvan, en dan in het bijzonder met buurgemeenten in de regio Nijmegen. De gemeente Mook en Middelaar maakt bestuurlijk reeds deel uit van de Stadsregio Arnhem-Nijmegen, en krijgt (financiële) ondersteuning voor nieuwe projecten, o.a. in verkeer en openbaar vervoer.

Gezien de belangrijkste sociaal-economische regionale verbindingen, die aan de noordkant van de gemeente liggen, komen bij een keuze voor samenwerking en/of herindeling eerder buurgemeenten in de regio Nijmegen – vooral Heumen en Groesbeek – in aanmerking dan Bergen en Gennep, of gemeenten in het Land van Cuijk. De bevindingen van het rapport zijn op dat punt duidelijk. Zij bieden nog niet veel steun voor een gemeentelijke herindeling met Gennep en Bergen. Intensivering van de samenwerking met de noordelijke buurgemeenten in de regio Nijmegen ligt het meest voor de hand. Aanbevolen wordt om mede aan de hand van dit rapport eerst nog een grondige afweging te maken. Aangezien betrokkenheid en draagvlak voor de toekomst van de gemeente cruciaal zijn, verdient het aanbeveling inwoners er rechtstreeks bij te betrekken. Als suggestie is een enquêtemodel toegevoegd.

8.2 En verder

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van eerder verzamelde en beschikbaar gemaakte gegevens, vooral van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (via online database Statline) en van de Kamer van Koophandel. Ook zijn aanvullende gegevens gehaald uit beleidsrapporten en steekproeven. Zonder consequenties voor de belangrijkste conclusies en aanbevelingen zou mogelijk een completer beeld gegeven kunnen worden, als er meer concrete en gedetailleerde gegevens beschikbaar komen. Dan zou dit onderzoek ook meer kunnen ingaan op de voorkeuren en ervaringen van de inwoners van Mook en Middelaar. De betrokkenheid van de inwoners van Mook en Middelaar is van buitengewoon belang voor beleidsvoering. Inwoners zijn bij dit onderzoek niet gehoord, terwijl het onderzoek en de beslissingen over gemeentelijke en regionale samenwerking van groot belang zijn voor hun toekomst.

In dat verband biedt een enquête onder de inwoners van Mook en Middelaar ook nog mogelijkheden om een betrouwbaar beeld te krijgen van hun visie en betrokkenheid. Aan de hand van een vragenlijst kan informatie op individueel of huishoudelijk niveau worden verkregen. Ook bedrijven en instellingen zouden gericht benaderd kunnen worden. Aangezien dit buiten de mogelijkheden van dit onderzoek lag, zijn enquêtes niet verricht. Wel is als suggestie en voorbeeld een enquête met een methodisch verantwoorde opzet opgenomen in Appendix F. Nadere uitwerking is mogelijk, desgewenst met een wetenschappelijke advisering bij de uitvoering en de verwerking van de resultaten. De auteurs van dit rapport zijn bereid ondersteuning te geven, ook aan de bijzondere positie van Mook en Middelaar in de toekomst. Zij vertrouwen erop met dit rapport al een stevige aanzet en serieuze bijdrage te leveren.

Referentielijst

- Statline, Centraal Bureau van de Statistiek, 2010 (URL: <http://www.statline.nl>)
- Kerncijfers Centraal Gelderland, Kamer van Koophandel, 2010 (URL: <http://www.kvk.nl/download/centraal%20databestand%202008%20centraal%20 gelderland tcm73-181348.xls>)
- Google Earth, Google, 2010 (URL: <http://www.googleearth.com>)
- Regionaal Plan 2005-2020, Stadsregio Arnhem-Nijmegen, 2009 (URL: http://www.destadsregio.nl/downloads/download_file.asp?file_id=10)
- Factsheet Tempo KAN!, Stadsregio Arnhem-Nijmegen, 2009 (URL: http://www.destadsregio.nl/downloads/download_file.asp?file_id=474)
- Strategische Regiovisie Gennep, Bergen en Mook en Middelaar, Strategische Regiovisie, 2010 (URL: http://www.strategischeregiovisie.nl/upload/file/rv_lmb_bgmm_170310-e.pdf)
- Structuurvisie Mookerplas, Mook en Middelaar, 2009 (URL: <http://mookenmiddelaar.gemeentedocumenten.nl/Structuurvisie-Mookerplas-definitief1-21092009.pdf>)
- Structuurvisie de Bisselt, Mook en Middelaar, 2010 (URL: <http://mookenmiddelaar.gemeentedocumenten.nl/structuurvisievastgest.pdf>)
- Structuurvisie het Lierdal, Mook en Middelaar, 2010 (URL: <http://www.mookenmiddelaar.nl/document.php?fileid=4717&m=1&f=66a4730cda53ba04b7256ab798305fcc&attachment=1&c=4683>)
- Presentatie gebiedsvisie Mookerplas, Mook en Middelaar, 2008 (URL: <http://www.mookenmiddelaar.nl/document.php?fileid=573&m=1&f=5558a3b7341539c2965184bf4bc1f506&attachment=1&c=613>)
- Gebiedsvisie het Lierdal, Mook en Middelaar, 2008 (URL: <http://www.hetlierdal.nl/document.php?fileid=3731&m=4&f=e8f836984102843c7bd6ee806296e21d&attachment=1&c=3265>)
- Euregionaal Koopstromenonderzoek 2009, Stadsregio Arnhem-Nijmegen, 2009 (URL: <http://www.destadsregio.nl/images1/stadsregio/bestanden/Euregionaal%20koopstromenonderzoek%202009.pdf>)
- Analyse van het bereikbare ziekenhuis met spoedeisende hulverlening, RVZ, 2003 (URL: http://www.rvz.net/data/download/Briefrapport_137_03_VTV_HG.pdf)

Appendices

Appendix A.1: Bevolkingsontwikkeling Mook en Middelaar en omgeving

		1990	2000	2010	2020	2030	2040
Gemeenten provincie Limburg							
Mook en Middelaar	Totaal over alle leeftijden	7 227	7 833	8 080	8 169	8 541	8 802
	0 tot 20 jaar	1 970	1 891	2 009	1 727	1 925	2 108
	20 tot 65 jaar	4 595	4 904	4 669	4 562	4 453	4 528
	65 jaar of ouder	662	1 038	1 520	1 880	2 163	2 166
Gennep	Totaal over alle leeftijden	16 305	16 811	16 846	17 219	17 976	18 438
	0 tot 20 jaar	4 079	3 946	3 873	3 841	4 163	4 404
	20 tot 65 jaar	10 710	10 802	10 234	9 554	9 207	9 310
	65 jaar of ouder	1 516	2 063	2 739	3 824	4 606	4 724
Bergen (L.)	Totaal over alle leeftijden	12 945	13 362	13 431	13 397	13 572	13 332
	0 tot 20 jaar	3 368	3 342	3 156	2 905	3 115	3 180
	20 tot 65 jaar	8 189	8 320	8 063	7 509	6 880	6 481
	65 jaar of ouder	1 388	1 700	2 212	2 983	3 577	3 671
Venlo³¹	Totaal over alle leeftijden	63918	64864	91 587	90 794	88 735	85 824
	0 tot 20 jaar	15668	14942	20 432	19 645	18 841	18 343
	20 tot 65 jaar	39882	40213	55 767	51 852	47 591	44 401
	65 jaar of ouder	8368	9709	15 388	19 297	22 303	23 080

Gemeenten provincie Gelderland							
Groesbeek	Totaal over alle leeftijden	18 277	19 169	18 717	18 032	18 644	19 271
	0 tot 20 jaar	4 444	4 351	4 129	3 217	3 450	3 773
	20 tot 65 jaar	11 296	11 721	10 963	10 567	10 313	10 484
	65 jaar of ouder	2 537	3 097	3 625	4 248	4 881	5 014
Heumen	Totaal over alle leeftijden	13 576	16 237	16 440	15 610	15 850	16 412
	0 tot 20 jaar	4 059	4 375	4 187	3 009	3 102	3 408
	20 tot 65 jaar	8 430	10 090	9 510	9 032	8 461	8 604
	65 jaar of ouder	1 087	1 772	2 743	3 569	4 287	4 400
Nijmegen	Totaal over alle leeftijden	144 748	152 200	163 762	179 061	189 194	191 532
	0 tot 20 jaar	30 811	32 064	32 369	32 471	33 537	34 975
	20 tot 65 jaar	95 228	99 860	108 672	112 926	110 771	105 142
	65 jaar of ouder	18 709	20 276	22 721	33 664	44 886	51 415
Wijchen	Totaal over alle leeftijden	33 943	36 942	40 772	41 348	41 779	42 253
	0 tot 20 jaar	21 356	24 184	10 448	9 175	8 705	9 203
	20 tot 65 jaar	2 907	3 986	24 616	23 908	22 686	21 562
	65 jaar of ouder	9 943	9 942	5 708	8 265	10 388	11 488
Beuningen	Totaal over alle leeftijden	22 237	25 422	25 039	23 728	23 851	24 246
	0 tot 20 jaar	6 306	7 141	6 361	4 727	4 589	4 922
	20 tot 65 jaar	14 340	16 025	15 391	14 173	12 830	12 414
	65 jaar of ouder	1 591	2 256	3 287	4 828	6 432	6 910

³¹ Deze gemeente is betrokken in een herindeling. Hierdoor kunnen sommige groeicijfers hoger uitvallen.

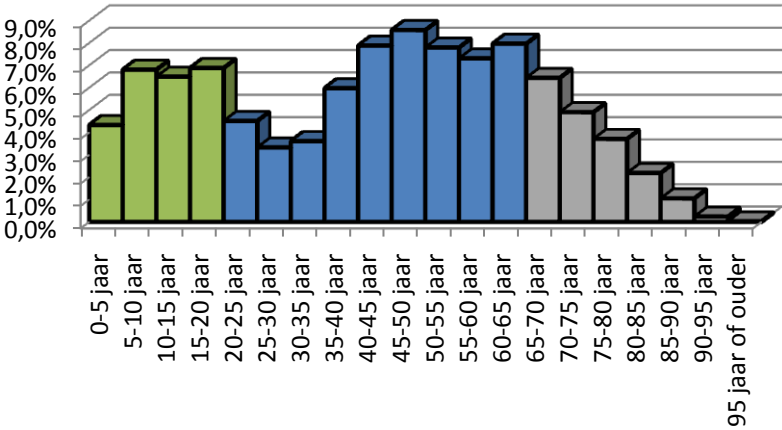
		1990	2000	2010	2020	2030	2040
Gemeenten provincie Noord-Brabant							
Cuijk	Totaal over alle leeftijden	-	23 904	24 547	24 836	25 216	24 961
	0 tot 20 jaar	-	5 972	6 091	5 502	5 345	5 409
	20 tot 65 jaar	-	15 428	14 763	14 083	13 542	12 640
	65 jaar of ouder	-	2 504	3 693	5 251	6 329	6 912
Boxmeer	Totaal over alle leeftijden	14 492	28 655	28 473	28 466	28 627	28 190
	0 tot 20 jaar	3 898	7 361	7 159	6 357	6 653	6 946
	20 tot 65 jaar	9 034	17 822	16 892	16 099	14 798	14 068
	65 jaar of ouder	1 560	3 472	4 422	6 010	7 176	7 176

Provincies							
Gelderland (PV)	Totaal over alle leeftijden	1 804 209	1 919 158	1 993 497	2 020 113	2 048 636	2 046 508
	0 tot 20 jaar	480 070	479 357	484 452	445 496	436 287	444 540
	20 tot 65 jaar	1 098 193	1 178 826	1 198 053	1 164 114	1 110 424	1 054 781
	65 jaar of ouder	225 946	260 975	310 992	410 503	501 925	547 187
Limburg (PV)	Totaal over alle leeftijden	1 103 960	1 141 192	1 119 822	1 094 788	1 071 443	1 035 919
	0 tot 20 jaar	264 930	260 050	237 889	215 986	215 284	215 792
	20 tot 65 jaar	704 196	715 111	680 885	625 204	562 802	528 998
	65 jaar of ouder	134 834	166 031	201 048	253 598	293 357	291 129

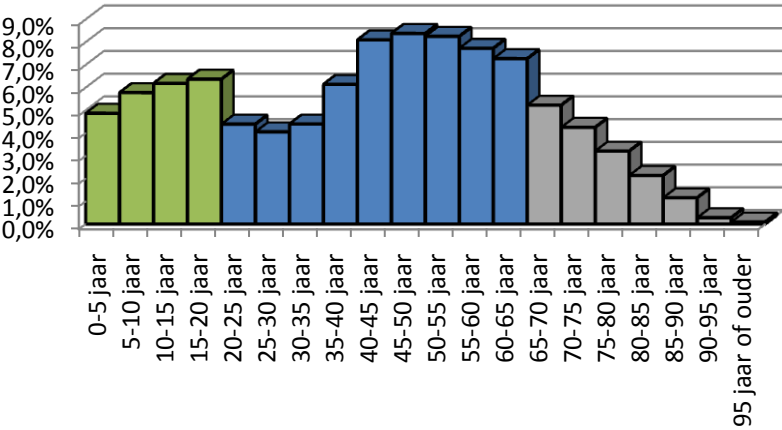
COROP-regio's							
Arnhem/Nijmegen (CR)	Totaal over alle leeftijden	648 973	690 556	709 208	732 930	753 730	760 073
	0 tot 20 jaar	159 000	161 221	160 809	148 509	148 814	154 245
	20 tot 65 jaar	408 889	437 415	441 633	438 638	422 262	403 613
	65 jaar of ouder	81 084	91 920	106 766	145 783	182 654	202 215
Noordoost-Noord-Brabant (CR)	Totaal over alle leeftijden	539 224	615 650	634 130	646 646	658 992	658 254
	0 tot 20 jaar	148 239	155 601	155 332	145 278	143 692	146 640
	20 tot 65 jaar	336 405	385 530	382 629	369 489	352 229	335 157
	65 jaar of ouder	54 580	74 519	96 169	131 879	163 071	176 457
Noord-Limburg (CR)	Totaal over alle leeftijden	259 488	273 000	278 978	278 444	279 259	276 444
	0 tot 20 jaar	68 692	67 597	66 230	61 250	61 318	62 508
	20 tot 65 jaar	163 018	170 516	167 746	157 270	145 858	139 130
	65 jaar of ouder	27 778	34 887	45 002	59 924	72 083	74 806

Appendix A.2: Samenstelling bevolkingen omgeving Mook en Middelaar

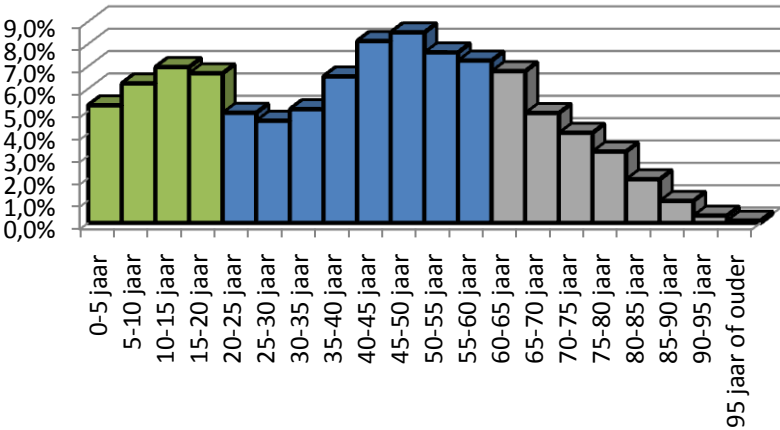
Figuur 15: Samenstelling bevolking naar leeftijd Mook en Middelaar

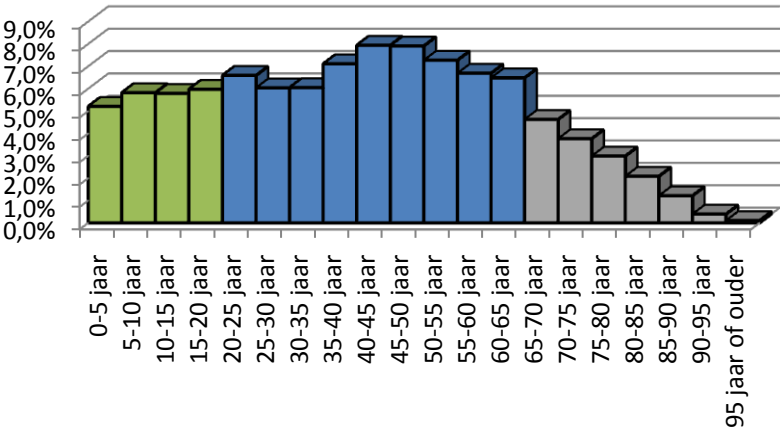
Figuur 16: Samenstelling bevolking naar leeftijd Bergen en Gennep

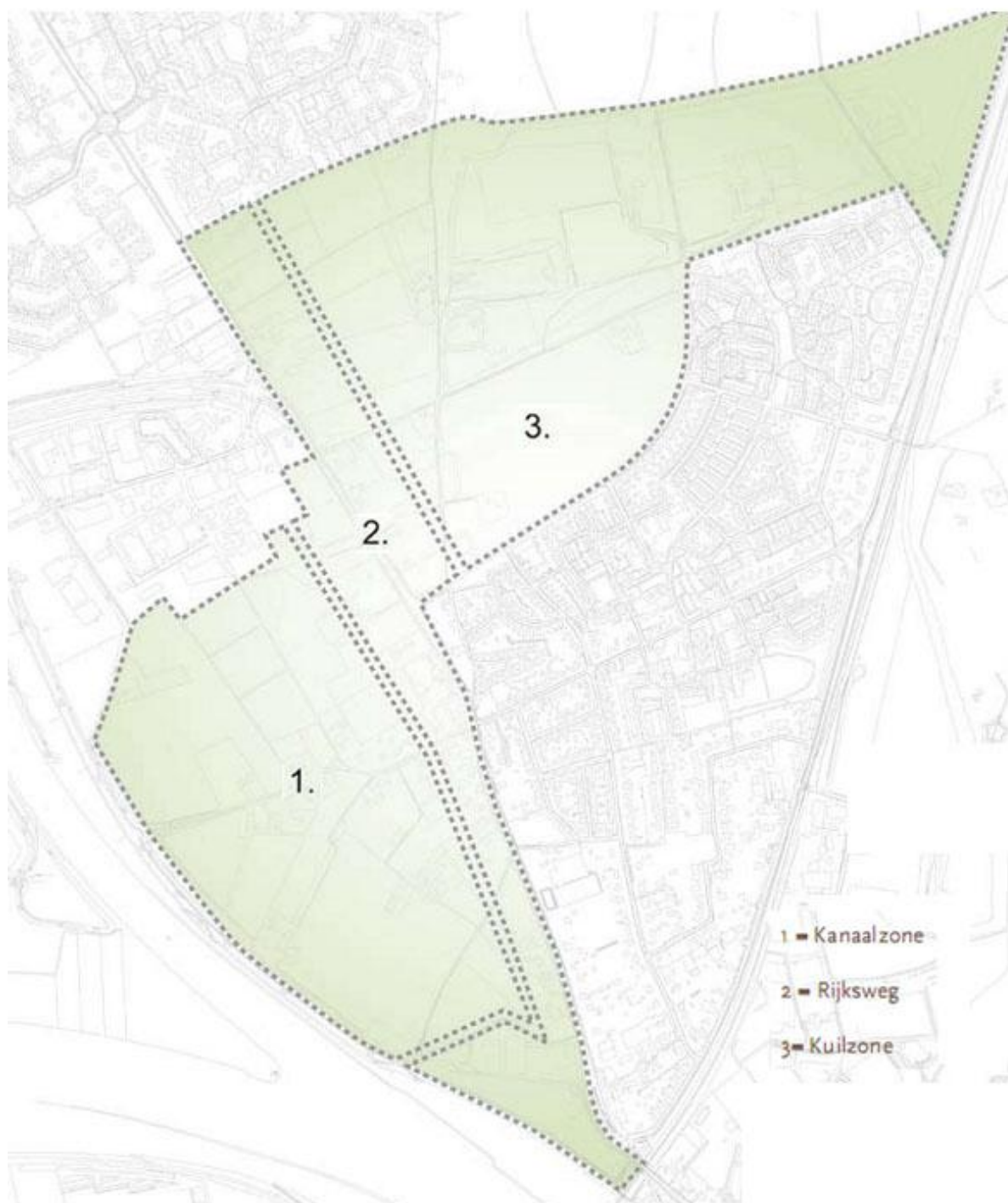
Figuur 17: Samenstelling bevolking naar leeftijd Noordelijke Maasvallei

Figuur 18: Samenstelling bevolking naar leeftijd Stadsregio

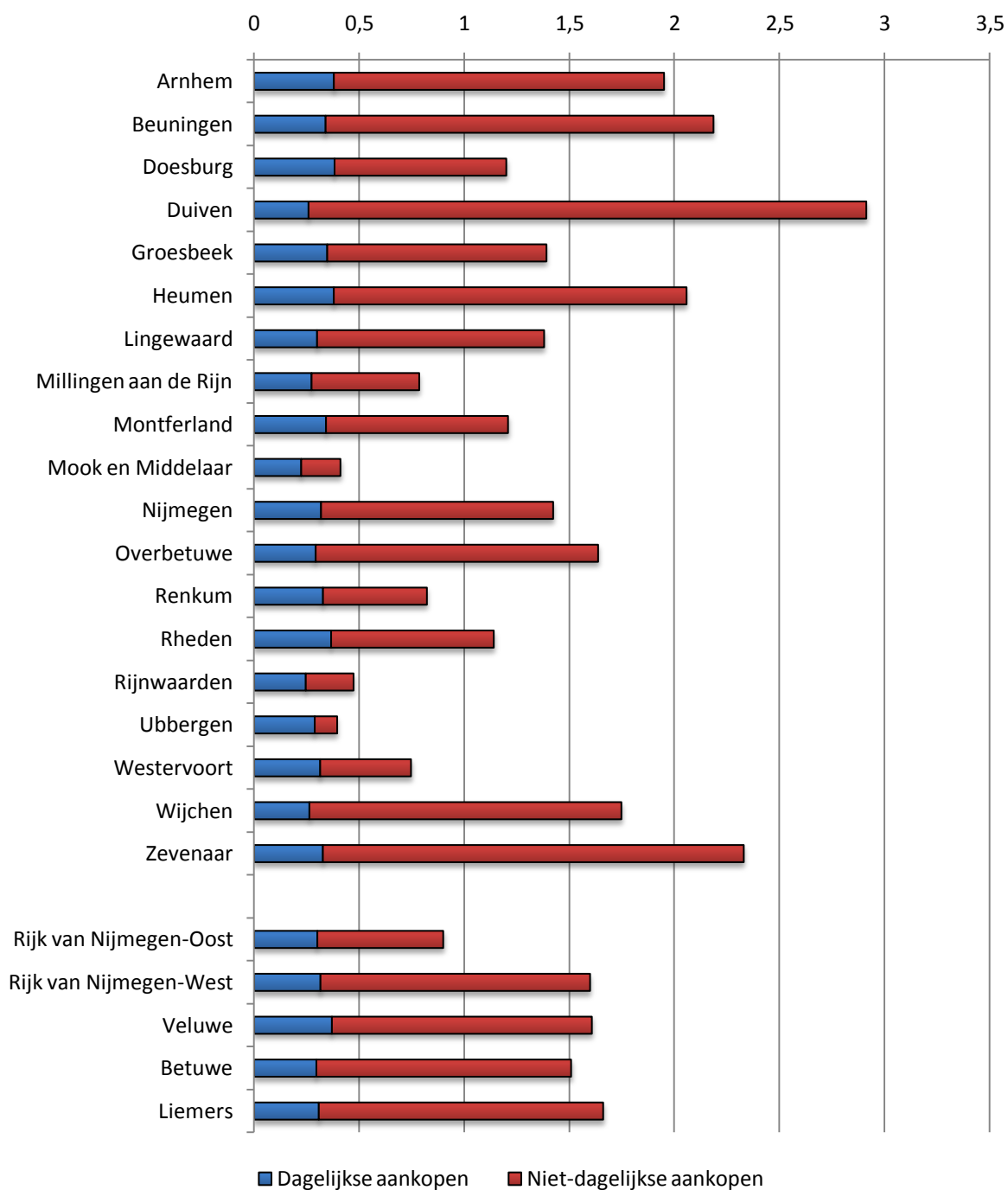
Appendix B: Kaart Lierdal

Appendix C: Pendelmatrix

	Mook	Gennep	Bergen	Venlo	Venray	Arnhem	Wijchen	Beuningen	Groesbeek	Lingewaard	Heumen	Overbetuwe	Ubbergen	Millingen	Nijmegen	Cuijk	Boxmeer	Mill	Den Bosch	Oss	Grave
Mook en Middelaar	0,4	0,2	.	.	.	0,1	0,1	.	0,2	.	0,3	.	.	.	1,2	0,2	0,1	.	.	.	.
Gennep	0,1	3,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	.	0,2	.	0,1	.	.	.	0,8	0,3	0,4	.	.	0,1	.
Bergen (L.)	.	0,8	1,7	0,7	0,5	.	.	.	.	.	.	.	.	-	0,2	0,1	0,4	.	.	.	.
Venlo	.	.	0,1	27,6	0,8	.	.	.	.	.	-	.	.	-	0,1	.	0,2	.	0,1	.	.
Venray	.	0,1	0,1	1,3	10,1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,2	0,1	0,6	.	0,1	.	.
Arnhem (GM)	.	.	.	.	.	34,2	0,2	0,1	0,1	1	.	1,2	.	.	2,8	0,1	0,1	.	0,3	0,2	.
Wijchen	.	0,1	.	.	0,1	0,6	5,7	0,5	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	.	5,6	0,2	0,1	.	0,3	0,7	0,1
Beuningen	.	.	.	.	.	0,4	0,7	2,7	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	.	4,6	0,1	0,1	.	0,1	0,2	.
Groesbeek	0,1	0,2	.	.	.	0,3	0,2	0,1	2,4	.	0,2	0,1	0,1	.	2,6	0,1	0,1	.	0,1	.	.
Lingewaard	.	.	.	.	.	4,6	0,1	0,1	0,1	6,3	.	0,9	0,1	.	2,7	.	.	.	0,1	0,1	.
Heumen	0,1	0,1	.	.	.	0,3	0,3	0,1	0,2	.	1,5	0,1	.	.	3,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1
Overbetuwe	.	.	.	.	.	3,7	0,1	0,1	.	0,6	.	5,8	.	.	2	.	.	.	0,1	0,1	.
Ubbergen	.	.	.	.	.	0,2	0,1	.	0,2	0,1	0,1	0,1	0,8	0,1	1,7	.	.	.	.	.	.
Millingen aan de Rijn	.	.	.	.	.	0,1	0,1	.	0,1	.	.	0,1	0,2	0,5	1,1	.	.	.	.	.	.
Nijmegen (GM)	0,2	0,3	0,1	0,3	0,2	3,8	1,8	0,8	1	0,5	0,9	0,7	0,5	0,1	41,5	0,6	0,4	.	0,9	0,8	0,2
Cuijk	.	0,4	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	.	0,1	.	.	.	1,4	4,5	0,8	0,2	0,1	0,2	0,1
Boxmeer	.	0,7	0,1	0,3	1,1	0,1	0,1	.	0,1	.	.	.	.	.	0,7	0,9	5,6	0,1	0,1	0,1	0,1
Mill en Sint Hubert	.	0,1	.	.	.	.	0,1	.	.	.	.	.	.	-	0,3	0,6	0,3	1,3	0,1	0,2	0,2
's-Hertogenbosch (GM)	.	.	.	0,1	.	0,2	0,1	.	.	.	.	0,1	.	-	0,5	0,1	.	.	37	1,3	.
Oss	.	.	.	.	.	0,2	0,2	0,1	.	.	.	0,1	.	.	1	0,1	0,1	.	2,5	19,8	0,1
Grave	.	0,1	.	.	.	0,1	0,3	.	.	.	0,1	.	.	.	1	0,6	0,1	0,1	0,1	0,3	1,3

Appendix D: Winkeloppervlakte per hoofd Stadsregio Arnhem-Nijmegen

(Bron: Arnhem-Nijmegen, 2009)

Appendix E: Aanwezigheid voorzieningen: Scholing

Tabel E.1: Aanbod van scholing locatie Molenhoek					
	Aantal scholen binnen een straal van				
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	Gemiddelde afstand
Basisschool	0,9	5,8	11,3	-	0,5
VMBO	-	1	1,7	14,4	0,8
HAVO/VWO	-	0	0	8,6	6,2
Voortgezet Onderwijs - Totaal	-	1	1,7	17,9	0,8

Tabel E.1: Aanbod van scholing locatie Mook					
	Aantal scholen binnen een straal van				
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	Gemiddelde afstand
Basisschool	1	1,9	13,5		0,6
VMBO	-	0,6	2	9,6	2,9
HAVO/VWO	-	0	1	4,2	4,1
Voortgezet Onderwijs - Totaal	-	0,6	3	11,6	2,8

Tabel E.1: Aanbod van scholing locatie Middelaar					
	Aantal scholen binnen een straal van				
	1 KM	3 KM	5 KM	10 KM	Gemiddelde afstand
Basisschool	0,9	1,4	7,1	-	0,6
VMBO	-	0	0,8	4	4,6
HAVO/VWO	-	0	1	1	4,1
Voortgezet Onderwijs - Totaal	-	0	1,8	5	4,1

Appendix F: Voorbeeld enquête

Mook en Middelaar in regionaal perspectief: burgers maken keuzes uit meerdere mogelijkheden.

Voor een scherp beeld van het regio-perspectief moeten relaties, ervaringen en meningen van burgers in kaart gebracht worden met methodisch verantwoord onderzoek en met vragenlijsten, zoals hierna. De ligging van de gemeente Mook en Middelaar leidt tot een interessante variatie aan mogelijkheden. Voor burgers is het belangrijk vrije keuzes te kunnen maken uit mogelijkheden in de omgeving. Ervaringen leren dat burgers kiezen uit verschillende varianten in tenminste 3 richtingen:

- A. **Richting Noorden**, allereerst buurgemeenten als Heumen, Groesbeek, en andere gemeenten in **Zuid-Gelderland**, de regio's Nijmegen, Wijchen, het KAN / de Stadsregio Arnhem-Nijmegen.
- B. **Richting Westen**, allereerst buurgemeenten als Cuijk, Boxmeer, en andere gemeenten in **Oost-Brabant**, de regio's Land van Cuijk, Uden-Veghel-Oss-Den Bosch.
- C. **Richting Zuiden**, allereerst buurgemeenten als Gennep, Bergen, en andere gemeenten in **Noord-Limburg**, de regio's Venlo-Venraij-Weert-Roermond.

Hieronder noemen we diverse mogelijkheden / praktische voorbeelden voor een keuze uit A, B, of C.

Door A, òf B, òf C te **omcirkelen** kunt u bij elk voorbeeld aangeven welke mogelijkheid u het beste past.

1. Voor uw **werk en werkcontacten** gaat u regelmatig:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

2. Als u een **nieuwe baan** zoekt, verwacht u het beste resultaat:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

3. Als u in onze gemeente op de **trein of bus** stapt, gaat u meestal:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

4. Scholen voor **middelbaar en hoger onderwijs** van u of uw kinderen zijn gevestigd:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

5. Voor een **medische behandeling in een ziekenhuis of kliniek** gaat u meestal:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

6. Als u zou willen **verhuizen**, zou u het eerst **zoeken naar een ander huis**:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

7. Als u wat meer tijd heeft om buiten onze gemeente te gaan **winkelen**, gaat u meestal:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
8. Als u buiten onze gemeente **uit gaat eten of een avondje stappen**, gaat u meestal:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
9. Voor een uitje naar **bioscoop, museum, schouwburg, popconcert, andere muziek** gaat u meestal:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
10. Voor **sportwedstrijden en sportieve activiteiten** buiten de eigen gemeente gaat u het vaakst:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
11. Als onze gemeente voor **verkeer/openbaar vervoer** met andere gemeenten samenwerkt, is dat logisch:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
12. Als onze gemeente voor de **politie, brandweer of ambulance** meer gaat samenwerken, is dat logisch:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
13. Als onze gemeente voor **economische zaken en toerisme** meer gaat samenwerken, is dat logisch:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
14. Als onze gemeente voor **woningbouw en ruimtelijke zaken** meer gaat samenwerken, is dat logisch:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.
15. Als onze gemeente voor **gezondheidszorg, sport en milieu** meer gaat samenwerken, is dat logisch:
- A. Richting Noorden,
 - B. Richting Westen,
 - C. Richting Zuiden.

16. Als onze gemeente voor **ict-zaken en kabelinfrastructuur** meer gaat samenwerken, is dat logisch:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

17. Als **gemeentebestuur en ambtenaren** van de gemeente in de toekomst meer samenwerken, of eventueel fuseren, met andere gemeenten, dan heeft u een voorkeur voor buurgemeenten:

- A. Richting Noorden,
- B. Richting Westen,
- C. Richting Zuiden.

18. Als het voor gemeentelijke diensten en documenten nodig is naar het gemeentehuis te gaan, en **het gemeentehuis wordt verplaatst naar een buurgemeente**, dan gaat u bij voorkeur naar:

- A. het gemeentehuis in Malden,
- B. het gemeentehuis in Groesbeek,
- C. het gemeentehuis in Cuijk,
- D. het gemeentehuis in Genneep.

19. Voor uw **dagelijks nieuws uit de regio** maakt u het vaakst gebruik van:

- A. De Gelderlander, Omroep/radio/tv Gelderland,
- B. Het Brabants Dagblad, Omroep/radio/tv Brabant,
- C. De Limburger, Omroep/L1 radio/tv Limburg.

20. Deze laatste vraag is speciaal voor inwoners van Mook en Middelaar die een **bedrijf** hebben, of **directielid of bestuurslid zijn van een bedrijf of instelling**. Voor meer inzicht in de regionale spreiding van uw activiteiten of relatienetwerken vragen wij u een **cijfer te omcirkelen** dat het **belang van verschillende regio's** aangeeft: **1** is het belangrijkste, **5** is het minst belangrijk.

A. Als uw bedrijf of instelling één of meerdere vestigingen/filialen heeft, **waar** zijn deze dan gevestigd?

1 2 3 4 5	In de provincie Gelderland;
1 2 3 4 5	In de provincie Noord-Brabant;
1 2 3 4 5	In de gemeente Mook en Middelaar;
1 2 3 4 5	Elders in de provincie Limburg;
1 2 3 4 5	Elders in Nederland of in het buitenland.

B. U wordt verzocht hier het **aantal medewerkers** van uw bedrijf of instelling te vermelden.....

Waar wonen de meeste medewerkers?

1 2 3 4 5	In de provincie Gelderland;
1 2 3 4 5	In de provincie Noord-Brabant;
1 2 3 4 5	In de gemeente Mook en Middelaar;
1 2 3 4 5	Elders in de provincie Limburg;
1 2 3 4 5	Elders in Nederland of in het buitenland.

C. Als uw activiteiten te benoemen zijn als **omzet of aantal klanten**, **waar** komen die vooral vandaan?

1 2 3 4 5	Uit de provincie Gelderland;
1 2 3 4 5	Uit de provincie Noord-Brabant;
1 2 3 4 5	Uit de gemeente Mook en Middelaar;
1 2 3 4 5	Elders uit de provincie Limburg;
1 2 3 4 5	Elders uit Nederland of uit het buitenland.

